

Irodalmi tükör / szépirodalom

Szálinger Balázs: Légópince Lovászában	3
Szemes Péter: Az összegzés igényével (Négy zalai irodalmi antológiáról)	4
Lángi Péter: Héttoronyban, A megbékélés csendje, Hát visszatértem...	8-9
Soós József: Konok virágok, Csontjaim fölé terítem a földet (In memoriam Bán Zsuzsa)	10
Sarusi Mihály: Tovább... Végig a pincszerei úton	11
Molnár Gábor: Fényforduló, Vénusz keresztje	17
Varga Zoltán: Gyerekváros, Albrét, Lát-kép	18-19
Nagy Pál: Pannon tükör	20

Összeállítás a székesfehérvári műhely alkotásaiból

László Zsolt: Üzenet a hídverőknek	26
Heiter Tamás: Zárt ajtók nyitott kapuk, Búcsú Seamus Heaney-től	27
Németh J. Attila: Tetszöleges részek, Második zsoltár a bocsánatos bűnről	28
Óvári Edit: Elbeszélés	29
Káliz Sajtó József: Visszaszámlálás	31
Nagyatádi Horváth Tamás: Paideia	32
Szegedi Kovács György: A lyukon át	33
Gellén-Miklós Gábor: A félelem két arca, A közelítő tél	36
Saitos Lajos: Fekete szél, „Út, kapu, Fehérvár”	37
Balajthy Ferenc: Van még, A darwini rostarás, Minden a semmi határán	38
Bobory Zoltán: Fákat ültettem, Álmos István költő betegágyánál, Lányomok a parti homokban	39-40

Jegyzet / tanulmány / kritika

Tari István: Hóhéradt dicsőítő áldozat	41
Pomogáts Béla: Nyelvédelem és nyelvújítás – megőrzés és megújulás	43
Büky László: Weöres Sándor és a zalai postatisztviselő	49
Kelemen Erzsébet: Az első magyar lettrista alkotás (Egy paradigma lehetséges részlete – L. Simon László kötetéről)	52
Farkas Szilárd: A lázadás lehetetlensége (Barcsi Tamás A kivonulás mint lázadás című könyvéről)	58
Bakonyi István: Bobory Zoltán: Hősorsú eskük	63

Képzőművészet / színház / tánc

P. Szabó Ernő: A kávéfőző Tisztelet a hatvan éves Móder Rezsőnek	65
Szakolczay Lajos: Ne féljetelek! Rieger Tibor kiállítása a Józsefvárosi Galériában	70
Veszeli Lajos: Almádi szabadtéri „BalatonArtja”	73
Wehner Tibor: Logikai kalandozások, emocionális utak Katona Szabó Erzsébet: Táj-részlet	79
Péntek Imre: Tárlatról-tárlatra Nóművészeti attrakciók (Gazdag Ágnes és Kiss Ágnes Katinka festményei a Gönczi Galériában) Az organikus univerzum „látványai” Ludvig Zoltán (születésnap) tárlata a Magyar Plakát Házban	83
Turbuly Lilla: Láncreakció - (Szálinger Balázs Köztársaság című drámájáról)	87
Gelencsér Milán: Tuppermutter – A nevetés és könnyek kettős természete	90
Kiss Norbert: Új göcseji és hetési táncgyűjtemések a „Folklor határok nélkül” program keretében	94

Szerkesztői jegyzet

Péntek Imre: Megmaradni és megújulni, a változó időben (A Pannon Tükör tíz évére)	102
Hírek	105
Szerzőinkről	108

A folyóirat archívum a www.pannontukor.hu weblapon elérhető.
Ugyanitt információ a folyóiratról és a Pannon Tükör könyvsorozatáról.

IMPRESSZUM

Alapító főszerkesztő: Pék Pál

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Elnök: Balogh László-Nagykanizsa

Cséby Géza - Keszthely, Hévíz
Gyutai Csaba - Zalaegerszeg
Kiss Gábor - Zalaegerszeg
Papp Ferenc - Nagykanizsa

SZERKESZTŐSÉG

Péntek Imre - főszerkesztő
Szemes Péter - főszerkesztő-helyettes
Bence Lajos (Lendva) - főmunkatárs
Kabdebó Tamás (Newcastle, Írország) - főmunkatárs
Kardos Ferenc (Nagykanizsa) - munkatárs

ROVATVEZETŐK

Tóth Imre - vers
Somogyi Zoltán - próza
Szemes Péter - tanulmány, kritika
Horváth M. Zoltán - képzőművészet
Király László - zene
Kaj Ádám - fiatalok, pályakezdők

Készült Zala megye,
Zalaegerszeg, Nagykanizsa,
Lenti, Hévíz önkormányzatának,
a Magyar Művészeti Akadémia
és a Nemzeti Kulturális Alapprogram
támogatásával.

Szerkesztőségi cím:
Pannon Tükör Szerkesztősége, 8900
Zalaegerszeg, Lendorhegyi út 21.
E-mail: pannonfold@gmail.com
Telefon: 92/598-070
Kiadja a Pannon Írók Társasága
Kiadóvezető: Péntek Imre elnök
Előfizethető csekken vagy számlázással,
mely a szerkesztőség címén igényelhető.
Számlasszám:
Zalavölgye Takarékszövetkezet,
Zalaegerszeg 75500258-10809415
Az egyes számok ára: 1000 Ft.
Előfizetési díj egy évre: 3000 Ft.

ISSN 1219-6886
Előkészítés:
Náspáng Grafika
hmz@t-online.hu
Nyomdai munkák:
Göcsej Nyomda
8900 Zalaegerszeg,
Bajcsy-Zsilinszky tér 2.
E-mail: info@gocsejnyomda.hu

További támogatóink:

NB FORSZ
Szolgáltató és Tanácsadó Kft
Könyvvezetés - Könyvvizsgálat
Tel: 92-510005, Fax - 92-510006

Gazdag Ágnes: Tigrisfiú

Szálinger Balázs

Légópince Lovászában

Négy szál gyógynövény az élet
Nem foghatjuk egy marokra
Légópince terhe alatt
Lovászfű ezt akarja

Lovászfű vonszolódik
Valahol a terhek alatt
Tudja jól a felvilágban
Négy virágból egy se maradt

Földereeng a fáklyafényben
Egy jugoszláv kutya arca
Honvédeink célba löni
Azt festették föl a falra

De háború odafönt dúl
A hegyekben rohadás van
Mindent megöl az akác és
Tálán a bor se hibátlan

Lovászfű lova fordul
Lovászfű beleunt már
Mégse jöhet föl a fényre
A Deák utcai kútnál

Jaj mert nincs meg a négy virág
Egyet mégis föntre hagytak
Most tépi le a feledés
Bámulják a fönt ragadtak.

Szemes Péter

Az összegzés igényével

(Négy zalai irodalmi antológiáról)

Több mint 23 évnyi szünet után, még az idei esztendő végén napvilágot lát a zalai-muravidéki szépliteratúra új antológiája. Ez az örömteli esemény – kised ünnepnek is nevezhetnénk – jó alkalmat kínál számunkra az elődök, előzmények számbavételére. S mivel egy ilyen jellegű válogatott kötet mindig tükrözi fogantatási-születési ideje kulturális állapotát, az irodalom korabeli helyzetét, viszonyait, megbecsültségét, hiszen bizonyos értelemben összegzési-felmérési-értékelő-felmutatási igénnyel állítják össze szerkesztői, lehetőséget ad mindezek feltérképezésére, a különböző kiadványok összevetésére és a megjelenésüket követően bekövetkező történeti folyamatok ismeretében, kései kritikai reflektálásra is.

Az első, *Zalamentén* címet viselő megyei gyűjtemény a Zala Megyei Tanács Népművelési Osztálya és a Zala Megyei Írók Munkaközössége közös kiadásában, 1955-ben került ki a nyomdából. 2200-as példányszáma és az, hogy Dénes István, az MDP Megyei Párt VB. első titkára írta előszavát, igazolják, hogy a könyv kulturális propagandaanyagként készült. Emellett szándékoltan megpróbálja összegyűjteni térségünk „elkötelezett” íróinak legjavát, s megmutatni, hogy itt a délnyugati végeken, a „sötét” Zalában is él és virágzik a kommunista irodalom. A közreadott szövegek zömében silány minősége azt mutatja: nem sok sikerrel. Már a megyei pártvezértől (vagy aki nevében a bevezetőt írta) is ilyen zsdanovista közhelyeket olvashatunk: „Zalai írók! Közelebb az élethez! Legyetek cselekvőbb részesei a nép életének, küzdelmének, a szocialista építésnek, hű és igazszavú katonái szocialista fejlődésünk vezetőerejének, a pártnak, amit a nép alkotott a saját húsából és véréből. Csiszolókat és élesítéket tollatokat, emeljétek általános műveltségteket és mesterségbeli tudástokat, s ami ennek korunkban elengedhetetlen része, marxista-leninista képzettségteket. Így, csakis így lehetnek jó írók, jobb írók és mindig jobb írók.” A sok hasznos tanács mellett, komoly tudományos következtetéseket is levon, mikor megállapítja, hogy „Elmaradásunk az országos fejlődésből nemcsak az irodalomban, hanem többé-kevésbé megyénk egész kulturális életében tapasztalható. Ennek főoka kétségkívül a múltban gyökeredzik. Aligha van olyan vidék az országnak, ahol a régi világ olyan rettenetesen semmit, olyan sivárságot hagyott volna örökül a kultúra területén, mint Zalában.”. Nos, igazság szerint a térség egyik első nyomdája Alsólendván, Zrínyi Miklós költői életműve, Festetics Helikoni Ünnepei, vagy a Dunántúl első, Balatonfüreden alapított kőszínháza, hogy csak néhányat említsünk, mind-mind a „régiről örökölt semmi” részét képezik. Éppen ellenkezőleg: Zalát az olyan ostoba és demagóg emberek tették sötétté, amilyen Dénes István és elvbarátai voltak. A néphez közelségről pedig csak annyit, hogy nem egészen egy esztendővel sorai megjelenését követően, 1956. október 26-án ő volt az, aki Zalaegerszegen a békésen tüntető tömegbe lövett. Az pedig – a jelenből visszanezve – e tekintetben külön pikantériája a *Zalamentén* antológiának, hogy az első titkárral egy kiadványban szereplő Rákossy Gergely, a forradalmi események részeseként és az *Új Zala* főszerkesztőjeként, később négy, míg Fülöp István könyvtárigazgató, a Zala Megyei Forradalmi Tanács tagja egy évet töltött börtönben.

De, mint említettük, nem jellemzi a bevezetőnél több szakmaiság a kötet szerkesztését és írásait sem. A szövegeket érezhetően mindenfajta minőségi szelekció és rendszer nélkül, valószínűleg a kézirat-beérkezés sorrendjében adta közre (valószínűleg) a felelős kiadó, Vasvári Ferenc. Úgy, hogy a 15 szerző és egy narratívagyűjtő (Zsámár István meséiből Fülöp István) közül van, akitől mindössze egy nyolcsoros vers (Hules Béla: *Lányka, lányka*), míg mástól 6-7 írás (Pál József, Bajor Jenő), vagy terjedelmes elbeszélés (Rákossy Gergely: *A frájlja*) jelent meg, amit esetleg akkor lehetett volna megtenni, ha a szövegek színvonala között lenne ekkora különbség. De nincs. S a következetlenség áthúzódik a műnemekre (a különböző műfajú kisprózák feltorlódása elnyomja a verseket, és az epika ellenében szegényessé teszi a líraanyag reprezentációját) és témákra is, hiszen más koncepció híján legalább a tematikusan együvé

tartozó szövegeket illetett volna összetartozóan közreadni. A szerkesztési hiátus mellett több helyütt felfigyelhetünk a szövegkonstruálás mérhetetlen amatőrismására is. A versek álnépies, álpetőfis hangja – Petőfi legalább „plebejus forradalmárként és íróként” Dénes Istvánnak is eszébe jutott –, már a költő közvetlen epigonjainak sem vált volna díszére, több mint egy évszázad távolából pedig már nemcsak pusztítóan ízlésrombolók, megmosolyogtatóak is az ilyen sorok:

„Az épülő útra jártam
– már a tájba tartozik! –
s onnan a kanyarból néztem,
a domb hogyan bodrozik.”
(Pál József: *Az úton – A babosdöbrétei tszcs megalakulása után*)

Vagy:

„Hogyan tudna tördelni fákat
ki unokáknak ülteti?
Hogyan rombolhatna gyárat
ki e vasba vésett vágyat
teremti?”
(Ádám Józsefné: *Hallgass a szívnek szavára*)

A „mélypont ünnepélye” azonban Vasvári László *Szeretlek* című rövid írása, melyben a történet két párhuzamosan futó szála közül egyik az éppen szántó Varga Pista munkafolyamatait, másik az eközben otthon magányosan síró asszony, Rozika könnyeinek folyását taglalja. A vége természetesen boldog: a férje lustasága miatt (mert nem akar a csoportban dolgozni) elmenekült anyja példáján megvilágosodik az ifjú Vargáné és ura után szalad a földekre, hogy együtt vessék el az új élet magjait.

Mindezek mellett természetesen erényei is vannak a gyűjteménynek. Egyfelől, hogy az említettek ellenére, mégis az első ilyen jellegű kiadvány, melyben zalai szerzők szerepelnek, másrészt, hogy Dénes már itt felveti egy megyei irodalmi folyóirat kiadásának szükségességét, harmadrészt pedig, hogy, ha nem is a szakma csúcса, de egy-egy olvasható írást is találhatunk benne (ld. Rákosy *A frájla* c. elbeszélése), felmutatja a helyi tájnyelvet, s megjelenési lehetőséget biztosított olyan alkotóknak is, akik később jelentős íróivá (mint az ekkor 20 éves Bertha Bulcsu), költőivé (mint a 19 esztendőss Kiss Dénes vagy a 29 éves Hules Béla) váltak térségünknek.

Teljesen eltérő indíttatású és más minőséget képvisel a muraszombati Pomurska Založba kiadásában, 1979-ben megjelent *Összhang* című válogatás. Már a kiadványválasztás is jelzésértékű (számos muravidéki magyar könyvet segítettek napvilágra), s még inkább az a két szerkesztő, Sz. Kanyó Leona – Nova Gorica-i újságíró (maga is többkötetes szerző) – és Pete György – az Életünk főszerkesztője – személye, illetve a rövid fülszöveg: „Az ÖSSZHANG egy újfajta irodalmi akció első lépése. Mintha láthatatlan kezek felszedték volna a szellemi határkarókat. Két ország költői találkoznak a könyvben. Szlovénia (! – SZP) magyar nyelvű költészete, valamint Vas és Zala megye versei kulcsolódnak itt közös kiadvánnyá.

A kötet tulajdonképpen egy irodalmi találkozó tartozéka, az ott elhangzó versek antológiája. 1979 októberében Szlovénia vendégül látja Vas és Zala megye költőit, Böröczki Mihályt, Csordás Jánost, Káldi Jánost, Cs. Nagy Istvánt, Pécsi Gabriellát, Pék Pált, Péntek Imrét és Székely Ákost, hogy két közös irodalmi esten Muravidék magyar ajkú lakosságának felolvassa a verseit. A hazai költők közül Bati Zsuzsa, Bence Lajos, Bernják Erzsébet, Sz. Kanyó Leona, Szunyogh Sándor és Varga József szerepelnek.”

Mint látható, egy mára rendkívül gyümölcsözővé vált irodalmi kapcsolatfelvétel első állomása volt ez az antológia, mely reprezentáns szerzők zömében jó verseit közölte, szerencsére gyorsan letudva a „kötelező

kört” (ld. Báti Zsuzsa: *Che*). A lírai szövegek kizárólagossága ugyanakkor (Varga József ragrimes „kísérletei” mellett ráadásul alapvetően csak Péntek Imrénél jelennek meg olyan klasszikus formák, mint a szonett / ld. *Kettős némaság, Lírai én-képl* – nyilván más minőségben; összességében a szabadvers, s az ekkor divatos neoavantgard jelleg dominál), mivel a prózaírók közlését eleve kizárja, csonkává teszi a gyűjteményt. Érezhető az is, hogy míg a szlovéniai magyar irodalom szinte teljes arzenálja felvonul, a pályakezdő, ekkor még önálló kötettel nem rendelkező Bence Lajosig bezárólag, addig az anyaországi szerkesztő csak az idősebb alkotók (Káldi János, Cs. Nagy István) vagy a már bizonyított közégeneráció (Pék Pál, Péntek Imre, Pécsi Gabriella, Székely Ákos) írásaiból válogat. A szerzők egyensúlyát talán szerencsésebb lett volna Zalából és Vasból ugyancsak több (akár egyaránt 6-6) alkotó számára lehetőséget biztosítva megteremteni, még akkor is, ha egy-egy irodalmi esten nyilván nem olvashattak fel ennyien.

Érdekesség még benne, hogy Péntek Imre a vasiak között, az Életünk munkatársaként szerepel, illetve, hogy a Zalai Összetartás szerkesztőjeként egy időre szilenciumra ítélt Csordás János versei is megjelentek, akinek egyetlen, Gyász és szerelem című kötete egyébként ugyanebben az esztendőben látott napvilágot. A *Zalamentén* konformizmusához képest viszont változatosságot biztosít és az olvasói eligazodást is segíti a költők fotóinak és rövid vallomásainak közreadása. Ezek közül kétségkívül Káldi Jánosé a legjobban sikerült (még ha néhol kissé patetikus is), melyet akár minniesszének, önálló kis műalkotásnak is tekinthetünk (érdemes lenne összevetni Dénes István előszavával): „A versírás törvényfogalmazás. A költő nem maradhat néma. El kell mondania, amit látott, tapasztalt, megélt. Fel kell fedeznie a lélek eddig ismeretlen belső hegyvonulatait, mérhetetlen síkságait, őserdeit és sztyeppéit. Sohasem lehet önző. Sohasem csak a maga számára figyel, vizsgál, gyűjt és él. Lankadatlanul és makacsul erkölcsi normákat és ítéleteket alkot a maga módján. Az önmagára s mindenkire érvényes és kötelező igazságot írja a kapukra és a házfalakra. Újra és újra, sokszor ismételve. Éppen ezért sokan nem szeretik a költőt. Hogyan lehetne szimpatikus az az ember, aki folyton tükörbenézést parancsol, s aki fáradhatatlanul azt rímeli: csiszold, faragd magadat világító példává!

Minden jó vers a remény üzenete. A jövőé. Azt sugallja: van értelme az esőnek, a napfénynek, a szelek sípolásának és a virágok illatának. Azt sugallja: nem hiába futnak a folyók az óceán felé, nem hiába zengedeznek csodálatos pályáikon a csillagrendszerek koszorúi, nem hiába integet az őszi fűszál a szélben. Azt sugallja: nem hiába küzd az ember, megvalósítható az értelmes élet.

A költészetem: világért égő szerelem. Soha, egy pillanatra sem tudok közömbös lenni a világ útja-élete iránt, s még kevésbé hazám, szülőföldem sorsa iránt. Minden idegszállammal hozzákötődöm a mindennapokhoz, kortársaim öröméhez, az elzúgó idő szép és fájdalmas pillanataihoz.”

Talán az *Összhang* lendülete is kellett hozzá, hogy mindössze négy esztendővel később, 1983-ban, ugyancsak Pete György válogatásában és szerkesztésében, Keresztury Dezső előszavával, Fodor András és Tüskés Tibor lektori munkájának köszönhetően, napvilágot lásson Zala igazán reprezentáns irodalmi antológiája, a *Visszhang*. A Zala Megyei Tanács VB. Művelődési Osztálya megbízásából a Zala Megyei Levéltár kiadásában, 2500 példányban megjelent, vaskos, közel 430 oldalas kötetben – melyre érezhetően nem sajnáltak pénzt, paripát, fegyvert a helyi kultúra irányítói – felvonul a 30 évvel ezelőtti megyei literatúra legjava.

És értő módon, szinte folyóiratszerűen összeállított gyűjtemény született Pete György keze nyomán, mely egészségesen vegyíti a lírát és a kisprózát, s minden alkotó számára bőséges bemutatkozási lehetőséget biztosít (átlagosan 10-20 oldalon). Talán csak az kissé felesleges, hogy az írásokat bevezető oldalon a szerzők neve alatt ott a műfajmegjelölés is (pl. Lázár Tibor – Versek, vagy Simán Mária – Elbeszélés), illetve, zavaró, hogy a mellékelt fotóanyag a rövid életrajzokkal és az egyébként kiváló meglátásként beemelt interjúk, melyek az alkotók alaposabb megismerését segítik (közel 100 oldalnyi terjedelemben), már nem a szövegek közreadása szerint, hanem az írók, költők nevének alfabetikus rendjében szerepelnek. Rendkívül szimpatikus azonban az a szerkesztői ars poetica, mely utóbbi beszélgetéseket, s egyszersmind a kötetegeszt ajánlja: „A válogatásnál igyekeztünk ügyelni arra, hogy az ismert, akár több kötettel is rendelkező Bán Zsuzsa, Csordás János, Morvay Gyula, Lázár Tibor, Pécsi Gabriella, Pék Pál mellett a

főhangsúly azokra a kevésbé ismert, kötettel még nem rendelkező írókra essen, akik – meggyőződésünk szerint – joggal kelthetik fel olvasóink figyelmét, érdeklődését munkáik iránt, s akiknek felfedezése, bemutatása talán minden másnál nagyobb érdeme lehet idővel ennek a kötetnek.”

Az *Összhang* mindhárom zalai szerzője szerepel (Csordás János, Pék Pál, Pécsi Gabriella), s dicséretes az a megvalósult szándék is, hogy a megye nagyobb városai (Zalaegerszeg, Nagykanizsa, Keszthely) és a kistépelülések egyaránt képviseltetessék magukat. Ami talán csalódást kelt, hogy a megelőző gyűjteményhez képest, itt a szövegek – különösen a prózaiak – komoly hányada az „elvártaknak megfelelően” visszatér a szocialista témaválasztáshoz, s ugyanez az elkötelezettség jelenik meg az alkotói hitvallásokban is, illetve mindezekhez kapcsolódóan elszomorítóak Keresztury Dezső – amúgy is csalódást keltően közhelyes – bevezetőjének azok a passzusai, melyekben „örömmel üdvözli”, hogy a kiadvány szerkesztői nem kívántak semmilyen „zalai sajátosságot” érvényre juttatni. Lehet mondani persze, hogy a kiváló művelődéstörténésznek, Zalaegerszeg díszpolgárának ezt kellett írnia a 80-as évek elején, de talán nem volt kötelező.

A legutóbbi, Pék Pál verscíme nyomán *Lüktetésre* keresztelt gyűjteményt 1990-ben a Zala Megyei Tanács megbízásából a József Attila Városi Könyvtár adta ki. A kötet korpuszát Varga Zoltán válogatta és szerkesztette, s ő jegyzi előszavát is, ám érezhető, hogy az egyébként rendkívül széles látókörű tanárember (aki rövid ideig a Hevesi Sándor Színházat is igazgatta) számára ez a munka komoly kihívást jelentett. Bevezető szövegében szép gesztussal megemlékezik a zalai irodalom legutóbbi veszteségeiről, ám az említettek közül csak Takács Lászlótól és Bárfay Szabó Andrásról közöl posztumusz írásokat (ha már ilyen jelleget adott az antológiának, mindenkitől illett volna), s szerkesztőtől elég megmosolyogtató a következő, az ismertebb szerzők feltétlen tiszteletét tükröző részlet is (arról nem is beszélve, hogy a könyvanyag egybeválogatójának nem tiszte magyarázkodni, hogy ki és miért maradt ki belőle): „Ugyancsak jelentősen emelhetné volna a kötet szakmai-esztétikai értékét írásaival Csengey Dénes és Nádas Péter, a két megyehatáron túl is jól ismert, Zalában élő író. Ők azonban eddigi munkásságuk során szinte kizárólag országos fórumokon jelentkeztek szépirodalmi alkotásaikkal, a megye irodalmi életéhez és a kötet szerzőihez való kötődésük esetleges, alkotói teljesítményük ebből a szempontból nézve más minőséget jelent.”

Emellett az egyes szerzőktől közreadott írásmennyiség is aránytalan (van akitől csak néhány, míg másról közel 30 oldal szerepel), félreérthető és sokszor megalapozatlan súlypontokat helyez a kötetbe, mely így összességében azt a benyomást kelti, hogy a kéziratokból azok beküldési sorrendjében, szelektálásuk nélkül lett összeállítva (akárcsak a *Zalamentén* esetében). Feltétlen erénye viszont – és ebben bizonyára a tehetséggondozást mindig kiemelten fontosnak tartó lektoroknak, Fodor Andrásnak és Bertha Bulcsunak is szerepük van –, hogy a beérkezettebb alkotók mellett több fiatalnak is közlési lehetőséget biztosít (ami azért is kiemelt jelentőségű, hiszen ekkor még nem volt Zalának irodalmi folyóirata), az már más kérdés, hogy közülük többen azóta teljesen eltűntek a porondról.

A négy antológia közül ebben szerepel a legtöbb szerző (20), ami azt mutatja, hogy a kötet összeállítói minél teljesebb képet szerettek volna adni a korabeli megyei literatúráról (még ha jelentős alkotók „különböző, méltányolható okokból” ki is maradtak, s elég vegyes a közreadott anyag minősége) és a *Visszhanghoz* hasonlóan az is dicséretes, hogy mindez a formálódó városi műhelyekhez, kistépelülésekhez kapcsolódóan is megjelenik. A kiadvány legfőbb erénye mégis irodalomtörténeti értéke, hiszen hiteles képet nyerhetünk belőle a rendszerváltozást közvetlenül megelőző időszak zalai irodalmáról (ld. Kántor János: *Té légy a Törvény*). S több olyan alkotó írásait is olvashatjuk benne, együtt utoljára, akik elvesztése azóta jelentősen szegényítette irodalmi kincsházunkat (Pék Pál, Bán Zsuzsa, Simán Mária, Orsós Jakab).

Ahogy minden kiadványnak, természetesen a négy, már megjelent megyei gyűjteménynek is számos erénye és fogyatkozása van. Ezek számbavétele azonban nemcsak a (követendő vagy elvetendő) minták felmutatása miatt fontos, melyek a hamarosan megjelenő újabb antológia és majd az azt követők számára egyaránt megkerülhetetlen (vállalt vagy megtagadott) örökséget képeznek, de a közreadás technikái mellett a legfontosabbra, a szövegekre is ráirányítja a figyelmet, melyek akarva, nem akarva, a mieink, a zalai irodalom szerves, elválaszthatatlan részét képezik. S – legalábbis történetileg – már ezért értékesek.

Lángi Péter

Héttoronyban

Óriás monitor, kórterem ablaka:
varjúpöttyös az ég, száz autó robog,
nyüzsgő emberözön éli az életét,
itt jajt, ott örömet talál.

Vágyam vinne közéjük, de bajom lefog,
súlyos lánc kötöz. Héttorony új lakom,
legfelső emelet. Már hetek óta itt
tart foglyul nyavalyám, s gyötör.

Gunnyasztok komoran, szívem ijedt madár,
unt gépecske mohón mellkasomon dönög.
Rossz vérem lecsapolván szabadít ki majd
– ígérik, de alig hiszem.

Oktatnak – Türelem! – orvosok, ápolók.
Béklyóm ők reszelik, némi reményt ez ad.
Biztat nőm hite is túrni e tespedést,
bólintok, noha csüggedek.

Sajnálom magamat, megtaposott szegényt,
hisz már rám sziszegett sanda, fagyos halál.
Kár, kár – tör be kaján, vad, recsegő ricsaj,
varjúhad hahotáz, kacag.

Kár, kár! Tűnj, nyafogás! Összeszedem magam.
Élek végül is, és él az öreg remény:
lassan megjön erőm, s holnapután talán
habzsollak, te szabad világ.

A megbékélés csendje

Ült közöttünk, ült a teraszon,
körülötte a népes család.
Lelkesen osztozkodtunk a szón,
gyermekei, meny, vő, unokák.
Közöttünk ült, mégis mesze járt.

Múlt vagy jövő szólította meg,
hogyan engedte félig a valót?
Megszenvedett kilenc évtized,
társ, barát, ki mára már halott?
Tűnődött tán, mi vár rá amott?

Szótlatlanul magában elmerült,
arcán megbékélés csendje ült.

Hát visszatértem

(Szívműtét után)

Bódulatom lassacskán párolog:
látok, hallok, lélegzem – megvagyok.

Alattam hófehér kórházi ágy,
hát visszatértem, üdvöz légy, világ!

Hát visszatértem, élet, üdv neked!
Magamban, némán ünnepelgetek.

Nem tudom, mióta s hol vagyok,
de fontos az, hogy szívem még dobog.

Kiálthatnék: Hozsánna, emberek!
De jó modor bénítja nyelvemet,

a sok bepólyált seb is visszatart,
és sírhatnék szorítja torkomat.

Őriz agyam egy szép meleg mosolyt,
érezem, párom nemrég fölém hajolt,

rá gondolok, míg elszenderedem.
Az infúzióm csepeg csendesen.

Soós József

Konok virágok

1.
Siralomház – sors
kenyere bánat.
Szavakból raktam
ballada – várat.

2.
Van otthonom, hazám.
Nem nagyok.
Elférek bennük.
Mevagyok.

3.
Telihold:törékeny
égi porcelán.
Hamvadba végleg
itt földjél, Hazám!

Csontjaim fölé terítem a földet

(In memoriam Bán Zsuzsa)

Túl hiú léten,
nyomorult halálon,
porladó csonton,

Túl minden múlton,
jelenen, jövődön,
emberi sorson,

Volt dalokon,
holt korokon túl,
tovatúnt világok árnyán,

Léleknek mélyén értem a Fényig

Hajam szürkesége nem csupán szín,
befogadtak az otthonok, az utcák,
nem akarok én már elmenni többet,

Csontjaim fölé terítem a földet

Tovább... Végig a pincészeri úton

Biai biavér

Biai vörös, Torbágyon

A Biatorbágy biai felének egykori művelődési házából lett biatorbágyi közösségi házba a – Füzes patak martján – 2011. Mindszent hava 9-i szüreti mulatságba a két nap múlva újabb unokával megajándékozó leánnyal mentünk el. Ő az asztalnál ülve, kis hasát simogatva, minket gardírozva töltötte, ahogy tudta a drága időt, mi meg, ki hogy. Leányunokánk leginkább a mamájával ropta a jóféle magyar talpalávalóval szolgáló magyarbanda muzsikájára, hogy néha az apját meg az öregapját is táncba hívja, hogy újfönt megint mindig a mamájával vonuljon táncba. Mi, amúgy, töltöttük a pohárba való helyi nedűket... Etyeki, megyéb, a végén biai borokat. A tetőre hágás előtt valamivel még jött üstből mérvén a marhagulyás. Az asztalon sütemény, rogyásig. Szőlő, csipegetni...

No meg a bor.

Milyen jól elvan a hetven felé közeledő, hetvenkedni már igencsak rest embör! Elnézve a szebbnél szebb gyermekeket, akik igen jó kedvükben vannak, elbáméskodni a fiatalasszonyok gyönyörűségös csapatán... Jár az embör szöme, jár, csak jár, egyikről a másikra nem mén. Amoda a fiatalurak társalkodnak, na, még egy kis bor...

Mígnem, hogy nem, jött a biai borász kóstolója! Honnan, honnan nem: az Öreghegy Nyakasdüllejéből, helybéli magyarázat szerint inkább az Ürgehegy aljából. A Rigó-pince bora, sava, java.

Né is részletözzük! *Vörös* is, *fehér* is, piroskás is (*rozé*, mert valóban épp hogy hajnalodik, nem pirult még egy-két éccaka Hold-sugarán *sillerré*). Hogy gyűjjék a végén a *biavér*. Négyféle vörösből.

Biavére? Így, a címkén, más azt tódítja, tilos lenne, mert az csak az *egrít* illeti.

Nem tudni.

Csúszni csúszik...

Hogy a végén – már megint – újabb pohárral kérj az *etyeki fehér*ből! *Magyarrizling* (amit itt is a taljának adnak) valami másik fehérrel összeadva.

Isten éltesse kendteket! Mert hogy igen jó kis lagzi ez.

Boré. Biáé. Torbággal.

„Biainak biai bort!”

Azt, azt.

Na, akkor, másodjára is: Szent János áldjon mög... Tiktöket.

Tiffánra rizling

Oportóra jános-rizling

Villányban a sváb gazdák borismeretét (és borszeretét) az *oportó* mentette át a kolhoz évtizedein – tudjuk meg 2011-ben Tokajban a Tiffán-pincészet írotábori borbemutatóján. Kínálja is a gazda – az ifjabb, a képviselő – a *portugál* álnéven szerepeltetett piros bort; nem is rossz. Rosé nevezetű oportó-leve hígan, elsőre, kástélyos, magyarán egész éjszakás áztatás nélküli friss lé, oportó szőlőből. Idei után tavalyi *portói*... Majd kicsi *kadarka* bele, meglehetősen! Vastagabb. Valami álnéven ez is. Ja, régimódi nevezettel, ez az *oportó-kadarka* páros! Majd Luca néven – mivel Lucretia nevezetű római leány sírköve került elő valamikor a villányi hegyekben –, mutatni, milyen régiek vagyunk mi itten! Lucia, abbiza! ... *Merló* (ló sehol), *kamara-borával*, *francia-kamarával* (sat.). Újabb vegyes (házas, cuvée-ja a küvinek): villányi vörösborkok gyöngye! Egybe. Pinot noir álnévű *kisburgundi*... Hogy a *hun* (tehát *fehér*) *borról* most

inkább ne beszéljünk. Majd valami tájidegen, de külhonban a legtöbbre tartott, érte szinte arannyal fizető idegenek által kedvelt sötétvörös... mit tudom én milyen nevezetű borocska. Ez lenne a csúcs. Az is. A tető. Teteje Tiffánéknak. Sűrű, mint a vér.

Egyre jobban csúszik. Elejétől fogvást a végkifejletig.

Csettintesz. Csóválod a fejed.

Este, lefekvés előtt öt-hat órával. Egy éccakát emellett eltölteni? Hogy ne lehetne?

– És a János-áldás?

Hol marad.

– Szent János áldásnak meg kérjünk fél liter rizlinget! – kacsint rád alsóörsi-badacsonyörsi boros regényíró ismerősünk.

Az asztal túlfeléről.

Vissza az asztal innenső oldaláról.

Isten, Isten!

Jó, hogy.

Badacsony ómagyar szőlőlugaska

Perzsa, ujjgur... hegyjava

Mit nem állít 2011 Gyertyaszentelő Boldogasszony medvelátta másnapján a veszprémi újság: Szeremley szőlész-borász Badacsony-ifjító tudomása szerint a „Badacsony” szó a perzsáknál, meg az ujjuroknál egyként 'szőlőlugasocska' jelentéssel bír.

Mivel, ha nem azzal!

Szent igaz. Szent hegyet miként máshogy nevezhetnők...

Bor bél!...

Le.

Badacsony szent hegyén.

Még hogy római veteránok szőlőlugasa Balatonunknál! Lugasocska különösképp. Előmagyar ösünk kertje, mi más.

Előre, magyarok!

Utánam.

Az első pincéig.

Ha jó bor, egyre megy

Veszprémi kanonoké, püspöké

A bakonyi megyeszékhely papjai is úgy lehettek vele, mint minden tisztességes magyar ember: ha jó bor, le vele! Ha rossz, ki vele.

- Le vele!

Le.

A jelős kegyesrendi gimnázium piarista atya görög tanára sem adta alább: itta, amikor csak ihatta. Mindig nem, hogy tőhette vóna! Csak ha az ég úgy hozta. ...adta.

Mit gondolsz, minek adta?

Minek, minek.

Úgyhogy nem csak velünk esött mög, vele is: hazafelé tartva elbotlott a veszprémi várkapu előtt a jégtől síkos emelkedő macskakövein. Mást ne mondjunk, Nepomuki Szent János szobra előtt esött ez mög vele. Könyörgött a szentnek, mindhiába, nem segítette föl! Mire a helybéli történet szerint hogy nem fakadt ki:

- Nem segítesz? Te is csak olyan cselák vagy, mint a többi!

Üss a szádra.

Miképp nem, ha éppen így – regéli a Veszprémi Szemle.

Valamivel később – már a második világháború vége felé – a Puma repülőezred bátor ifjú repülős tisztjei megitták, ami meg nem tért beléjük, kieresztették a pincefenékre a kanonokok hordóiban érő – oltárra vágyódó, mert oda való – borocskát! Az pedig, gondolhatjuk, nem akármilyen – s nem akármennyi – misebor volt! Az 1944 karácsony havi pilótamuri rosszul végződött, a parancsnokokat elcsapta a honvédség akkorra már nyilas vezetése (olvassuk a helytörténeti dolgozatban). Pedig csak túlcsoordult bennük a hazaszeretet (és a szinte ugyanaz, az életkedv, nem beszélve az életerőről):

- Inkább mi igyuk meg, mint a ruszki, mert akkor annál rosszabb lesz a kezükbe kerülő civileknek!

A markukba kerülő veszprémi polgároknak jaj volt prima kanonoki – már-már primási – bor nélkül is! Ők pedig... vagy megúszták élve, vagy nem (házjuk légtérét óvva) – száz Jenki bombázóra és vadászra nem egyszer egymagukban támadva – a második verekedést.

Inkább mi, mint ők.

Magyar-a-borod, magyar

Nemes nemes nemesse nemzetes

Azt mondják, az ország legnagyobb mennyiségben termelt szőleje az *olaszrizling*, amely amúgy a balatoni (nagy)borvidék legjellegzetesebb, legjobb adottságú, zászlósbornak tekintett nedűfajtáját adja. Csak hát a borivókat, különösen a külhoni borissza, bornyalintja, borkóstolgatja, borleteríti vendégeket megtéveszti a név! Az *olasz* nevezete a *rizling*nek. Amit amúgy csak a magyaráz, hogy megkülönböztessük a *rajnai* származék *rizling*től. Magyar nevet kellene neki adni, különben sem biztos, hogy talján a tőke (tüke) gyökere. Mi magunk korábban a *magyarrizling*, *magyarbor* nevezet mellett kardoskodtunk, a jelek szerint nem túl nagy sikerrel. Úgyhogy adjuk át az ifjabb Balaton-melleyéki boros gazdáknak, akik szerint (regéli a Napló újság 2010 Szent András havában, tehát tán a Márton napi borivásokkal járó tapasztalatokat összegezván az őszbe facsarodó tájban) a *nemesrizling* megnevezés lenne a legjobb, mi több – mivel ilyen néven már van új fajtánk – megtenné magában is a *nemes*! Azaz ha *nemes*nek tetszenénk ökelmét megszólítani – még az első icce előtt, mert utána már édes mindegy. Ám akkor viszont inkább már a NEMZETES URAM illenék! Egyszerűbben *nemzetes*.

Nemzetes asszony, ide azt a vödör *lőrét*!

Kapnál a fejed búbjára...

Még hogy nemzetes, de hogy *csiger*!

Annak egyre megy. Egyre.

Csak azért is: *nemeset*, *nemzetest*, a kutya egye meg!

Nemzetes asszony, az ölembel!

Na, ez az. Helyben vagytok.

Vén bakter ürmöse

Róza-módra

Vén bakter borozó Hévízen, mellette a sétálóutcán mozdonytöredék. Kérded a csaplárnét, járt volna erre valaha vonat? Nem, sose, csak hát itt a szomszédban a vasutasok üdülője.

Olvasod, valami ilyesmi: mozgásszervi betegségből gyógyuló vasutas dolgozók utógondozó intézete.

Szó, mi szó, itt a Tó, annak selymes langymeleg – adja Isten, nem ritkán, szinte mindig majdhogynem forró – vize... Iszapja, a Tó-környék csöndje, jó levegője, életadó lehetete...

Itt aztán lehet gyógyulni! Orvosolni, amit az orvos sem tudott.

Ha meg nem, ott a Bakter. A Vén.

Ha nem a vasutasnak, legalább a vasutasnénak! Mindjárt a közelben.

Lengette a sorompóór a zászlaját, tekerte a sorompót, állt a vártán éjten-éjjel... Fú szél, tűz a Nap,

koromsötétben legföljebb a Hold ha világít, vagy vakít delelőjén a Nap... Hogyne rokkanna bele az ember!
Az asszony meg odabe a sutban.

Kész örület!

- *Badacsonyi?*

- Mi más lenne!

Mi, mi nem.

Rizling, *olasznak* csúfolva (mert hogy mi lenne, ha nem magyarbor), majd *rizling szilvái*nak, *erdélyinek*, *Erdőn-túlinak* becézve. Még valami vörös – ne! -, aztán az *ürmös*.

- *Ürmös?!*

Ürmös, *Badacsonyból*.

- Hogy a csudába ne! Szegedy Róza nagysasszony leírása szerint.

Szegedy, a Róza, mint Kisfaludyné...

Háromszor annyit kér érte a csaplárné, mint a másiktól, de.

Meghúzzuk?

Meg nem, de belenyalunk.

Nyalakodjunk!

Ahogy tán Róza tette Sándorával. Meg vissza.

A bakterné hogy a csudába ne térne ide be, míg az urát vízsugárral, pusztá kézzel, gyógyvízzel, villannyal gyúrják, hullámoztatják, sugarazzák, kenik...

S mit ad Isten, lehet fordítva is. Mi több, keverni. Egy korty *szilváni*, másik *ürmös*, mire a *magyarbor* is illik, rá megint *ürmös*, oszt gyühet a következő! Savanyára édös, féledősre savanya, arra megint a...

A Hungáriából orosz zuhan ki. A kigyúrt, tetovált ipse oroszul gajdol, mígnem ráesik a cimborája. Fölemelné, segítené, de ő is a haver mellé dől.

Mit lehet itt tenni.

Hogy most énekelnek, vagy káromkodnak, az oroszok Istene ha tudja!

Az, az.

Már ha van nekik.

Ezeknek biztos.

Lë a vörössë!

A fehérrel, le

Veszprémben a város vértanúvá tett '56-os hőse kivégzésének évfordulóján 1990 óta évről-évre megemlékezést tartanak. Az ezredforduló utáni egyetemi tisztelegések egyikén az emlékezés és műsor után fogadásra hív az egyik főszervező. Csipegetünk, beszélgetünk; bort magadnak tölthetsz, s mit tesz Isten, a vörös és a fehér közül ezúttal a sötétet választod.

- **Lë** a vörössel! - biccentesz a melletted ugyanezt elkövető úriember felé.

Rád mered, majd összeszedve bátorságát visszaszól nyomban:

- Le a fehérrel!

Nézed, méregeted a poharad tartalmát, s akárhogy vizsgálod, piros, sőt, vörös a lelkem.

- De ha egyszer vörös...

- Le a fehérrel.

Mondom:

- **Lë** a vörössel.

Nem **Lë** a vörös borral!, avagy pláne nem **Lë** a vörös bandával!, ami amúgy baráti körben a kedvenc áldomáskérésed; nem. Csak ennyi.

Ez is sok a piszkos ötvenhatos ellenforradalmár, bolsikáink által akasztásra méltónak hazudott tiszta és finom (mi több, magyar) lelkű latintanár forradalmár iránti tiszteletünket kifejező rendezvény eme résztvevőjének.

Akkor mért jött ide?
Miért, miért. Mert ez a dolga. 2000-valahányban.
Mi volna!
Azóta nem hívnak a hagyományos év eleji megemlékezésükre.
Mintha a bor tehetne arról, a színe különösen, mit követtek el Brusznai gyilkosai (a hóhér kezébe kötelel parancsolók) 1958-ban.
Szegény vörös, szerencsétlen fehér.
És akkor még nem is beszéltünk pirosról, feketéről, rózsaszínűről!
- Csak azért is: Lē velük.
Az utódok meg.
Kár beléjük e bor.

A cseccsel is csak körültekintően.

Borvirágos kis kertünkben

Esztendő Borvirág a pincében

„Gyöngvirágos kiskertembe besütött a holdvilág is...” Borvirágos, ha nem figyelsz oda.

Pincészer a pinkóci szőlőhegyen. Márton napi lúd helyett sült ruca, mert hogy azt könnyebb tálalni (sütni), rucatópörtyű, rucaszíros kenyér lilahagymával... A ruca sült combjához főtt pityóka, párolt (lila) káposzta...No meg új bor, rogyásig. Mindenki a javát hozza! Hogy bemutassa, mit tud (az idei esztendő, a szölleje, főggye, pincéje, meg ő maga): csak a legjobb! A legjavából.

- Ezt kóstoljátok!

Emezt.

Azér az jobb vót!

Amaz pláne.

Különösen!

- Borvirág, vigyázz!

Az esztendő kicsi leány nem ott rohangál az ivó, evő, iszogató-falatozó, danolászó, jó kedvű társaság lába alatt (között)? Csak nehogy az ajtóhoz álljon, valaki éppen akkor talál bejönni, rányitja.

Már viszi is az apja. Hogy menetben bemutassa:

- Borvirág!

Szép kis virágszál.

Csörög a zsebcserregőd. Keresnek!

- Tudtam, vagy úszol, vagy iszol...

Már mér lönne másként?

- Az ausztrál úgy készít barrikolt bort, hogy az irdatlan nagy műanyag hordóba beereszt egy tölgyfát...

Gyökerestül, ágastól.

Oszt kiveszi, ezt igyad! Tölgyfa hordóban érlelte ennyi meg annyi időn át. (Ha hiszed.)

(Az íze szinte.)

Ők csak tudják!

Mitől döglük a légy.

Az igen.

De a miénk, Pinkócon...

Hogyne lenne külön! Valódi tölgyfa hordóból.

Borvirágostul. Sőt, Borvirággal különösképp. Lelköm, galambom.

Hogy aszondi „Gyöngvirágos kiskertömbe besütött a hóvilág is...”

Magyar a bor, magyar

Szétverem a pofád! nedű

Három pohár bor vár vizsgálatra a nemzetközi borászati kutatóintézetben. Az egyikben francia, a másikban olasz, a harmadikban magyar bor vár ítéletre. Hogy melyik milyen, melyik mennyit ér, és hogy mire föl.

Viccnek vicc, de jópofa!

A francia borba beleraknak egy egeret. Az egér hármat kortyol, kiveszik, lerakják az asztalra. A cimbora lép kettőt, majd elalszik.

Következik az olasz. Abba a pohárba is beleejtenek egy egeret. Lenyel három kortyinit, kikapják, a pohár mellé helyezik. Tipeg két lépést, elszunnyad.

Az utolsó a magyar bor. Beleteszik a következő egér komát. Fölszív három kortyot, kiszedik a pohárból, a vizsgálóasztalra helyezik, mire az egér megszólal:

- Hol van az a szemét macska, szétverem a fejét!

Azt, a pofáját a bitangnak.

Hogy tovább nőjön a bizonytalanság a nemzetközi ítélszék ítéltábla-bíráiban a magyar bor mineműségét illetően.

Bor, bor, de ennyire?!

- Mennyi baj van a magyarokkal...

Csak a gond, probléma.

- A macskát dugjátok el!

Jönnek a magyarok.

- Nem kéne inkább betiltani?

Ráfoghatják, hogy nem felel meg a jurópos szabványoknak.

Juróp, Juróp, Ejróp. Evrópa!

Jaj, neked.

...Márpedig, csak azért is: „Borban az igazság, borban a vigasz...”

A 2009-es PINCESZER c. – a borral szerről szerre (pincéről pincére) ismerkedő – könyvünk folytatása gyanánt. (A szerző.)

Molnár Gábor

Fényforduló

elfordul a Földtől a fény,
szememnek mécs szemed,
s bár könnye késő kése kín,
csillagos lángod csak nevet

mint még sebtelen gyermekek
szaladnak szíves szavaid felém,
a lelkünket rejtő éjben, Erdélyben,
hol a remény rongyos vértje Tiéd, s enyém

az Isten jó nagyokat sóhajt,
dunyhává dagadnak fehér fellegek,
látlak az ég tiszta ágán,
húsomból illatod ellebeg

erdőkből aprított templom a menedék,
gerendáira keresztet hímez éneked,
s majd ha végleg megfeszíted árnyam,
leszek én elföldelt semmivé neked

Vénusz keresztje

akol,
háborút hadar hátamon a kor,
s lelkemnek tarajos sós vizét
maszítja mittudom hány mázsa év

Vénuszom,
csillagos hajadból fohászom lajtorját fon,
mászni a szívhez, mi oly meleg,
körötte kavicsként keringő titánok vetekszenek

fényt remél
a szerelem szaladtán szertelen vér,
bár már szilván csüng a nyarat őrlő ősz,
lombok közt Reád lelt szemem arcodon időz

juhar és kereszt,
s e szépedtől kegyelmes kereszt többé nem ereszt,
von, múltban és jövőben jelennek lenni,
lábunkat lógató Istenként nevetni

Varga Zoltán

Gyerekváros

Csokoládémat majszolom,
A magam alkotta ütökre,
És golflyukakra emlékeztet.
Akkor is egyedüli volt az alkalom.

Kapanyélből faragtam őket.
Lestrapált teniszlabdát kaptam hozzá,
S néha egy-egy kósza játszótársat,
Kiknek elmagyaráztam a teendőket.

Összeszegeztem egy palánkot.
A kidobott bicikli-abroncsból,
Kirúgtam az összes küllőt.
„Dobom bele a labdát. A diófa áldott.”

Ott húztam fel az egész birodalmat.
Még nem tudtam, de ódákat,
Himnuszokat doboltam, árnyékban.
Már akkor sem szívleltem az irodalmat.

Építettünk egy alacsony fabunkert,
Meztelen csöcsökkel kitapétázva.
Kicsi szekér is volt benne. Talán
Az vitte el a tisztán látó kukkert.

Albérlet

Kavics kacsázik a tó peremén.
Nem én indítottam, nem én kapom.
A hínár, ahogy susog, azt hallgatom.
A szerves rostok rebegése sem az enyém.

A ház, amit bérelek, a parthoz közel.
De hosszú, az út, amíg oda visszajutok.
Minden este az égbolt, a nyakamba huhog.
És megijeszt a sok, közlekedő reggeli zöreje,

Furcsán, de mégis előbb, mint a rém-álom.
A pillanatok, számomra hevenyészve, rám aggatják.
Felém kúszik a zápor, szorgosak a hangyák.
Elszenesedett a kertem, a szerződést nem találom.

Lát-kép

A fákon fagyöngy.
Bináris komplementer.
Jó és rossz együtt.
Nem léteznek nagy szavak

Pannon tükör

Nem vagyok nosztalgikus ember (nem vagyok?), tehát amikor idehaza vagyok, nem gondolok az odahazai eseményekre, változásokra. Tőlem Montrouge-ban, ebben a Párizs melletti, rohamosan fejlődő (kül)városban például befejezheték a Jean Lézér futballpálya lelátójának építését (van miből, Montrouge – Neuilly mellett – az egyik leggazdagabb francia peremváros), nem gondolok rá, sorsára hagyom Vöröshegyet, megáll az a saját lábán, az én támogatásom nélkül is.

Nem azt mondom, hogy nem érdekel a sorsa, ötven éve lakója vagyok, de független emberként élek, ott érzem jól magam, ahol éppen vagyok.

Most éppen a Borbély-pincészetben, amely közigazgatásilag Badacsonytomajhoz tartozik, de légiesen lebeg szent hegyem, a Szent György-hegy, a Badacsony és a balatonörsi dombok háromszögében, lankás domboldalon, zöld szőlőskertek között. Minibusszal érkezünk, barátaimmal, a Csokonai Társaság tanulmányi napjainak résztvevőivel; Zalán Tibort, Péntek Imrét, Kapiller Imrét, Katona Csabát látom – mind-mind jeles ember a maga szakmájában –, Ilonát, a Társaság lelkét, akinek vezetéknévét most eltitkolom. Szóval megérkezünk; csaholó fiatal farkaskutya fogad, szerencsére be van zárva. Később kiderül, hogy csak játszani akar: az odébb hajított bazaltkövet pofájába veszi, visszahozza, s ördögi ügyességgel a rácskerítésen át lábunk elé ejti, hogy folytassuk a játékot.

A ház asszonya – csinos, szép mellű, ötvenes asszony, kicsattanó piros arccal – szívesen fogad; kicsit meg van illetődve, tart a csapat tudós tagjaitól, de hamar magára talál, s már az udvaron, majd a vendéglőnek átalakított szuterénben olyan pontos és érdekes kiselőadást tart a szőlőről, a borról, hogy nyugodtan meg lehetne őt hívni a Csokonai-kör tanulmányi napjaira, előadónak. Talán jövőre, amikor a magyar kertkultúráról lesz szó.

Az idén a „Vadászat” volt a téma, amelyet jól körüljártunk. (A magyar vadászat múltja, jelene, jövője; szerepe a természet egyensúlyának fenntartásában; a vadászat az irodalomban, a zenében, a képzőművészetben, stb.) A növény- és állatvilág, valamint az ember együtt él a Földön, együtt osztozik sorsában, a téma tehát jó választás volt.

*

A Csokonai Vitéz Mihály Irodalmi és Művészeti Társaságot a Svájc-ból hazajáró, emigráns Major-Zala Lajos költő alapította, vagy harminc évvel ezelőtt, Hévízen, ahol háza volt, a pincében borozóval. A Gyógykórházban rendelő Dr. Horváth Béla fogász főorvos fölkarolta a kezdeményezést, s idejét-pénzét nem sajnálva szervezi az összejöveteleket Major-Zala halála óta is, a már említett Ilona, és a várost képviselő Csongrádiné Olasz Sára hathatós közreműködésével.

Mi az, ami ilyen régen összetartja a Társaság tagjait? Mi teszi lehetővé, hogy már a sokadik tanulmányi napokat szervezze és zökkenőmentesen lebonyolítsa? Mindenekelőtt a tolerancia, egymás elfogadása, megbecsülése. Csupa olyan dolog, amivel sajnos ritkán találkozom ma Magyarországon, abban az országban, amelyben permanens polgárháború folyik az emberek között; ahol mindenki gyűlöl mindenkit, ahol mindenki harcol mindenki ellen; ahol a rendkívül nehéz gazdasági helyzetben sem működik az összefogás, a kölcsönös segítség szelleme. (Tisztelet persze a kivételnek.)

Ezt az állapotot sokan a negyven évig tartó kommunista uralom rovására írják, én azonban ennél mélyebb okot keresek. Jelenlegi munkám – magyar írók, művészek, tudósok, politikusok, hadvezérek eredetileg is franciául írt szövegeit szedegetem össze immáron nyolc

esztendeje, hogy azután egy francia nyelvű kísérőtanulmánnyal közze tegyem őket, egy több száz oldalas antológiában – segít a tájékozódásban. Évszázados torzulások, végtelenül hosszú zsákutcák rajzolódnak ki előttem (nem véletlenül használom ezeket a Bibó István-i fogalmakat), s adnak – ha nem is magyarázatot, legalább némi felvilágosítást – a mai magyar ember pszichológiai és szociológiai alkatáról. Önzés és irigység, individualizmus és széthúzás, szellemi tunyaság, nemtörődömség, a cél feltűnő hiánya, a cél elérésére fordított csekély erő jellemzi az átlag magyar embert, aki nem hisz a társadalom jobbításának, a nemzet talpraállításának lehetőségében, eleve lemond arról a szerepről, amelyet a gondolkodó és vitatkozó ember egy közösségben játszhat. Nem megy el például szavazni. Minek menne; már annyiszor becsapták, félrevezették; bezárkózik a házába, mint a csiga. Ha nem tesz semmit, aligha hibázhat, gondolja; ilyen egyszerű ez. Ezért még hibáinkat is mások követik el...

Amikor Széchenyi építtette a Lánchidat, az utolsó láncszem – tulajdonképpen egy hatalmas, lapos vasidom – kiszakadt tartóhelyéről és a Dunába zuhant. Magával sodorta Széchenyit és angol mérnökét. Mindketten kiúsztak a partra, pedig akkoriban kevesen tudtak úszni. Széchenyi tudott, mert arisztokrata nevelést kapott. Wesselényi Miklós írja útirajzában, hogy Párizsban is uszodába jártak, és úszóleckét vettek. A mérnök meg azért nem fulladt a Dunába, mert angol volt, s az angol nevelésnek már akkor része volt az úzás oktatása.

Az emberek kinevették a hídépítőt, gúnydalok születtek a külön Széchenyiről, aki állandó hidat akar a Dunára erőltetni. A magyar emberek kétségbe vonták a vállalkozás értelmét, fontosságát, nem vállaltak szolidaritást Széchenyivel – még jó, hogy nem illették valami abszurd váddal, és nem citálták bíróság elé... Széchenyi írta naplójában, *franciául*, 1828. augusztus 17-én, nem messze Hévíztől, Kehidakustányban, ahol Deák Ferencnél időzött: „le penchant naturel m’attire vers mon pays, mais le goût résonné m’en éloigne. Tout y est ou médiocre ou mauvais.” Vagyis: „természetes hajlamom hazámhoz húz, de ha jól meggondolom, tartózkodom tőle, mert ott minden vagy középszerű, vagy rossz.”

Nekem magamnak is vannak hasonló gondolataim, amelyeket most, Hévízen, nem tudtam volna felelős közösségi embernek elmondani, mert „hivatalos személy” még azon a vacsorán sem vett részt, amelyet a program „polgármesteri fogadás”-ként hirdetett.

Hévíz egyébként kis Magyarország: mintegy metszetében mutatja szülőhazám minden erényét és hibáját.

*

Hévíz most tele van orosz turistával: az orosz középrétegek felfedezték a tó gyógyító hatását, a kellemes mikroklímát, s talán a magyar kosztot és bort is. Az elmaradó osztrák és német vendég helyét az oroszok foglalták el; költik a pénzüket, lakást, házat vesznek Hévízen és környékén; pontosan úgy viselkednek, mint azelőtt az osztrákok, vagy a németek. Az ő gögjük azonban nem a gazdag ember gögje, hanem a világhatalom állampolgárának gögje, magabiztossága, erőszakos hatalomgyakorlása. A hévízi tófürdő férfi öltözőjébe becsörtetők, kövér, megtermett orosz rutinszerű mozdulattal tolja félre törülközőmet, s foglalja e a két méter hosszú padot, saját, rossz minőségű, csicsás ruhadarabjainak. Elfoglalja a teret, neki mindent szabad, ő az orosz birodalom állampolgára. Ha a gyönyörű, virágos gyógykórházi sétányon orosz turistacsoport mellett megyek el, megcsap az olcsó pacsuliszag – milyen ismerős! –, az orosz megszálló csapatok tisztjei büzlöttek így a második világháború után.

Az egyik szemem sír, a másik nevet (mint a hévízieknek általában): jó, hogy jönnek, jó, hogy itt vannak, költsenek csak minél többet, hiszen Magyarország „nyersolaja” a gyógyvíz, mivel csalogassuk ide a vendéget, ha nem gyógyvizeinkkel? De pont őket? Akik már voltak itt egyszer, „ideiglenesen”, és sorra vették maguknak a kényelmes öröklakásokat, kertes házakat, rendezkedtek be hosszú távra... A történelem fintora ez az orosz invázió, mondom magamnak, de leckéztetem is önmagam: hozzák csak pénzüket, a pénznek nincs szaga. S ha házat vesznek, hát vegyenek; a házat nem tudják elvinni, mint 1944-ben a csuklómról lecsatolt karórárt.

*

Hévízi barátaimnál fontos esemény történt: a ház asszonya új, beépített konyhát kapott, amely hét nyelven beszél. Anikó jogos büszkeséggel mutatja birodalmát, ahol a háztartási gépek is újak, praktikusak, s miután mindent megnéztem és megdicsérem, pezsgőt iszunk mindannyiunk egészségére. Fontos ez a konyha az együttélés szempontjából: Feri és Anikó vagy tizenöt éve házasok, kellenek a további közös életet megkönnyítő-elősegítő fejlemények, mozzanatok: a ragyogó konyha, az új, kényelmes Peugeot 3008-as, amelyben annyi csillogó-villogó elektronika van, hogy az öregember, aki öt-hat „nyugati” autót elnyűtt, úgy érzi, most érkezett el a huszonegyedik századba, a modernizmus korába.

*

Milyen a jó barát: Feritől-Anikótól a már tradicionálisnak nevezhető „bundáskenyér-spenóttal” – gyerekkorom felejthetetlen ételének – elfogyasztása után diót viszek magammal. Idei termés, még nyers, keserű, de én így szeretem. Kálmán és Angéla is remek szendvicsekkel várnak, s kedvenc hazai boraimat kínálják: a cserszegi fűszerest, a somlói juhfarkot, az Irsai Olivért. A pinot noir a világ minden táján egyforma (jó), de a Szent György-hegyi olaszrizlinget, vagy a cserszegi fűszerest (a szárazabbik fajtát) csak itt ihatom. S iszom is, örömmel, nagyokat csettintgetve.

*

Keszthelyi barátaim gyerekeikről mesélnek: Attila kisfiáról, Gergő zalaegerszegi színházi sikereiről. A közbizalom hirtelen szomorújátékká válik: 83 éves korában meghal Kati édesanyja, aki az előző hétvégét gyerekei körében töltötte, még a „hegyre” (Becehegyre) is kiment, jól érezte magát. Elmegyek a temetésre, a (rég) Szent Miklós temetőbe, ahol a Festeticsek mauzóleuma is áll. Nem járok temetésre, se itt, se ott. Majdnem elkések, Magyarországon percnyi pontossággal kezdődik minden esemény, a színházi előadás éppúgy, mint a temetés. A mamát református pap búcsúztatja – régi sárospataki emlékek ébrednek bennem –, itt van a fél város: keszthelyi barátaim a megbecsült iparos-kereskedő réteghez tartoznak; a jó kedélyű, volt futballista férjet mindenki ismeri, tegezi, az asszony borbarát hölgyek koszorújában vesz részt minden fontosabb városi (megyei, országos, nemzetközi) eseményen; jól beszél németül. (Most persze oroszul tanulhat.) Szóval az aktív, értelmes európai polgár előképét vetítik környezetükre, a városra. A protestáns temetés puritán, de van benne valami magyarosan végzetszerű; amikor a koporsóra lapátolt föld nagyot koppan, én, a magányos ateista, könnyeimmel küszködöm.

A halotti tor, mint olyan, kimaradt gyerekkoromból: a kemény diktatúra idején az embereknek se pénze,

se kedve nem volt tort ülni. Most körülbelül százan ülünk egy elegáns étterem szépen megterített, ételtől roskadozó asztalainál. Ünneplőbe öltözött emberek – a volt hévízi polgármestertől kezdve a rokonságon keresztül (amelyben egy egyetemi tanár is található) külföldre szakadt hazánkfiáig.

Nekem nemcsak a temetés, ez a tor is új: próbálom kibogozni a szálakat, keresem szakrális szerepét barátaim (honfitársaim) életében, s jóindulattal vegyes csodálkozással figyelem az eseményeket. (Ugyanez az érzés fogott el néhány nappal korábban, amikor Z. Tibor csinos, nyílt eszű lánya a Csokonai Társaság búcsúestjén laptopján mutatta az esküvőjén készült fényképeket. Ott is, itt is szigorú szabályok szerint mentek végbe a közösséget közösséggé kovácsoló kisebb-nagyobb események, amelyekből én kimaradtam, mint Malinovszkij a melanézok szertartásaiból.)

Nem lehet ötvennégy évet büntetlenül idegenben leélni. A hétköznapi élet, a hétköznapi események helyét a befogadó ország hétköznapi élete, hétköznapi eseményei töltik ki; néha úgy érzem, az eltérés s a különbözőség szakadéka áthidalhatatlan.

*

De legalább tudatosítható, értelmezhető. Ezért figyelek mindent idehaza is, odahaza is. Kettős tudatom alakult ki: egy magyar és egy francia. Micsoda nyereség! – gondolom, de ugyanakkor azt is észreveszem, hogy mindkettőből egy kicsit kimaradok; pontosabban mindkettőhöz viszonyítva kívülálló maradtam. Nem zavar túlságosan a dolog: mint avantgárd író, megszoktam; sokszor tudatosan különülök el általam nem sokra becsült emberektől, nézetektől, szokásoktól, közösségektől. Örülök, hogy nem tartozom a nyájhoz, csak akkor nyilallik belém valami fájó érzés, amikor olvasom, hogy egy-egy író társam ötvenedik, hatvanadik, hetvenedik születésnapját ünnepli a közönség és a szakma – a közösség, amelyhez tartoznak. Én hetvenedik, hetvenötödik születésnapomat is szűk baráti körben „ünnepeltem” (viseltem el). Jövőre nyolcvan éves leszek. Nem megyek sehova születésnapom környékén, inkább egyedül hallgatom a tenger mormolását, vagy a csendet, amely szerencsére körülvesz Montrouge-ban, de amely fülsiketítő is tud lenni.

*

Enyém-e ez az ország? Enyém-e a Medves fennsík, Hévíz, Szigliget, vagy a Balaton? Valamikor az enyém (is) volt, olyan természetesen, mint az anyanyelvem. De hogy ma is az enyém, abban nem vagyok bizonyos. De Provánsz sem az enyém; Bormes-les-Mimosas öreg házaiban sem vagyok egészen otthon. Az egész világon mindenütt *otthonosan* mozgok, de New York, London, Berlin, Aachen sem otthonom, Sevilla se, se Firenze. Még Athén, Rhodosz vagy Santorini se. Talán Lindosz. Talán Nauplion. Párizs? Chervey és vidéki házunk? Emilienne mellett otthonom volt, akárhol (sz)álltunk is meg. Ám Emilienne 2010-ben meghalt, magamra hagyott. Egyedül hagyott a világgal; „világot látott ember”, mondják, s tény, hogy mindenütt *otthonosan* mozgok, de a világon sehol sincs otthonom.

Enyém a Balaton? Gyerekkoromban nyaraltam néhányszor a Balatonon, szüleimmel, később Emiliennel, majd barátnőimmal is. Szerettem a Balatont, Szepezdet, Vonyarcvashegyet, Szigligetet. Szeretem a természetes vizeket, szeretek a Balatonban úszni, szeretek kajakozni a *magyar tengeren*. (Francia túrakajakomat évek óta Szigligeten tartom)

4

Nemrégiben Szigligetről áteveztem Balatongyörökre, meg vissza. Megtettem vagy tíz kilométert. Magamévá tettem a Balatont. Ha lenne itt egy nyaralóm... (Eljátszottam a gondolattal. Mintha meg lehetne vásárolni az otthonosság érzését...)

Szüleimmel Bogláron nyaraltunk. Akkor még együtt volt az egész család. Apám – igazi sportember – bevitt minket, fiait, a mélyvízbe. Soha nem félttem, apámat félistenként tiszteltem, szerettem – később derült ki, hogy ő is csak gyarló ember. Később is félelem nélkül úsztam a szeszélyes Loire folyóban, a háborgó tengerben; fogadott gyerekeimmel többször átúsztuk a Dunát.

A balatonszepezdi, vonyarcvashegyi, balatongyöröki nyaralások után fedeztem fel Szigligetet, amely éveken keresztül koranyári nyaralásaim színhelye lett. Az alkotóház – magyar írók százainak második otthona – furcsa képződmény, vagy megszereti az ember, vagy nem; én megszerettem, és a június hónapot évek óta ott töltöm. Lehet, hogy azt kellene írnom *töltöttem*. Úgy hírlík, bezárják, eladják, túlradnak rajta. Pedig vannak intézmények, szokások, hiedelmek, amelyeken nem szabad változtatni, mert évek, évtizedek alatt annyira az emberhez nőttek, az ember természetéhez idomultak, hogy öncsonkítás nélkül nem lehet megváltoztatni őket.

A Balaton-felvidéket fiatal férfikorom óta szeretem és látogatom. Lehet, hogy ezt is szüleimnek köszönhetem: a családi fényképek között mindig kíváncsian nézegettem azt a fotót, amelyen apám a badacsonyi bazaltorgonák előtt néz mosolyogva a szögletes, doboz alakú Kodak fényképezőgépbe, amelyet a háború után még én is használtam egy darabig.

Nem sokkal azután, hogy 56 tragédiája után először hazamehettünk (tehát valamikor a hetvenes évek elején) látogattam meg Becehegyen Takáts Gyulát; elbűvölt a múltba (sőt régmúltba) ágyazódó jelen: Gyula bátyám büszkén mutatta azokat a római kori szőlőművelő szerszámokat, amelyeket saját telkén, saját szőlőjében talált.

Közben olvastam egyik kedves könyvem, Eötvös Károly, a „vajda”, a „nagy hagyományörző” (Gergely Gergely) *Utazás a Balaton körül* című visszaemlékezéseit (vagyis ahogyan a későbbi kiadások, például a Magvető 1982-es kiadása – Magyar Hírmondó sorozat – közli az *Utazás a Balaton körül* és *A balatoni utazás vége* című írásait: a *Balatoni utazást*), sőt még szakkönyveket is, de az igazi élményt azok a felfedező utak jelentették, amelyeket Szigligetről kiindulva tettem; ezek eredménye az a bensőséges viszony, amelyhez ugyanúgy ragaszkodom, mint a Toszkánához, a Krétához vagy befogadó országom tündérkertjéhez, Provánszhoz fűződő viszonyomhoz.

Saját felfedezéseim közé tartozik Tagyon, és a Tagyon mellett magasodó Szent Balázs-hegyen álló Szent Balázs romtemplom, ahonnan gyönyörű kilátás nyílik a Balatonra. A templomrom mögötti erdőben még láthatók a régi, a törökidő előtti Tagyon összeomlott kőházai. Egy helyi szőlősgazda, akinek udvarára betévedtem francia rendszámú Ford Escortommal, remek fehérbor mellett mesélte el falujának történetét: még ma is haragszik a törökre, mert arra kényszerítették őket, hogy a völgyben építsenek maguknak új falut...

A Szent György-hegyre is fölmásztam, tetején – mint a legtöbb körös-körül magasodó hegytetőn – régi várrom (vagy csak valami őrhely) omladozó falai, ahonnan a többi őrhely és kicsi vár romjai láthatók. Nem vagyok híve annak a romvédelemnek, amelyet mai régészek végeznek, à la Viollet-le-Duc, vagyis amikor a romokat, romos épületeket szinte újjáépítik, megszépítik (mint a Szent Balázs templom romjait). Vár állott, most kőhalom: többet mond nekem a valódi rom az újjáépített romnál.

Sorolhatnám sokáig kedvenc helyeimet: a Káli medencét, a Hegyestűt, a Ranolder-pincét. Mindegyikhez személyes emlék fűz, tehát az enyém is. Enyém is a Balaton.

5

Ugyanakkor belenyugszom a változtathatatlanba: madártávlatból szemlélem a tájat, a Balaton-felvidéket, vagy Provánsz tájait. Nincs Provánsznak, a Balaton-felvidéknek egyetlen pontja sem, amelyről azt mondhatnám: kizárólagos birtokom.

Nem bánom. Szívesen osztozom másokkal: mindenkivel. Mások bizonyára nem így gondolják, nekik szükségük van arra, hogy házukat, kertjüket, országukat *birtokolják*. Magukénak tudhassák. Mégis

nekem van több vagyonom: minden az enyém (is), amiből ők csak egy kisebb-nagyobb részt tudtak kihalászni maguknak.

Megnyugodva kelek föl íróasztalom mellől és megyek ki sétálni a szigligeti kastély hatalmas parkjába. Nézegetem a növényeket, a fákat, a madarakat. Még egy őzet is látok: beszökött az elkerített természetvédelmi területre; jól érzi magát, itt maradt, nem megy sehova. Pedig mehetne. Ő is olyan, mint én: nincs magántulajdona, mégis minden az övé.

Kiss Ágnes Katinka:
Macis

Összeállítás a székesfehérvári műhely alkotásaiból

László Zsolt

Üzenet a hídverőknek

Sokat tanultam Péntek Imrétől. Mindamellett, hogy „atyai jó barátomnak” tartom, „Árgus” szemmel figyelem zseniális kalandozásait a honi irodalom berkeiben. Igen, az Árgus, mint folyóirat, közel tizenöt éven keresztül élt, sugárzott holdudvara Székesfehérváron, Péntek Imre főszerkesztésével. Terjedt ez a befogadni tudó sugárzás. Átlépte országunk határait is. Imre, mint hídverő kötötte össze az egymástól függetlenül működő irodalmi csomópontokat, szigeteket. Nem volt könnyű dolga, de megtette, megoldotta hátszélben és ellenszélben is. Az intézményesülni tudás, kapcsolatteremtés, rátalálás és a fiatal tehetségek gondozása, felfedezése..., folytathatnám, de ahhoz több lapoldalra lenne szükség.

Az „éltető” távozásával az Árgus folyóirat lassan elsorvadt. Jött a nagy csönd, a nihil.

Több év kellett ahhoz, hogy Bobory Zoltán ezt az űrt betöltse az általa létrehozott Vár című folyóirattal. Ma már a Vár is pulzál, mint egy erőteljes szív. Bobory Zoltán is magára vette a hídverők terheit. Árgus, Vár, Pannon Tükör..., ez a sor minőséget jelöl. De hogy kerülök én a „képbe”? Úgy, hogy maga mellé fogadott Imre és majd Zoltán is munkatársnak, versrovat gondozónak. Ma is csak remélem, hogy munkájukban segíthetem, segíthetek. Ugyanakkor büszke lehetek arra, hogy a Pannon Tükörnek több mint tíz éve vissza-visszatérő szerzője lehetek. Szívesen vállalom a cölöpök cipelését egy újabb híd megépítéséhez is. Ezért örültem Imre kérésének, hogy készítsék egy összeállítást a székesfehérvári és egyben a Vár-hoz is kötődő szerzők műveiből. Bízom abban, hogy sikerrel jártam, sikerrel járunk.

Kedves Imrém és Zolikám!

A híd elkészült. Múltunk és jelenünk ezen a hídon egybefut. Ezért lesz jövőnk.

(Székesfehérvár, 2013. nov. 9.)

Heiter Tamás

Zárt ajtók nyitott kapuk

A fájásból a fájdalomba másztam,
hogy az utolsó nap vonósnégyesében,
a holnap prelúdiumával verseimben
még egy kicsit együtt ülhessek veled.
Száguldó vonatok rohantak
a kinyíló s hangtalanul bezáruló tájban.
Tamás, annyi mindent eltűrtünk már - mondtad,
s a hangod fölött én majdnem sírtam.
A folyóban egy sziklaszerzetes térdelt,
vizes imái hasztalan locsogtak,
S egész lehallgatott életünket
te átbújtattad nádasok ringó ketrecén,
hogy a dekadenciás tengeren innen,
és a kürethegeyeken túl is kibírjuk,
hogy itt a fej, vagy írás mást jelent.
És hogy a költészet csupán becsületkassza,
de mégiscsak becsületkassza.
Ezért kérem, már-már ütközőn menekülve,
vagy már a vagon deszkájába kapaszkodva:
Magyarország, ne hagyj magamra,
hogy mi is meg tudjuk itt magunkat védeni,
mikor újra sunyi-csizmákban, összeröhögve járnak
az Antikrisztus egyapatájú ikrei.

Búcsú Seamus Heaney-től

az éjszaka felszáradó magzatmáza,
úgy lóg, mint horzsoló dér az ágakon,
s hogy mit is álmodtam, reggel megtudom:
utaztunk, talán Írország, talán tengerpart,
talán Joyce, talán Dublin,
sötömbökből faragott sírkövek,
a tenger felől eltévedt vihar,
hosszú esők, és némi fellegek
s e sírkövek lassan elfogynak
mert a szarvasok felnyalják
róluk lassan a feliratot,
ami a neved volt egykor,
akire emlékeznek, az örökre meghal,
meg az is, akinek nincsenek versei
s az erdő itt nem lakott,
de mintha valaki szarvassá változott,
a halál csupán a túlélők találmánya,
mit is kezdhetnél ezzel,
mikor minden szép és megszokott

Németh J. Attila

Tetszőleges részek

legjobban
nem azt szerettem benned
nem a múltat
nem az együtt ébredést
hanem ajtónkon a rést
melyben a fény rezegve pengett
csak kicsit szerettem a múltat
a sok-sok napot ahogy
lassan hozzád idomultat
legjobban talán
testünk hajnali alomszagát
s mi álomból ébrenlétbe ringat
eljövendő napjainkat
emlékeit a sosem-lettnék
a bőrömrre tetovált utat
melyen végig kellett menned
nem azt amin a sorsom áthalad
hanem aki lettem általad
legjobban téged
szerettelek bennem
hogyan velem legyél magam ellen

Második zsoltár a bocsánatos bűnről

Kísérts meg, Uram altesti vággyal
Full gízda nőkkel, ágyrianással
Amfetaminnal pörgesd a vérem
Meglódult időm, hogy utolérjem
Hulljon ölembe temérdek vagyon
Tegyéél próbára, bírom-e vajon
Ezer lóerőt taposson lábam
High-tech tuningos, zsír új verdában
Törjem a törvényt paragrafusra
Neppert lenyomni izomból fussa
Ne árnyékozzon rossz érzés soha
Bűntudat hozzám legyen mostoha
Kísérts meg, Uram túlzó véglettel
Ne legyek festőd, aki csak glettel
Ne fulladjak a kisszerűségbe
Hol a gonosznak nincs is esélye
Próbatételben fukarnak tűnnél
Mi fájna nékem jobban a bűnnél
Kiélem érted az összes vágyat
A dolgod az lesz, hogy megbocsássad

Elbeszélés

Ülnek a pamlagon, egymás kezét fogva. Tökéletes harmóniát derengtet a lemenő nap szobába leselkedő fénye. A szürkület beszínezi hajukat és kegyes fényt sugároz arcukra. Távolról hallják a késő délután estébe igyekvő, halk, ütemes kopogását. Az órákká felnőtt percek tologatják az óramutatókat. Percnyi történelmek teremődnek, függetlenül attól, hogy milyen tartalmat hordoznak a jelenségek. Törvény szabályoz, melyet egyetlen hatalom sem volt képes cinkosává tenni. A természet uralkodik az első lélegzetvételtől az utolsó sóhajig.

Ülnek a pamlagon. A múltó időt csupán felsajgó tagjaikban érzékelik néhanap. Mióta tart ez az alig mozduló révedés? Percekkel vagy órákkal ezelőtt ültek le összetartozó kézfogással egymás mellé megpihenni?

A szemközti falon ötven éve függ szemmagasságban egy rusztikus rámába foglalt, kimerevített pillanat. Két ember bronzszínű virágokkal és indákkal körbefuttatott jelene, mely a következő másodpercben már múlttá vált.

A múltó idő színezte sárgás lapról egy férfi és egy nő néz szembe a fotográfus szerkezetével. Ugyanaz a pár, akik a pihenés néma csendjében eddigi életük leszolgált fáradságának monoton kattogását keltik életre. Azon a napon az útkereszteződésnél mindketten igent mondtak egy ismeretlen ösvényre. Arcukon, meglepett tekintetükön, bátorításra kissé felfelé görbülő szájukon észrevehető az indulás előtti izgalom. A napsütötte tisztás egyre szűkülő zöldje, mint egy tölcser torka egy keskeny alagúton, sűrű erdőbe vezeti a vándorokat. Vajon hány lépés lehet a következő tisztás és selymes fűvén megpihelve látható-e majd az út mentén egymást ölelő fák között incselkedő árnyék? Vajon kellő időben indultak? Elég elemóziát pakolt tarisznyájukba a tapasztalat? Meddig elég a gyermekkor édes morzsáiból sült kalács?

A keresztútnál a bátorság és a kíváncsiság egymással kergetőzve várják az útnak indulókat. Egy rövid szakaszon az utóbbi cinkos mosollyal kíséri a vándorokat, a bátorság megannyi próbát állít útjukba.

Félszáz év elkoptatott cipői – a táncos cipellőktől a kaptatókon viselt bakancsokig –, sorakoznak az emlékezet kapujánál. Kidobott tárgyak, melyekről nem mosható le az út pora. Mennyi felesleges holmi. Néhanapján erről is beszélgetnek egymással.

Az esküvői cipők rég elfeledett muzsikát dúdolnak, egyszerre lépnek a zene ütemére, orruk puhán összeér, mielőtt egymáshoz simulnak.

Öt pár gyerekcipő kergetőzik és bújócskázik az emlékek kertjében. A két pár kék színű összekacsint és lassítanak az iramon, hogy a rózsaszín topánkák is részt vehessenek a közös játékban.

A beszélgetés kanyargó fonalát egyre fáradtabb és elnyűttebb lábbelik nyoma szövő hálónak. Mesélnek az útról, melyen némelyek csúszós köveken másztak hegyeket, mások szinte lebegtek a lankák fölött. A puha avar hangtalanná tette lépteiket, fagy csikorgott a talpuk alatt, a gyümölcsfák lehulló virágszirmait a forrás vize sodorta messze. Tekintetükkel követték, hisz mindenkor párban jártak.

A pamlagon egy férfi és egy nő ül, szorosan egymás mellett. Visszafelé utaznak az időben, immár mezítláb, hiszen az emlékezés talaja érinthetetlen. A falon függő esküvői kép szereplői is életre kelnek. Egy copfos kislány és egy mezítlábas kisfiú kergetőzik a réten, kerge, csetlő-botló futásukkal utánozzák a pillangók táncát. Arcukon a gyermekkor rózsafoltja, lelkükben az ártatlanság üde harmata. Egyek az idővel, életük indulásakor nem gondolva a megérkezés szorongó érzéseire. A „Sors könyvében” egy oldalra préselődik a réten talált ötszirmú lóherelevél. „Örökzöld” szerencsejel.

Közös úton járva egy zsákba kerülnek az útra készített általvetők. A bánat terhe feleződik, az öröm megkétszereződik és súlytalanná válik. A boldogság olykor bekéredzkezik, de nem fér a mosoly és a

könny közé. Azt mindenkinek magában kell hordoznia. Ott, ahol megszületett. Mindenki magában dédelgeti, táplálja, álomba ringatja és eldönti, hogy meddig dédelgeti. A boldogság égig is nőhet, mégis elfér a bölcsőjében. Néhanap, ha váratlanul érkezik haza, arca nehezen ismerhető fel, de érezhető, mikor elfoglalja puha vackát. Első dolga tüzet éleszteni a fázékony lélekben.

A sűrű erdő ösvényét a mindennapi teendők fái szegélyezik. Fiala csemeték törzse válik évről évre testesebbé a tapasztalat gyűrűinek gyarapodásával. A hétköznapiok aljnövényzetében kinyílik egy-egy védett virág, és ünnepnapként köszönti az utazót. Szebben pompáznak, mikor a veríték gyöngyei öntözik éltető talajukat.

Fogy az út. Nem tudni, hogy hány mérföldkö várható még, mennyi tisztás bukkan elő a derengésből, melyek fölött már felhők teszik próbára a nap erejét. Elérkezik a pillanat, amikor a koptatott kövek száma jóval több az érintetleneknél. A hátrahagyottak mesélnek, az ismeretlenek remélnék. Az egyre nehezülő zsák terhén könnyíteni kell, a bánat nehézkes kövei átváltoznak felrebbenő lepkékké, szárnyaikat a feledés színezi tarkára és marad a súlytalan öröm. Az út a fény felé tart, mielőtt felhőt érint a vége.

Fél évszázad együtt töltött idő nevetése és sírása, az egymás kezébe kapaszkodó, görnyedő hétköznapiok és frissen mosott ruhákba öltöztetett, áldásos ünnepek közös gondolatokat teremtenek. Hasonlóvá válnak egymáshoz a hajdan esküt tevők, mozdulataik, vonásaik tükröket tartanak. Egymásnak, hogy egyre szebbnek tűnjenek a semmi futó napok.

Ülnek a pamlagon, szótlanság, egymás kezét fogva. Időtlen idők óta. A falon függő kép törött üvegén búcsúzóul még végigsimít az alkonyfény.

Leültek megpihenni és emlékezni.

Tekintetük egymásba kapcsolódik. Derűs nyugalommal nyugtázzák: ötven év alkonyi színjátéka nem változott. Abban a biztos tudatban várják az elkövetkezőket, hogy a hosszú utazás során egyenlően osztoztak a terheken, és mindketten tudják, hogy közösen is kell lerakniuk.

Aztán zsidbadt tagjaikat megmozgatják, s a szobát elnyelő szürkeségben csak a hangjukat hallani:

– Vajon merre járnak most a gyerekek?

– Hosszú lesz az idej tél.

Katona Szabó Erzsébet: Rétegek a Léthe folyó medréből I.-II.-III.

Káliz Sajtó József

Visszaszámlálás

Napközben úgy
röpdösök ide-oda,
mint a madár,
kit aztán este
a kalitkája vár.–
E félig nyitott, félig
zárt életem élem,
s önmagam foglyaként
'*letöltöm*' büntetésem...

Egy gép valahol
fönn az Úr termében
mutatja, hogy mennyi
van még hátra;
s amint bekerül minden
a dokumentumtárba,
kiírja: „*Letöltés kész*”. –
(S miközben bóbiskol az Isten,
már én is ott leszek a listán...)

Nagyatádi Horváth Tamás

Paideia

A körbenézés, a tapogatózás
iránytalan, bár van itt valami
meseszerű, apró szemét a zsebben,
gyúrni, gyömködni való,

valóságos – az angyal ezt tenné,
ha szerencséje volna megtalálni:
gyúrné, gyömködné egy hajnalon,
amíg csak hinné, hogy eljátszhatja

a munkába indulást, ahol senki
nem feltételezi, hogy ott van,
mint egy ember, aki mit is rejteget
zsebében; és világok kicsomagolásán,

csillámló, zörgő papírok tengerén,
ha váratlanul kedvet kap befejezni
körbenézést és tapogatózást, visszatér
a barlangszínház nézőterére.

A lyukon át

A nő lassú mozdulattal vette le napszemüvegét. Először csak távolabbról nézte a nagy lyukat, majd óvatosan közelített, s jobb szemét a nyíláshoz nyomta.

- Na, mi van?

- Nem látok semmit, polgármester úr. Sötét van bent.

- Nézze még!

- Látok valamit, egy szőrös mellű férfi fekszik bent, a tarkója alatt van a keze, te jó ég, mintha engem nézne – a nő a polgármester felé fordult. – Egy kócos nő is ül mellette.

A férfi is odanyomta a szemét a lyukhoz, mire erőteljes köpés hallatszott. A polgármester elkapta fejét a bodegától, dühösen törölgette arcát, egy ideig öklendezett is mire elmúlt a hányingere.

*

„Lehet, hogy Jézus is látta a Kis Göncölt, ahogy én látom. Persze csak akkor, ha annak az istállónak a plafonján is volt akkora lyuk, mint a mi „istállónkon”, és az a lyuk is éppen a Kis Göncölre nézett ... Pedig Ő király volt ... Nem istállót érdemelt. Bezzeg mi: ez a bolond tehén Gizi, meg én, egy nagy marha, csak ezt érdemeljük.

Szeretem nézni a Kis Göncölt. Olyan jókedvűnek tűnik. De mitől olyan vidám? Biztosan lerántottál egy-két felest, mi?! Miből telik neked ennyi piára?

Ide csak a Kis Göncöl nézhet be, meg a suhanó felhők, senki más, még a polgármester meg a nője se.”

A folyosón ápolatlan szag terjengett. Az alaposan lerongyolódott társaságban akadt néhány kevésbé szakadt reménykedő is. Mégis ők tűntek a legboldogtalanabbaknak.

Egy nő ölében kisbaba visített. Már kiszóltak többször is, hogy csitítsa el, de a szeme sem rebbent, mint ahogyan a sírás sem zavarta. Mozdulatlanul meredt maga elé, akár egy hulla, csak éppen nyitva maradt a szeme, amikor elhagyta a lélek.

Viszont Bandi lelkivilágát nem indította meg különösebben a magyar valóság. Egykedvűen birizgálta zsírtól összeálló, kenyérmorzsás, ősz szakállát.

- Következő! – szólt ki az irodából egy fásult női hang.

Bandi határozottan fordult be az ajtón, s miután becsukta maga mögött, ajkát alig mozgatva csak annyit mondott: „Jó napot.”

Egy nő és egy férfi várta odabenn. Ők nem köszöntek.

- Miért nem jó maguknak csak egy belvárosi szükséglakás? – a nő iratai közt böngészve kérdezett anélkül, hogy fölnezzett volna.

- Isten mentsen asszonyom. Ott néhány hónapon belül mindketten feldobnánk a bakancsot ... Pardon ..., a talpunkat ..., mert bakancsunk sincs – nevetett idéetlenül a férfi, s ajkát annyira felhúzta, hogy teljes terjedelmében virítottak hiányos, letöredezett, sötétbarna fogai.

- A szeméttelenen előbb-utóbb magukat valami nyavalya éri – a nő először nézett Bandi szemébe.

- Egy szép téli napon ott fognak megfagyni. Romlott étel vagy patkányok végeznek magukkal, meg a lepra és tudom is én. Teljesen mindegy, ott nem maradhatnak! – pattant föl a férfi.

- Ne haragudjon uram, nekünk az egy aranybánya!

- Édes Istenem! – A nő összekulcsolt kézzel az ég felé nézett. – Mondja, mit esznek maguk?

- Az önök asztalára hányszor kerül egy héten Pick szalámi?... Nem kell fanyar képet vágni. Én már

csak megismerem a romlott szagot. Kenyér meg van bőven. Karácsonykor meg lesz sok szaloncukor és narancs. Még a vitaminunk is megvan – nevette el magát újra az öreg.

- A lakásban van villany, víz, gáz, hamar megszoknának ott!

- El is menne a segélyünk ezekre. Inkább bort veszek rajta. Víz van, villany nem kell, világít a Hold, meg a Kis Göncöl – az öreg a Kis Göncölt említve kissé elmerengett.

*

Csak az egyik szemét nyitotta ki.

Bandi szőrös, meztelen testét csapkodva állt a viskó előtt. Zsíros hajfürtjeit fellebbentette néha a meleg déli szél.

Majd megjelent egy másik kócos fej is: a Gizi kandikált ki a zsák-ajtó mögül. Sorstorzította arcát félhosszú őszülő haj keretezte. Hátról egy befőttes gumival összefogott, jelentéktelen kis copfot viselt. Kopott, sötétkék melegítőjét csak elöl gyűrte be lompos munkásnadrágjába.

- Van valami? – motyogta a nő rekedtes hangon, ami inkább egy beszélő majom hangjára emlékeztetett. Bandi nem válaszolt, csak bámulta a nagy szemétdombot – az aranybányát -, s meg-megfenyegette a fölötté hangoskodó sirályokat.

Gizi előbújt a poros zsák mögül, s a legutóbb megkezdett lerakodóhely felé vette útját. Úgy elsuhant a férfi mellett, mintha az ott sem lett volna. Mint megidézett szellem, lebegett a szeméttelép irányába.

Erre Bandinak a másik szeme is kinyílt.

- Hová siet nagyságos asszony? – tolt ki a pocakját.

- Farsangi bálba! – károgt a nő.

Bandi újra becsukta egyik szemét: - „Így, ahogy van, sikere lenne, de ha belebújik a trutymóba? Senki sem ismerne rá szegényre” – tűnődött el a férfi.

Gizi egy üveget kotort elő. Forgatta, nézegette, beleszagolt, majd kiitta az alján kacérkodó maradékot, egy vaskályhához vágta az üveget, s erőteljes mozdulattal beintett Bandinak:

- Ez meg a tied! – vigyorgott a nő, s nagy lendületében beesett a szemét közé.

Bandi befordult a viskóba, majd két üveg barackpálinkával a kezében bújt elő, a magasba emelve nagyot kurjantott:

- Hát ez kié?

*

Bandi a földön ülve térdét harapdálta, amaz a férfi oldalának dőlve feküdt, s szinte óramű pontossággal időnként szájához emelte a már jó ideje üres pálinkás üveget.

Gizi kezdett lassan magához térni. Fáradt mozdulatokkal feltérdelt, s gyanakodva nézte társát, akinek még volt az üvegében néhány korty. Majd szinte rázuhant a férfi lábára, s teljes erejéből a combjába harapott. A férfi felüvöltött fájdalomában, ütötte, verte Gizi fejét, de az nem engedett ki a harapásból. Szája körül több vonalon folyt a vér. Majd kimerülten lefordult Bandi lábáról, s bemászott a kunyhóba.

- Sose lássam a Kis Göncölt, ha ez a nő normális. Ez az asszonyállat a combomba harapott... Csak ne sajogna ennyire a lábam. Milyen szép tiszta vagy ma este, Kis Göncöl.

- Szeretnéd, ha megtanítanálak repülni?

- Megtanítanál repülni? – csodálkozott a férfi, s bámulta a csillagképet, mely a szivárvány minden színében tündökölt.

- Gyere csak, gyere! – hívogatta a Kis Göncöl Bandit, és ő egy szempillantás alatt a lyukon át fölszállt az égbe. Föl s alá röpködött az „aranybánya” fölött, s közben nagyokat kurjongatott, harsogva nevetett; amikor megjelent a polgármester és a titkárnő:

- Ide nézzetek, ezt nézzétek! Sehol se vagytok. Itt én vagyok az úr, értitek! Asszonyom, nem akar velem repülni? Üljön föl a hátamra, elviszem egy kis sétarepülésre! Polgármester úr, fizessen be a hölgynek három kört! Na, mi van, nem jön senki? Csodálatos vagy Kis Göncöl, de jó itt fönn. Itt maradok. Többé nem szállok le innen polgármester úr, ezután ide kérem a segílyt, küldje föl hozzám postagalambbal. Bandi a Kis Göncöltre nézett, szélsébesen röpiült felé. S a csillagok sirályokká változtak, egyre hangosabban vijjogtak, ahogyan a vakító nap sugara egészen a nagy szemétdomb tetejére kúszott.

Seregi József:
„Helka” (bronz)
Fotó: Pászti György
Balatonalmádi
szoborpark

Gellén-Miklós Gábor

A félelem két arca

1.
Kígyóarcú hold.
A fák közt kúszik az éj.
Egyedül alszol.

2.
Lepkelét. Szárnyad
egy szűk dobozban verdes.
Fogy a levegő.

A közelítő tél

*„Hervad már ligetünk”
(Berzsenyi Dániel)*

Ez most a *nincsentőledemail*.
A boldogságpád is üresen áll.
„Nézd, ott egy repülő!” – mondtad utoljára.
A pad előtt a bokor már kopár,

alatta sok-sok el nem küldött levél.
Villog a *Freemail*: 0 új érkezett.
Nem tudom, milyen tél vár rám
egy télikabátban árnyékveled.

Saitos Lajos

Fekete szél

Ének R.C.-nek
(*profánul*)

*„Betűvetés óta azt lesem,
ki áll a szélben,
és ki áll vadlesen!”*
(Kulcsár Ferenc)

A mi egyetlen lobogó rét-ingünket
már nem „fényes szellők” fújták
ünnepeinket az istenek beárnyékolták
hosszú árnyék vetült életünkre
fekete szél fújt ránk mindenünnen
nem csoda ha lelkünkben nincsen ünnep
bár ütemesen nem csaptuk össze tenyerünket
kapkodtuk lábunkat akkor is
ha nem kergettek; kerge kor volt
tanú rá minden letépett naptár-
és napló-lapunk bár nem kötöttünk
talpunkra útilaput – a hűség volt
egyetlen ultimátumunk
féltük és káromoltuk a mi Urunk
s fölszakadt számos furunkulusunk
mert elvakartuk kéjes éjjel
helyközi nagy-nagy szenvedéllyel
sebeinket a nem-létezőket
amit csak hitettek velünk nem-valónak
írtuk és mondtuk iga-valónkat
egyetlen ingünket: ígénket – igenünket.

„Út, kapu, Fehérvár”

(*Tüskés Tibor emlékének*)

Fúj, fúj a szembesítő szél,
fúj a Móri-árok felől, fúj
ide, a Királyok Városára –
fölkap minden történelmi
követ – mit megforgat
s elítél. Fúj, fúj a
széllel eredő átok; fujol
s fúj rátok. Fúj a törté-
nelmi széle-hossza szél...
Isten a megmondhatója,
mit súg, mit beszél –
fejünk fölül a tetőt, bakan-
csunk alól a követ hordja
szét – a történelmi szél –
sikoltoz fülembé, füledbe
surrog a vérrel ereidben
itt élned, halnod kell!
S adj, Uram több fényt, hogy
láthassalak, hogy *látva lássalak!*
S nézd, van-e csók a kapun?!

Balajthy Ferenc

Van még...

Van ereje Napnak, égnek,
Lebirkóznak a sugarak.
Egy kiszáradt fa tövében,
Már a réveteg ősz matat.

A darwini rostarés

(K és R időutazóknak)

K hátulról jött mellbe, --
De csodálkozott, hogy R-nek
Hátul van a melle!

Még mondott volna valamit
Meglépetésében, de nem volt
Ideje, mert átesett spontán –
A darwini résen-rostán!

Minden a semmi határán

(Agitatív filogramma)

Beláthatod, hogy végül is Semmi,
Mi egykoron a Mindened volt.
Beláthatod, hogy mégis megérte,
Nem lesz többé, ez egyszer volt!
Beláthatod, hogy vágyak a fényben
Ott az örökéltű sötétség ragyog.
Beláthatod, hogy a Nagy Egész csak
Részecske halmaz, s én pont vagyok!
Beláthatod, hogy végül is minden
Fonott Tövis vagy tüzes Vaskorona.
Beláthatod, hogy izzik a Semmi,
S nem jön el a Minden soha!

Bobory Zoltán

Fákat ültettem

Hajnalban újra fákat ültettem;
életfriss, törékeny csemetéket.
Tudtam, simogatni is kell őket –
ne csak nedvük, lelkük is legyen.

A reggel harmatával letérdelt
elémük, kérve a természetet:
viselje gondjukat, hogy ne
ártsanak nekik a jövő kényszerek.

Estére a papíron a szavak,
mint frissen ültetett fák a vizet,
megköszönték csendben életüket,
és elindultak a hegyek felé...

Álmos István költő betegágyánál

Körülötted csupa haldokló,
szomorú, szótlán készülődés.

A szemhéjak alatt lehámló
– fának védő kérge – sok emlék.

Rácsok közt fekszel, elgyengülten,
kenyérmorzsa lepi melledet;

ajkadra sertés májkrém száradt,
sárgás csövek ölelkeznek veled.

De a szemed, Pista, a szemed,
mint rég, versek olvasásakor,

vagy ha kocsmasztalok fölött
járt, mikor beszélgettünk borról,

szerelemről, ezer gondunkról;
de leginkább arról, ami szép.

A szemed: a tűz még benne ég,
Életünk harcainak lángja.

S ha te így, nyomorultul, nekünk
éppen úgy állva kell maradnunk,

még ha most elgyengült is hangunk,
ebben az istenverte szélben...

Lábnymok a parti homokban

(Kubik Annának Febérvárról)

Az elcsendesedett hullámok után, a parti
fövenyen nem látszanak lábnymaink.

Nincsenek nádtorzsák, kisodort ágak sem,
a tómeder békessége húzódik ki a fűzfáig;

alóla nézem a túlpárt vörös drapériáját,
s a felettem szétrebbenő szürke felhőket.

Az ágak között elhagyott, foszlékony fészek
úgy várja a tavaszi fiókák melegét, ahogy

kiüresedetten, márványos kezünkbe temetett
arccal várjuk, hogy a fövény kagylói között

újra lábnymok vezessenek le a vízig,
két sor egymás mellett haladó lábnym.

(2010. december 10.)

Hóhérát dicsőítő áldozat

Éppen harminc évvel ezelőtt, 1983. február 20-án jelent meg a délvidéki magyarság napilapjában, az Újvidéken nyomtatott Magyar Szóban, az a rövid, két flekknyi – két gépelt oldalnyi, ahogyan már ma mondják: 3959 leütést (szóköz nélkülit) tartalmazó – szöveg, melyet a délszláv államalakulatban és kisebbségi sorsban élő magyarság főtudora, a magyartanárok tanára, egyesek szerint: a tollforgatókat íróvá ütő/avató, az írókat tananyaggá tevő fő-fő írt alá; az a szöveg, mely nagy fölhajrással, csinnadrattás tömegtájékoztatóval, a tartományi televízióban és rádióban is elhangzott, mely búzbombaként robbant a Kárpát-medencében élő magyarság irodalmi kultúrájában.

Miről is szólt, mit is akart közölni, harminc évvel ezelőtt, az a rövid, maga után árulkodó flekket, foltot hagyó, fejedelmi többször dörgő förmedvény? Elbődülő címével: *Még Illyés Gyulától sem!*, balkáni felsőbbrendűségét lobogtatva, a már halódó Illyés Gyulát rendreutasítva, megleckéztetve.

Mi volt Illyés Gyula oly nagy bűne? Miért kellett akkora vehemenciával kioktatni, rendre utasítani a magyar irodalom 20. századi lángelméjét, szellemi főalakját?

„Ne köntörfalazzunk hát, hanem közöljük, hogy Illyés Gyula 1982. december 21-én Harry Schleicher nyugatnémet újságíró közvetítésével a *Frankfurter Rundschau* című napilapban nemcsak a jugoszláviai magyarság és Jugoszlávia rossz hírét költi és terjeszti a nagyvilágban önkényes állításaival, hanem bele is avatkozik a jugoszláviai magyarság életébe és országunk bel- és külügyeibe. A nyugatnémet lap újságírója szerint »Illyésnek úgy tűnik, hogy a magyar honfitársainak helyzete veszélyeztetve van Csehszlovákiában s még Jugoszláviában is.« Az is kiolvasható a szövegből, hogy Illyés Gyula a jugoszláviai magyar értelmiséget megalkuvónak, a maga magyar nemzetiségével mit sem törődőnek tartja, olyannak, amely nemzetiségi tudata híjával van, képtelen tehát a »hatékony önvédelemre« is. Jugoszláviát többek között azzal is vádolja, hogy véghezvitte a »városi központok *magyartalanításának*« folyamatát.”

Az idézett cikk szerzője a továbbiakban azt rója fel Illyés Gyulának, hogy „kiszabadítja az irredentizmus szellemét a múlt palackjából és európai körútra indítja, amikor kijelenti, hogy a trianoni határok »igazságtalanok«, éppen azért a mai országhatárok sem sérthetetlenek. Felszólítja tehát Franciaországot és Nagy-Britániát, hogy avatkozzanak bele többek között Jugoszlávia belügyeibe is a nemzetiségek védelmében, minthogy – Illyés Gyula állítása szerint – az övéké a »politikai felelősség« a történelem miatt. A délvidéki magyarság akkori vezető tanára, irodalomtörténésze szerint Illyés Gyula „a jugoszláviai magyarságnak is fogadatlan prókátora akar lenni”.

Ez a rövid, Illyés Gyula nézeteit nem először elutasító – és ezt még öntelten hangoztató! – „megnyilatkozás”, mely tankönyvírói többször hangsúlyozza: „annak idején az ő (Illyés Gyula – a szerző megj.) »ötágú síp« modelljét sem fogadtuk el”, nem véletlenül vált a délvidéki magyarság oly fontos kordokumentumává.

Ez az Illyés Gyula nézeteit energikusan, fölfuvalkodottan elutasító magatartás már a hatvanas években kimutatta foga fehérjét.

Németh László jegyzi le (Napló – 1967.) személyes találkozását a Kassákat és a jugoszláv példát istenítő főjugómagyar literátori okoskodásaival. „Kassák életreléptetésében a magyar irodalom speciális magyar hivatásának az elítélése is benne van; elő is bújt hamarosan. Mért kell a magyarságnak annak a kőnek lennie, amelyben a magyar írók sorra elbotlanak? Hogy ez volt az a kézilámpás, amely száz éven át a magyarság kanyargós útjait bevilágította? Az irodalomnak nem ez a feladata! Az esztétikum az ege, nem a politika, szociológia. – De itt volt egy amencias nemzet, amelynek öntudatot kellett szőni! – Egy kis cselekvés többet ér, a jugoszláv példa megmutatta. Mi csak szómágiát űztünk. – De ennek is megvolt a hatása: egy új értelmiséget nevelt. – Nincs nyoma. Az irodalom a »sorskérdések« fölösleges kölönc.”

Micsoda álságos, balkáni leigázóknak megfelelő, mentalitásukat meghonosító, menet közben mindenkit hülyének néző magatartás!

Ti ne politizáljatok! Majd én szidom helyettetek a politikát, mintha semmi közöm se lenne hozzá! Elvégre Jugoszláviában a legkifizetődőbb magyar írónak lenni. Csak a hivatalos magyarországi irodalompolitikát, csak az oroszokat kell időnként szidni, csak a magyarországi ellenzéki írókat kell nálunk közölni, busás tiszteletdíjjal jutalmazva őket, ha már konvertibilis lett a dinár...

Úgy kell talpat nyalni, hogy az ellenzékinek, forradalminak tűnjék, ha már annyira hiányzik a forradalom! Mintha egy politikai akaratot nem lehetne az esztétikum segítségével megvalósítani. Mintha a közpénzekkel rendelkező, a közpénzeket belátásuk szerint költögető főszerkesztőknek, intézeti igazgatóknak semmi közük se lett volna nálunk a politikához, a politikai hatalomhoz.

Mintha a mindenkit lefasisztázó és a kisebbségeket, köztük a magyarokat is hadizsákmánynak tekintő győztesek nem tudnák azt, hogy a Kárpát-medencében élő magyarság irodalmi öröksége a magyar nemzeti tudat legfőbb védelmezője, fenntartásának legfontosabb eszköze.

A háborús bűnökben, népiirtásokban fogant és ezeket a bűnöket a győztesek ravaszágával, nagyhatalmi segédlettel eltussoló, második Jugoszlávia minden hájjal megkent vezetőit éppen az 56-os magyar forradalom erősítette meg, a Sztálinnal való szakítással kialakuló – az antisztálinista sztálinizmus idején körvonalazódó! – különutas elképzeléseiben. Az 1956-os forradalom, közvetetten és közvetlenül is, erőt és lendületet adott a jugoszláv különutasságnak: az áldozat is ösztönözheti, lelkesítheti, időnként pártolhatja, ötletekkel halmozhatja el hóhérait!

És, persze, az áldozat államilag hóhérához menekülhet, fölnézhet hóhérára, dicsőítheti azt...

Miért éppen 1956 után alakult meg a jugoszláviai magyarság csúcsintézményeinek többsége, kezdve az újvidéki magyar tanszékkal, kiadóházzal, stb.? Mi is volt az új magyar értelmiség képzésében a legfontosabb szempont? Kik is voltak a különutasságot lelkesen éltető, a Szovjetunió által katonailag megszállt Magyarországot fölényesen lekezelő jugoszláv tudat magyar nyelvű propagandájának kialakítói, legjobb népszerűsítői? Miért éppen Belgrádban alakulhatott meg 1961. szeptember 6-án, 25 ország képviselőjével, az el nem kötelezett országok mozgalmával?

A jugoszláv kirakat nagy tömegeket, világot megtévesztő működtetésében mekkora szerepet játszottak az udvari művészek és a nemzeti kisebbségek jugoszláv tudatának kialakítói? A jugoszláv kirakat és az avantgárd összefonódása – a szocialista realizmus államilag támogatott bírálatával, a halandzsa, a mellébeszélés, a semmitmondás, a nyelvi csűrés-csavarás mindent kiszorító fölértékelésével, a maradnak nyilvánított tényirodalom eljelentéktelenítésével – ez a nagy összefonódás mit hozott, mit is hozhatott a különutasság megtévesztő kirakatát működtető hintapolitika konyhájára? Ezek azok a kérdések, részletek, melyek feltárásával sokkal közelebb kerülhetnének valóságunk jobb megismeréséhez a legújabb európai tömegsírok kialakulását és Jugoszlávia szétesését tanulmányozó tudósaink.

Nyelvvédelem és nyelvújítás – megőrzés és megújulás

Egy aradi tapasztalat

A mögöttem maradt évtizedekben szinte teljesen bejártam a Kárpát-medencét, számos város akad, ahová időről-időre visszatérek, természetesen ilyen Pozsony, Kassa, Ungvár, Nagyvárad, Kolozsvár, Szatmárnémeti, Marosvásárhely, Szabadka, Újvidék és Alsólendva. Nehéz kimondanom, mindenütt a magyar nyelv erőteljes hanyatlását kellett tapasztalnom. Két hete jártam Aradon, közel tíz esztendő elmúltával, az ottani Kölcsey Egyesület és az általa megjelentetett Havi Szemle című folyóirat meghívására. Ezt megelőzően akkor jártam a városban, amikor az aradi vár kazamatáiból kiszabadított, majd egy időre a Minoriták főtéri templomának udvarán elhelyezett Szabadság-szobrot ismét felavatták, ha nem is eredeti helyén, a történelmi emlékeket hordozó Városháza előtt, hanem egy félreeső, kissé elhanyagolt téren, szemközt az 1849-es erdélyi háború román politikusait és harcosait megörökítő emlékművel. Ez akkor még csak egy diadalívré felfüggesztett molinón volt látható. Azóta létrejött a valóságos, kőbe faragott és bronzba öntött román monumentum, s a két emlékmű: a nemzeti emlékezetbe mélyen beivódott magyar és az újabb, kissé esetlen román ott álldogál békésen egymással szemben, figyelvén a gondozatlan térségen sietősen átvágó aradiakat.

Midőn egy évtizede ott jártam, Aradon még gyakran hallottam magyar szót, két hete viszont csak abban a több épületre kiterjedő magyar kulturális létesítményben, amelyben az ottani két magyar szerkesztőség, a magyar kulturális egyesület és egy magyar vendéglő található. Máskülönben a város, amelynek lakossága az utolsó osztrák-magyar népszámlálás alkalmával, 1910-ben 77.542 főt számlált, ebből 48.761 fő magyarnak, 14.949 románnak, 11.320 németnek, 1.850 szerbnek vallotta magát, azaz a magyarok túlnyomó: 62,9 %-os többségben éltek, a románok aránya 19,2 %, a németeké 14,6 %, a szerbeké 2,4 % volt. Nos, mindez a rendelkezésre álló 1992-es román népszámlálás adatai szerint a következőkben változott: a város lakossága 190.114 főt tett ki, ebből 151.436 volt a román, 29.828 a magyar, 4.142 a német és mindössze 888 a szerb (viszont 2.138 a cigány). Azaz a magyarok aránya 15,7 %, a románoké 79,6 %, a németeké 2,18 %, a szerbeké 0,47 % (és a cigányoké 1,12 %). A legtöbb, korábban nagy (vagy relatív) többségben magyarok által lakott erdélyi, partiumi, bánági város etnikai képe ehhez hasonlóan alakult át, és már csak a Székelyföld városai tekinthetők magyar településnek, Marosvásárhely nagyon kicsiny magyar többsége is felettébb ingatag. Mindez, amiről az imént beszéltem, arra utal, hogy az erdélyi (és általában a Kárpát-medencei) magyar kisebbségvédelmi stratégiát: a kisebbségi sorsban élő magyarság védelmének stratégiáját újra és újra át kell gondolnunk. A korábban követett megfontolások és eljárások (és főként az általánosságban érvényesített politikai retorika) ugyanis már régen csődöt mondtak, és ahogy magam látom, szinte minden téren nagy-nagy bizonytalanság tapasztalható.

Mára Arad talán a múlt század kilencvenes éveiben rögzített és az imént bemutatott adatsorhoz képest is radikálisan megváltozott. Tíz esztendeje a belvárosban még gyakran megütötte a fülemet a magyar szó (akárcsak Temesváron vagy éppen Brassóban), mára ezek a szavak jóformán eltűntek: Arad román nagyvárossá vált és csupán néhány kisebb nyelvszigeten – a magyar kulturális egyesületben, a magyar szerkesztőségekben, a római katolikus és református templomban és néhány magyar iskolában lehet magyar beszédet hallani. Aki ma nemzetstratégiáról beszél, annak erre a változásra: a magyar szó elnémulására mindenképpen fel kell figyelnie. Hiszen Aradot, Temesvárt és Brassót meglehetősen gyors ütemben követi Kolozsvár, Nagyvárad és Szatmárnémeti, ott van nyomukban Marosvásárhely, amely néhány esztendeje még az erdélyi magyarság „fellegrának” számított, s ugyancsak alaposan megfoglyatkozott a magyarság

létszáma, jóllehet ma még abszolút többséget alkot olyan városokban, mint a Székelyföld legendás központjai: Csíkszereda, Székelyudvarhely, Sepsiszentgyörgy és Gyergyószentmiklós.

A nyelvek rangsorában

Sok-sok évszázados története során a magyar nyelv többször is veszélybe került. A török hódoltság idején, midőn a Kárpát-medencét nagyjából nyolcvan százalékban kitöltő magyar népesség igen nagy része esett a pusztítás áldozatául. A Rákóczi Ferenc nevéhez fűződő függetlenségi háború után, midőn a háborús veszteségek, valamint a háború végén fellépő (még a hadi cselekményeknél is gyilkosabb) pestisjárvány okozta pusztítás, illetve a nagyarányú külföldi betelepítés nagyjából negyven százalékra szorította vissza a magyarság országos számarányát. Ugyancsak jelentékeny veszteséget okoztak a huszadik századi háborúk, valamint a trianoni szerződés következményei: a repatriálások, kivándorlások, az erőszakos asszimilációra törekvő kisantant politika. Mindez csupán ebben az évszázadban közel kétmillió fővel apasztotta a magyarság számát a Kárpát-medencében.

Következésképpen csökkent a magyarság közép-európai számaránya, vagyis a magyar nyelv a térségben erősen visszaszorult. 1918-tól máig, azaz közel egy évszázad leforgása során a románok és a szlovákok lélekszáma több mint kétszeresére nőtt, miközben a magyarság lélekszáma kevesebb mint egynegyedével emelkedett. Ha a magyar anyanyelvűek száma ugyanolyan mértékben növekedett volna, mint a szomszédoké (az utódállamok többségi nemzeteié), akkor most legalább huszonkét millió magyarnak kellene lennie a közép-európai régióban, és ez egyértelmű magyar többséget jelentene a Kárpát-medencében.

A magyarság jelenlegi, nagyjából tizenkét és félmillió lélekszámával (10 millió Magyarországon, közel másfélmillió Romániában, közel félmillió Szlovákiában, 150 ezer Kárpátalján, 200 ezer a Vajdaságban és együttesen vagy 100 ezer Ausztriában, Szlovéniában és Horvátországban), még így is a Kárpát-medence lakosságának tekintélyes részét teszi ki, de már nem a többségét. És ez a közel ötven százalékos vagy a negyven százalékot jócskán meghaladó arányszám is igen törekeny, és gyorsan fogyatkozik: nem is szeretnék kétségbeejtő jóslatokig jutni, jóllehet léteznek ilyenek.

A magyar nyelv mindezek ellenére sem tartozik a világ „kisnyelvei” közé. Sidney S. Culbert washingtoni egyetemi tanár néhány évtizede készült nagy nyelvstatistikai felmérése szerint a Földön nagyjából 3000 nyelvet beszélnek, ezek között 12 olyan nyelv található, amely több mint százmillió ember anyanyelve (sorrendben: a kínai, az angol, a hindi, a spanyol, az orosz, az arab, a bengáli, a portugál, az indonéz, a japán, a német és a francia), további tíz nyelvet 50 és 100 millió közötti népesség beszél (urdu, pandzsábi, koreai, olasz, telegu, tamil, marathi, vietnámi, török, jávai).

A magyar nyelv ebben a rangsorban az igen megtisztelő negyvenhatodik vagy negyvenhetedik helyet foglalja el, előtte olyan nyelvek szerepelnek, mint az afgán, az asszami, a malajalam, a holland, a perzsa, a lengyel a román, az ukrán, utána pedig olyanok, mint a cseh, szlovák, a szerb, a horvát, a svéd, a dán, a finn, az újböög, a bolgár és így tovább. A magyar nyelv ezek szerint Európában (az orosz, a német, az angol, a francia, az olasz, az ukrán, a spanyol, a lengyel, a román és a holland után) a tizenegyedik, és több mint húsz nyelvet előz meg az európai nyelvek rangsorában. A nagyvilágban pedig ezerszámra élnek nyelvek, amelyeket a magyarnál kevesebb (jóval kevesebb) ember beszél.

Kulturális átalakulás

Nyelvünk még sincs biztonságban, és ha a tapasztalt vagy éppen lehetséges veszélyeket számításba kívánjuk venni, külön-külön kell vizsgálat tárgyává tenni a magyar anyanyelvűek három nagy (földrajzi értelemben is elkülöníthető) csoportját: a magyarországiakat, a Kárpát-medencei magyar kisebbségeket és a nyugat-európai, valamint tengerentúli szétszóródásban élő magyarokat.

Magyarországon a nyolcvanas évek közepe (tehát nemcsak a rendszerváltás) óta egy nagyszabású

civilizációs átalakulás megy végbe, és ez mint minden átalakulás, a kultúrák, életformák, mentalitásmódok éles ütközésével jár együtt. A széles körben tapasztalható kulturális és mentális konfliktusok természetesen kihatnak a nyelv életére is. Mindennek csak egyik velejárója és következménye az, hogy (miként sokan panaszozzák) nyelvünket kezdik ellepni az idegen szavak: a kereskedelmi elnevezésekben, a reklámokban, az elektronikus civilizáció eszközeinek használata során, sőt, a rádió és a televízió műsoraiban is. A jelenség nem merőben új, nagy civilizációs változások idején rendre bekövetkezik, így történt ez a 18. század végén, a 19. század elején is, midőn hazánkban megindultak a gazdasági átalakulás: a polgárosodás folyamatai. Az idegen szavak és kifejezések befogadására szükség van, de inkább csak akkor, ha valamely új fogalom, jelenség vagy eszköz megnevezésére nem áll rendelkezésünkre magyar szó, avagy ilyent nem tudunk némi nyelvújító leleménnyel létrehozni. Ezért kétségtelenül szükség lenne egy új nyelvújító mozgalomra, akárcsak Kazinczy idején. Ilyen mozgalom különben napjainkban is tapasztalható (itt és most jelen vannak ennek képviselői és munkásai) – mindazonáltal a mozgalom kiterjesztésére és állami (kölségvetési) eszközökkel is támogatandó erőteljesebb megalapozására szükség volna. A nyelvújítás mint nagyszabású kulturális kezdeményezés, mi több: mozgalom mindig akkor válik időszerűvé, midőn a civilizációs fejlődés, a polgárosodás lendületet kap, és előretör. Így történt ez a 19. század első harmadában: Kazinczy Ferenc nyelvújító mozgalma idején, így történt a 19. század végén, midőn a Szarvas Gábor által alapított és szerkesztett Magyar Nyelvőr című folyóirat volt az anyanyelv védelméért folytatott szellemi erőfeszítések műhelye, és így történt ez a harmincas években is, midőn Kosztolányi Dezső lett a nyelvművelés apostola, következetes szorgalommal gyomlálva az élőbeszédből a felesleges idegen szavakat. De a közelmúltban is folyt szívós és fáradhatatlan nyelvművelő munka, a jó emlékezetű Lőrincze Lajos jóvoltából, aki évtizedeken át dolgozott azért, hogy a beszélt nyelv minél magyarosabb legyen.

Ma is eleven nyelvművelő mozgalomra volna szükség, minthogy az idegen szavak és kifejezések már-már előntik nyelvünket, kivált az üzleti életben, a cégtáblákon, az utcai feliratok között, ugyanakkor a rádió, a televízió és a közélet (például a naponta közvetített országgyűlési beszédek és viták) maguk is sokat rontanak a társadalom nyelvérzékén: nemcsak felesleges idegen szavakkal, hanem rossz mondatfűzéssel, helytelen hangsúlyozással is – kártékony mintát teremtve, holott a helyes mintát valamikor éppen a színházi beszéd és a közpolitika teremtette meg. Ennek a nyelvújító mozgalomnak a létrehozását és magát a nyelv védelmét azonban nem lehet egy úgynevezett „nyelvtörvényre” bízni, kivált nem olyan rendőri eszközökkel fellépő „nyelvtörvényre”, amelyet északi szomszédunk parlamentje hozott. Egy ilyen nyelvtörvény ugyanis nem a nyelv tisztaságát védi, hanem az emberek zaklatásának antidemokratikus eszköze.

A magyar nyelvet mint legnagyobb nemzeti örökségünket és szellemi értékünket, valóban óvni és védeni kell, ezt azonban nem törvényi úton, nem büntető rendelkezésekkel (idegen szóval: szankciókkal) kell elérni, hanem részben a rendelkezésünkre álló korábbi minisztériumi rendeletekkel, amelyek a kereskedelmi feliratok maganyelvűségét kívánják meg, főként pedig egy olyan „nyelvújító” és nyelvszépítő mozgalommal, amely az iskoláktól a tudományos műhelyekig, az egyházaktól a közvélemény- és nyelvformáló médiumokig áthatja a társadalom egész életét.

Nyelvünk a kisebbségi létben

A második nagy kört, amelyben nyelvünk védelemre szorul, a kisebbségi létben élő, nagyjából három millió, de lehet, hogy csupán két és félmillió Kárpát-medencei magyar alkotja. Közismert, hogy az ő anyanyelvi jogaik és nyelvhasználatuk ma is bizonytalan helyzetben van, és a fölénk növekvő államhatalom általában nem ismeri el, vagy csak részlegesen ismeri el azokat az elemi emberi és közösségi jogokat, amelyek az anyanyelvi iskoláztatást, az anyanyelvi kultúra megtartását és fejlesztését, illetve az anyanyelvnek a közéletben (a közigazgatásban, a jogszolgáltatásban, a politikában) történő szabad használatát lehetővé teszik.

Ezek a jogok az európai országok nagy részében: a nyugati világban ma már széles körben elismertek és érvényesíthetők. A spanyolországi katalánok, a finnországi svédek és a dél-tiroli (olaszországi) németek széles körű kulturális és területi autonómia birtokában fejleszthetik kultúrájukat, őrizhetik meg nemzeti identitásukat, de kulturális autonómiája van a dániai és belgiumi németeknek, az ausztriai szlovénoknak, sőt újabban a hagyományosan asszimilációs politikát folytató francia állam keretében élő korzikai olaszoknak is. Nem egy országban kisebbségi egyetemek is működnek, így igazán figyelemreméltó az, hogy Finnországban (Turku, svéd nevén Abo városában) létezik önálló svéd egyetem, noha az ország népességének csak 6,4 százaléka tartozik a svéd kisebbséghez.

A Kárpát-medencében élő magyarok helyzete ebben a tekintetben nem felel meg az európai normáknak: a Trianon óta eltelt nyolcvan esztendő alatt valójában mindig nyelvi háború folyt ellenük. Erről a nyelvi háborúról és elnyomásról 1930-ban Kosztolányi Dezső a következőképpen beszélt. „Egyelőre még derengeni se látjuk azt a várva várt szellemet, mely csak annyira is egybefogná az emberiséget, mint a középkor vagy a reneszánsz. Nem látjuk azt az új világot sem, mely a háború véreből és romjaiból keletkezne. Csak újabb vért és újabb romokat látunk, újabb lélektiprásokat, anyanyelvek üldözését, iskolák önkényes betiltását, hírlapok elkobzását, színészek kibotozását, a lelkiismereti és gondolati szabadság ellen való újabb merényleteket.”

A kisebbségi sorsba taszított magyarság ellen viselt nyelvháborúnak szüntelenül változtak a taktikai módszerei, voltak időszakok, midőn az anyanyelv használata biztosabb jogokra épült, például Romániában 1945 és 1947 között, vagy a jugoszláviai Vajdaságban a tartomány autonómiája idején, és voltak időszakok, midőn a kisebbségi magyarság szinte teljesen meg volt fosztva nyelvi jogaitól, így Csehszlovákiában a második világháború után, vagy Romániában a Ceaușescu-féle zsarnokság utolsó évtizedében. Jelenleg Romániában a korábbiakhoz képest szabadabban, Szlovákiában az etnokratikus kormánypolitika következtében csak korlátok között érvényesülhetnek a magyarság nyelvi jogai.

A nyelvhasználat szintjei

A kisebbségi jogokat, közelebbről a kisebbségi anyanyelv-használati jogokat valójában egy többszintű rendszerben képzelhetjük el, ez a rendszer a minimális jogérvényesítés igen alacsony szintje és az európai jogelveknek megfelelő kollektív autonómiák magas szintje között több lépcsőt is mutat. Az első és leginkább kezdetleges anyanyelvhasználatot a családi (rokonsági) nyelvhasználat jelenti: ezt még a legelvakultabb és legembertelenebb etnokratikus parancsuralmak is csak ritkán szokták megakadályozni. Az otthoni, családi nyelvhasználat a legszentebb emberi jogok közé tartozik, és a család elemi joga eldönteni azt, hogy otthon milyen nyelven beszél. Ez a családi nyelvhasználati jog azonban a legkevésbé sem azonos az anyanyelv használatához fűződő joggal, minthogy a családban csupán a nyelv egy szűkebb köre érvényesülhet, és megfelelő műveltség nélkül – amelyet természetesen a családi élet szűkebb világában nem lehet megszerezni – az anyanyelv elsatnyul, úgynevezett „konyhanyelvvé” válik. Ez a magyar nyelv sorsa azokban a szórványközösségekben, amelyeket román, szlovák, szerb vagy ukrán környezet vesz körül. Ennél a családi nyelvhasználati szintnél valamivel többet tesz lehetővé a szomszédsági, egyházi, községi anyanyelvhasználat joga, midőn a lakóközösségekben és az egyházi szolgálatban teljes körűen használható a kisebbségi nyelv. Természetesen ez a nyelvhasználati szint is erősebb korlátozást jelent, minthogy a társadalmi nyilvánosság legtöbb fórumát elzárja a kisebbségi közösség elől. Általában ezt a nyelvhasználatot is engedélyezni szokták az etnokratikus rendszerek, habár itt már lehet erősebb megszorításokkal találkozni, például a moldvai csángók körében, akik számára az egyházi életben nem teszik lehetővé a magyar nyelv használatát.

Az anyanyelvhasználat harmadik (középső) szintjén a kisebbségi kultúra, mindenekelőtt a kisebbségi irodalom intézményrendszere helyezkedik el. Ezen a szinten az elmúlt közel nyolc évtizedben már erősebb korlátozások voltak tapasztalhatók. A kisebbségi irodalom, újságírás és néhány „nemzeti” tudomány

(irodalomtörténet-írás, néprajz) nyelvhasználati jogai általában megengedettek, a tudományos, művészeti és közművelődési egyesületek alakításának joga azonban sokszor korlátozott, így a kommunista évtizedekben szinte egyáltalán nem tudott érvényesülni, minthogy a gyülekezési jog teljes mértékben ki volt szolgáltatva az állampárt és a titkosrendőrség akaratának. Maga a kisebbségi kultúra is csak ritkán kapott (és kap) központi költségvetési támogatást, illetve a központi kormányzat nem ritkán arra törekszik, hogy a kisebbségi kultúrát peremhelyzetbe kényszerítse és „szubkultúrává” tegye.

A nyelvi jogok következő szintjén a kisebbségi oktatási rendszer helyezkedik el, mégpedig teljes körűen: az óvodától az egyetemig. Ez a rendszer mindenütt, ahol magyar kisebbségi közösségek élnek, csak töredékesen létezik és működik. Minden egyes szomszédos országban akadályokat gördítenek az oktatási rendszer teljes kiépülése elé, a magyar tankötelesek bizonyos százaléka (ez lehet 30-tól 60 százalékgig) nem anyanyelvű iskolában végzi tanulmányait, és a főiskolai szintű képzésnek korábban csupán néhány töredékes változata (lelkészképzés, újságíró- és tanárképzés) jöhetett létre. A kisebbségi egyetemi rendszer csak az utóbbi évtizedekben alakulhatott ki, nem utolsó sorban a kisebbségi magyar pártok, így az RMDSz és a szlovákiai Magyar Koalíció Pártja erőfeszítésének eredményeként. Ma már Nagyváradon, a Székelyföld városaiban és Komáromban működnek, igaz, nem mindig kedvező körülmények közepette, önálló magyar egyetemi intézmények. Különben a kisebbségi nyelvű egyetemi képzés Európában (a szlovák és a román propaganda állításával ellentétben!) egyáltalán nem tartozik a ritkaságok közé: Spanyolországban léteznek katalán tannyelvű egyetemek, Finnországban létezik svéd nyelvű egyetem, emellett a két világháború közötti polgári Csehszlovákiában is működött német nyelvű egyetem, és széles körben működtek német nyelvű főiskolák.

Végül a nyelvi jogok használatának következő szintjét a közületi-politikai nyilvánosság jelenti: az anyanyelv szabad használata a közéletben, a közigazgatásban és a jogszolgáltatásban. Ennek a közületi-politikai nyelvhasználatnak a személyi, illetve területi autonómia ad teljes keretet és lehetőséget, erre a kisebbségi autonómiára törekszenek a Kárpát-medencei kisebbségi magyar közösségek politikai és érdekvédelmi szervezetei. Különben a kisebbségi autonómia eszméje és gyakorlata ugyancsak az európai jogelvekből következik: a spanyolországi katalán, az észak-olaszországi osztrák, a belgiumi és dániai német, a finnországi svéd önkormányzatok igen jó mintát és ösztönző példát adhatnak a közép-európai magyar és nem magyar autonómiatörekvések számára is.

Ha az imént vázolt nyelvhasználati rendszer „szintjeit” egyféle fokozatosságot érvényesítő jogi „skálának” tekintjük, megállapíthatjuk, hogy az 1989 után kialakuló új közép-európai demokráciák még jócskán elmaradnak a jogérvényesítés európai normái mögött. Vannak országok, amelyek ma talán jobb helyezést kaphatnak, ilyenek Szlovénia, amely a legtöbbet adta a maga kisebbségi polgárainak (legalábbis az őshonos magyaroknak és olaszoknak), Horvátország, amely a balkáni háború lezárása után számottevő kisebbségi nyelvi jogokat helyez kilátásba, elsősorban a szerbek számára, és Románia, amely az Iliescu-rendszer (és különösen a Ceaușescu-féle rémuralom) gyakorlatához képest jóval liberálisabb kisebbségpolitikát kíván folytatni. Igazi kisebbségi autonómiák kialakításáról azonban a mai Romániában sincs szó. Más országok, így Szlovákia és Szerbia viszont szűkítették a korábbi kisebbségi nyelvhasználati jogokat, és az ott élő magyarságnak úgyszólván napról-napra meg kell küzdenie anyanyelvi jogaiért.

Az utóbbi esztendő demokratikus változásai ilyen módon nem hoztak bizalmat kiváltó áttörést és megnyugtató eredményeket a közép-európai régió nemzeti kisebbségei (és közöttük a két és félmillió magyar) számára. Ennek ellenére vannak biztató jelek is, így mindenekelőtt az európai integráció szinte minden országban megmutatkozó igénye, emellett a határok menti kistérségek gazdasági integrációjának kétségtelenül előre haladó folyamata. Közép-Európa történetének soron következő nagy feladata valószínűleg az lesz, hogy mindenütt le kell bontani az etnokratikus államrendszereket, és meg kell erősíteni az európai integrációs fejlődést.

Végül a magyar nyelv harmadik nagy köre a nemrég még emigrációban élő magyar közösségeket fogja át. Ennek a szórványmagyarságnak a közösségeiben is nagyjából 1 millió-1,2 millió ember él, de erősen

túlzottak azok a vélemények, amelyek szerint csupán az Egyesült Államokban 1,7 millió magyarral lehet számolni, a valóságban ennek a számnak jóval kevesebb mint a fele (600-700 ezer) lehet a hiteles adat. A magyar származású amerikaiak száma valóban igen magas, ebben a tekintetben az 1,7 milliós adat valószínűnek tetszik, ezeknek nagy része azonban már egyáltalán nem beszéli őseinek nyelvét, és nem érez közösséget a magyar kultúrával.

A nyugati világ magyarsága, és erre most már számítani kell, lassan elveszíti anyanyelvét: a második emigrációs nemzedék már csak törve, a harmadik pedig már egyáltalán nem beszél magyarul. Éppen ezért az ő körükben nem nyelvvédelemre van szükség, hanem a magyarsághoz való tartozás érzésének vagy a származás tudatának a fenntartására, amely mára elsősorban nem nyelvpoló erőfeszítéseket, hanem kulturális munkát kíván. Vagyis fel kell kelteni, meg kell erősíteni a nyugati világban élő fiatal magyar nemzedékek érdeklődését a magyar zene, a néptánc, a művészet és népművészet, az elődök szülőhazája iránt. Mindez a nyugati magyarság körében új kulturális stratégiát követel, és ennek a stratégiának a kidolgozásában, megvalósításában több társadalmi szervezetnek is részt kell vállalnia.

Kazinczy és Kosztolányi tanítása

A magyar nyelv most: az ezredforduló változó és sok tekintetben a politikai pártérdekek erőszakos (és a valóságos nemzeti érdekeket nem egyszer figyelmen kívül hagyó) érvényesítésének neuraszténias világában valóban védelemre, következképpen okos, tervszerű védelmi intézkedésekre szorul. Ezeket az intézkedéseket társadalmi konszenzusra kellene építeni, nem szabadna elhamarkodni, és főként nem szabadna pártpolitikai érdekeknek alárendelni. Egyszer össze kellene ülnie azoknak: nyelvtudósoknak, közéleti személyiségeknek, íróknak, újságíróknak, egyesületi vezetőknek, akik felelősek a magyar nyelv jövője és sorsa iránt. Ők kezdeményezhetik azt az új nyelvvédelmi stratégiát (ha tetszik: „nyelvújítást”), amelynek nem kevesebb felelősséggel, leleményességgel és hatékonysággal kell érvényesülnie, mint ama réginek, amelynek Kazinczy Ferenc volt a vezére és mestere. Kazinczy a nemzet lelkét és szellemi egységét látta a közös nyelvben, ahogy *A magyar nyelv polgári nyelvvé emelése felől* című 1808-as „tübingeni” pályaművében írta: „A hazai nyelv a nemzeti szeretetnek legszorosabb kapcsa még azoknál is, kiknek nemzete különböző részekre szaggattatott, s egy testet többé nem teszen.” A magyar nyelvújításnak – nyelvújításoknak, az „új magyar nyelvújításnak” is a magyar nyelvi öntudat, vagyis a nemzeti identitástudat megerősítése az alapvető feltétele. Igaza van Kosztolányinak, aki 1932-ben *Pár szó a nyelvújításhoz* című írásában a következőket jegyezte le: „A nyelvet, mely eleven, folyton változó és fejlődő folyamat, sohasem lehet véglegesen >rendbehozni<, kisöpörni és fényesre kefélni, de annyit igenis elérhetünk, hogy az öntudat résen álljon és csöndben, rejtetten munkálkodjék.”

Ezt a rejtett lelki munkálkodást kell megalapoznunk okosan és szívósan most, nem csak nyelvészeknek és nyelvművelőknek, hanem íróknak, tudósoknak, tanároknak, egyházi vezetőknek, mindenkinek, aki felelősséget érez nyelvünk fennmaradása miatt. Hiszen azt szeretnénk, arra törekszünk, hogy a Kárpátok „kebelében” még hosszú évszázadok multával is magyarul beszéljenek. Valóban arra van szükség, hogy megőrizzük anyanyelvünket – a megőrzés természetesen szüntelen megújulást-megújítást kíván: a nyelvvédelem és a nyelvújítás ügye (akárcsak Kazinczy Ferenc vagy Kosztolányi Dezső korában) mindig egy ügyet jelent.

(„A magyar nyelv és a magyar jogi műnyelv megújulása” címmel, 2013. december 5-én a Károli Gáspár Református Egyetemen rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.)

Weöres Sándor és a zalai postatisztviselő

1. Weöres Sándort hetvenötödik születésnapja alkalmából Kis történetek egy nagyon nagy költőről című írásával köszöntötte annak idején Csorba Győző. Az egyik történet arról szólt, hogy egy Zala megyei fiatal postatisztviselő, aki Pécssett a Tanárképző Főiskolán volt hallgató, többször fölkereste verseivel Csorba Győzöt. „Valamikor 1950 körül egyre többet faggatott, mondjam meg Weöres Sándor címét” – írja, amit nem kevés szabódás után meg is tett, arra kérve a fiatalembert, hogy legfeljebb levélben jelentkezék a költőnél. Néhány hét múlva azonban Weöres ezt írta Csorbának: „Köszönöm, hogy elküldted hozzám X. Y. fiatal költőt”, aki ezek szerint mégis fölkereste Budapesten a költőt. Csorba Győző az esetet azért mondja el, hogy bizonyítsa, Weöres „milyen jóindulattal kezelte a fiatal, kezdő költőket” (Magyar Nemzet 1988. június 22.).

2. A Csorba által tapintatosan meg nem nevezett kezdő költő Takács László (1935. IX. 12. – 1990. IV. 5.), aki Kiskomáromban született, és aki apja mellett szabóinaskodott, mert egy ideig nem vették föl a nagykanizsai gimnáziumba, amelyben végül mégis érettségizett. Itt mint diákot Hules Béla és Alaksza Ambrus tanár urak és költők – mindkettőjükéről ír az ÚMIRL.² – figyelme kísérte. Később behívták katonai szolgálatra, amelyet lerövidítendő bányásznak jelentkezett Putnokra. A fizikai munkától nem idegenkedett, volt segédmunkás is, sportolt is, a kanizsai Bányás Sportkör igazolt és jó eredményeket elérő futója volt. Takács László 1957. május 10-től 1960. augusztus 31-ig Bázakerettyén postai alkalmazott, letette a középfokú postaforgalmi vizsgát. 1957-ben ismerte meg Placskó Aranka özvegyasszonyt, későbbi feleségét, aki állandó postai helyettesítő volt, két évig Lentiben laktak, amint erről és más életrajzi adatokról lánya tájékoztattott (Takács Éva 1996).

Takács Hules Bélától hallott először Csorba Győzőről, amint – Csorbától különbözve – mondja: „Csorba Győző lelkesen fogadott, előzőleg ismerte már egy-két versemet, de néhány levelet is váltottunk. Megadta Weöres Sándor címét, és biztatott, hogy keressem föl. 1958 nyarán találkoztam először Weöres Sándorral” (Takács 1983: 411). Csorba Győzőt megcsalhatta emlékezete, amikor az 1950 körüli éveket említi, ugyanis Takács postai dolgozóként még nem járt a főiskola levelező tagozatára. Weöres Sándor mindenesetre Albert Zsuzsa figyelmébe ajánlotta, aki a Kossuth Rádió Fiala költők félórása című műsorában szerepeltette is, a szerkesztő Csoóri Sándor volt. A műsor Takács emlékezete szerint talán 1959-ben hangzott el, ő maga nem is hallotta.

Takács László 1961 őszétől volt levelező hallgatója Pécssett a főiskolának, így gyakrabban megfordult ott, akkor már egy éve Szepetneken tanított képesítés nélküli nevelőként. Ekkoriban ismerkedett meg Lovász Pállal, levelezésükről l. Szirtes 2008: 220, 265–6. Lovász Pál akkoriban lektorként működött a Jelenkornál, amelyben néhány Takács-vers meg is jelent azokban az években. Egy alkalommal közösen kerestük föl pécsi lakásán Lovászt.

Takácsnak a Weöres Sándorral való kapcsolata később sem szakadt meg. 1968 májusának végén Weöres és Károlyi Amy író–olvasó találkozóra jött Nagykanizsára. A városi TIT szervezet és a művelődési ház egy furgont adott, amely elment a költőkért Budapestre. A kocsik rakterében két oldalon fapadok voltak, ezeken Weöres és felesége az egyik oldalon, Takács László és e sorok írója a másikon kísérelt megülni, az akkori hetes számú országút okozta döccenők ellenére... A nagy zaj és léghuzat lévén beszélgetni nem lehetett ugyan, ám épségben, de elcsigázva értünk Kanizsára. (Vissza Weöresék inkább vonattal utaztak.) Az írói est szervezése során Weöres azt kérte, hogy a versműsor előtt Takács László mondjon bevezetőt, így is történt a Sugár úti zeneiskola nagytermében megtartott esten. Azt est utáni közös vacsoránál a különböző

városi nobilitások is részt vettek. Weöres – néhány pohár borocska után – a város kulturális élete egyik vezetőjének, bizonyos Tivadarnak, akinek része volt meghívásában, azt fejtegette, hogy disznóra hasonlít, ami szinte természetes dolog, hiszen a disznó közel áll az emberhez, nem véletlen, hogy Kírké is disznóvá változtatta Odüsszeusz társait Aiaie szigetén... Takács Lászlónak pedig Weöres azt a tanácsot adta, hogy hagyja itt családját s a várost, mert némi vagabundus élet jót tenne neki és lírájának; Arankának, Takács feleségének javasolta is, hogy zavarja el néhány évre a háztól...

Weöres Sándor és Károlyi Amy néhány napot töltöttek Nagykanizsán. Az egyik nap délutánján Takács László lakásán (az akkori Arany János u. 2. alatt) jöttünk össze, a másikon nálam (a Sugár út 24.-ben). Ekkor, 1968. június 2-án Weöres és Károlyi Amy néhány verset mondtak magnetofonomra, Weöres a versek között elvászto jelként a poharakat csengette össze (kecskeméti barackpálinka volt bennük, amint a felvételen említve is van); Takács László mikrofonpróbaként számol a hangfelvétel elején. Ugyancsak e napokon Weöres rajzos és tükörírásos dedikációkkal kedveskedett, az enyémeiből kettőt közöltem egy tanulmányomban (Büky 2007–2008: 43), a Takácsnak írottak esetleg Pécsen élő angoltanár lányánál le lehetők föl, aki szeretettel őrzi édesapja emlékét (Takács Éva 1998). Takács László tudomásom szerint később is meglátogatta Weörest, 1971. január 30-án biztosan, amit az Egybegyűjtött írások I–II. kötetének az a dedikációja tanúsít, amelyet nekem hozott a költőtől.

Évek múltán Takács László a szegedi egyetemen szerzett magyar szakos oklevelet, majd 1978-ban a pesti egyetemen bölcsészdoktorrá avatták. Szepetnekről 1963-ban Zalaszentbalázs általános iskolájában került, majd 1975-től a nagykanizsai Zsigmondy Vilmos Kőolajbányászati és Mélyfúróipari Szakközépiskola tanára volt.

Takács költeményeiből a Jelenkor, a Somogy, illetőleg két zalai antológia közölte (Pete 1983: 149–60; Varga 1990: 279–4), ezekben arcképe is látható. Halála után kéziratok Pék Pálhoz kerültek, akinek hagyatékában maradt meg mintegy kéttucatnyi kötet, amelyek gépirásos, szerkesztett versanyagot tartalmaznak. Tudomásom szerint ezek most a Halis István Városi Könyvtár őrzésében vannak. A versekből postumus először egy füzetnyi jelent meg (Takács 1995) abban a kiadványsorozatban, amelyet Hules Béla hozott létre és tartott életben az ún. szocializmus bukása után a nyaranta Vadamosra hitt barátai segítségével. A vadamosi napokról Csontos János (2002) tájékoztatta a közvéleményt. Terjedelmesebb versanyag később jelent meg (Takács 1996), a kiadás Pék Pál érdeme volt, a kötet ismertetését l. Büky 1996. Írt még röviden a könyvről Csontos János (1997: 46), ő egyebek közt megállapítja: „Van a könyvnek egy remekműgyanus ciklusa (furcsa, évődő szonettek)...”

Egyébként Takács Lászlóval hosszabb előkészület és levélváltás után 1968-ban meglátogattuk Illyés Gyulát Tihanyban, ő 1967 februárjában járt Kozmutza Flórával Kanizsán, a részleteket l. Büky 2002. Takácsnak az Illyésre és részben másokra vonatkozó visszaemlékezéseiben (a már idéztem helyen: Takács 1983) van némi idillikus vonás, aminek oka, hogy magnetofonra mondott önvallomását a szerkesztő később valamelyest átírta, a kérdéseivel utólag tűzdelte meg é. í. t. Ezt Takács maga mesélte nekem a Visszhang című kötet megjelenése kapcsán, innen eredhet a főntebb említett különbség a Csorba Győző visszaemlékezéssel.

Takács kapcsolatban volt Marsall Lászlóval is, annak idején tőle is hozott nekem dedikált verseskönyvet (Vízjelek, 1970. június 19.), továbbá Csoóri Sándorral, róla írta főiskolai szakdolgozatát.

3. Visszatérve Weöres Sándorhoz: a Csorba Győző emlegette weöres-i jóindulatra a kanizsai látogatással kapcsolatban más példát is példát mondhatni. Az említett teherkocsis utazás után a Weöres házaspár a Centrál szállodában pihent a még aznap esti program előtt. Hazaérkezésem után nem sokkal „kecskés Nándor” csengetett a Sugár úti házukba, és érdeklődött, hol szállt meg a költő, mert szeretné fölkeresni mondván, hogy ő a Weöres-művekben leírt világ hollétét meg tudja mutatni a költőnek, nevezetesen a Mahruh veszése című hosszúéneket említette, amelynek apokaliptikus mítosza az irodalomtörténezet számára is problematikus (Kenyeres 1963: 133). A „kecskés”-nek nevezett úr többnyire a szentgyörgyvári

hegyen élt főként kecsketartásból, s valamelyest gazdálkodott a Potyli patak táján. Nevét nem is tudva – kegyeletből most sem említem – hívták „kecskés”-nek őt, N. K. Nándort, aki valahai tanulmányait abbahagyni kényszerült, de érdeklődése megmaradt sok minden iránt (meteorológia, csillagászat, biológia, zene, irodalom), Magyar utcai (jó szerrel üres) lakásában időnként zongorázott, állítólag Beethoven kézírata is volt, rendszeresen járt a városi könyvtárba. Az Antikrisztus eljövételéről és a sárga veszedelemről tartott hosszas fejtegetéseket, ha meghallgatóra talált. Minderről részben akkor is hallottam, részben 2010 szeptemberében tájékoztatott Kellár János (Szentendre), akinek édesapjához N. K. el-eljárt a kiskanizsai meteorológia állomásra, és aki le is festette őt egyik kecskéjével. Nos: magam is a Csorba-féle megoldást választottam, mondván, hogy most a hosszú úton megfáradt költőházaspárt nem volna szerencsés zavarnia, s hogy az irodalmi esten lesz módja Weörest látni, hallani, esetleg kérdéseket intézni hozzá. Minthogy azonban akkortájt Nagykanizsán a Centrálon kívül csupán a Pannonia szálloda volt még, N. K. Nándor könnyen megtalálta a költőt, akinek hosszan elő is adta nézeteit és érveit, amelyek szerint a Potyli melletti területek bizonytalannal Mahruh veszésének színterei, amit például a Potyli patak vizének mikroszkopikus (!) vizsgálata is igazol. Weöres minderről a vacsoránál számolt be, megjegyezvén, hogy kedves, finom, művelt ember kereste föl, ám kár, hogy kissé zavaros a feje, igaz – tette hozzá – ezzel nincs egyedül...

Irodalom

- Büky László 1996: Takács László költészete, *Somogy* XXIV, 580.
- Büky László 2002: Az irodalom hajszálygyökereiből, *Tiszatáj* LVI, 11. sz., 81–8.
- Büky László 2007–2008: Szerkezetrend költői szövegművekben, *Nyelvtudomány* III–IV, 27–48.
- Csontos János 1997: Örök fény a labirintusban, *Polisz* XXVII, 46–7. (1997. április.)
- Csontos János 2002: Vadamos a világ, *Magyar Nemzet* 2002. március 9.
- Kenyeres Zoltán 1963: *Tündérsíp*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Pete György szerk. 1983: *Visszhang – Zalai írók költők antológiája*. Zalaegerszeg, Zala Megyei Levéltár.
- Szirtes Gábor 2008: *Két szólamban – Lovász Pál pályaképe*. H. n., é. n. [Pécs, 2008.] Pannónia Könyvek.
- Takács Éva 1996: *Magánlevél Büky Lászlónak*, Pécs, 1996. január 25.
- Takács Éva 1998: <http://www.kanizsaujsag.hu/index.php?m=2008&ckid=1616> (Utolsó olvasás: 2008. IX. 19.)
- Takács László 1983: Én egykönyves embernek képzelem magamat. In: Pete György 1983.
- Takács László 1995: *Szalmaláng*, Zalaegerszeg, Vadamosi füzetek.
- Takács László 1996: *még élsz fényeskedsz [Sic!] – válogatott versek*, h. n., Pannon Tükör Könyvek.
- ÚMIRL.² = Péter László szerk.: *Új magyar irodalmi lexikon*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 2000.
- Varga Zoltán szerk. 1990: *Lüktetés – Szépirodalmi antológia*, Zalaegerszeg, József Attila Városi Könyvtár.

Az első magyar lettrista alkotás

Egy paradigma lehetséges részlete

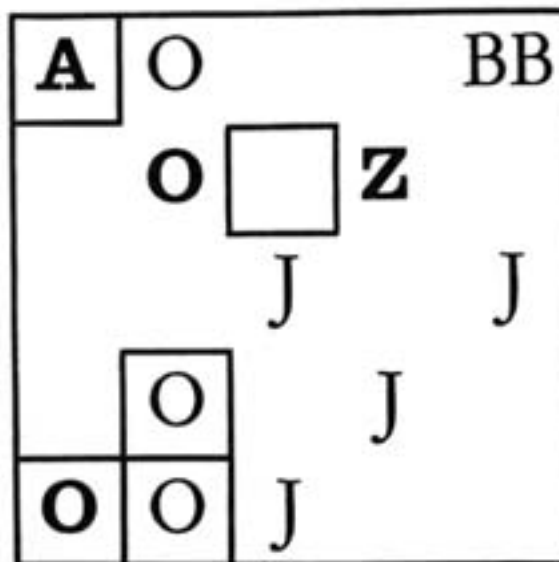
(L. Simon László kötetéről)

A (*visszavonhatatlanul...*) egyes konkrét költészeti kezdeményezései után az avantgárd alkotásmód szervesen struktúraépítő sajátosságait megőrizve és továbbépítve L. Simon László a következő kötetében olyan lettrista vizuális kompozíciókat jelenít meg, amely nemcsak a magyar, hanem a világirodalom műtörténetében is egészen egyedülálló. Ez a kuriozitás pedig a műfaj- és recepciótörténet felől még inkább megragadható.

Az 1940-es években jelentkező lettrizmus a század elején virágzó dadaizmusnak az aszemantikai integritású hagyományát éleszti újra. Az új irányzat képviselői ugyanis a szkripturális és topográfiai egységű betű középpontba helyezésének idejére nyúlnak vissza. Ahhoz a dadaista tendenciához, amely ötletszerűen formálta meg és (Kurt Schwitters „következetes” [„konzekvens”] költészeti programjának fogalmával élve) az absztrakció utolsó állomásaként helyezte el a betűket a költői művekben.¹ Schwitters ugyanis vallotta, hogy a költészet anyaga alapvetően nem a szó, hanem a betű, s a következetes költészet ebből kiindulva jön létre.² A hangok viszont (például a hangversekben) az absztrakció utolsó előtti állomását jelentik, hiszen ezek még őriznek valamilyen individuális jelleget, személyességet, a betűk azonban „nem hordoznak semmiféle gondolatot. [...] önmagukban hangjuk sincs, csak a hangzás lehetőségét biztosítják, s az előadó valorizálja őket.”³ Schwitters, aki a dadát a költői

konstruktívizmussal ötvözte, a nyelvhasználatát éppen ezért alapozta a betűkre: a grafémák képi ereje innovatív teret biztosít egy érték (egy új vizuális forma és kifejezésmód) megteremtésére. Ez a „következetes [konzekvens] költészet” alapja: egyenként valorizálni a betűket és a betűcsoportokat.

Schwitters a *Betűkbe szedett képvers* (*Gesetztes Bildgedicht / AO Bildgedicht*) című művében is ezt teszi: a görög ábécé első és utolsó betűjével (A-O) és ennek német megfelelőjével (A-Z) allúziót teremt a *Jelenések könyvével* („Én vagyok az alfa és az omega, a kezdet és a vég”),⁴ valamint az ábécé első két betűjét és hozzávetőleg az ábécérendben közepén helyet foglaló J és O betű helyzetét variálja és egyúttal valorizálja is a művében.

Kurt Schwitters *AO Bildgedicht / Gesetztes Bildgedicht*

verzió: www.artpool.hu/Poetry/Sound/Schwitters.html
⁴ Jel 21,6

¹ Kurt Schwitters a század egyik legjelentősebb költői művében, az *Ursonatében* betűkből, betűcsoportokból, valamint fonémákból és fonémacsoportokból építkezik.

² „Nicht das Wort ist ursprünglich Material der Dichtung, sondern der Buchstabe. [...] Die konsequente Dichtung ist aus Buchstaben gebaut.” Kurt SCHWITTERS, *Konsequente Dichtung* (1924) = *Die literarischen Werke*, Bd. 5, 190. f

³ *Uo.* Lásd még: „G”, n.3. = *Les Lettres*, n. 34., Párizs, 1965. Magyarul: SZKÁROSI Endre (szerk.): *Hangköltészet. Szöveggyűjtemény*, Artpool, Budapest, 1994, 20-21. Hálózati

A betű pusztá anyagiságára redukált „i-vers”-ben viszont [1922] a német ábécé i betűjéhez egy elemi iskolai mondókát is hozzárendel: „föhl, le, föhl, pöttyöstöhl”.

Schwitters a „Merz 2”⁵ 1923-as számában, az úgynevezett i (tematikus)-számban maga vagy mások által *fellelt* néhány „i-verset” tett közzé, s a folyóiratban ezeknek, mint „talált nyelvi kincseknek”⁶ kelt a védelmére.⁷

Schwitters a kiáltványában (Raoul Hausmann-nal megegyező véleménnyel) a nonszenszről, az abszurd, a banális megítéléséről is beszél: „Sajnálom az értelmetlenséget, azt, hogy annak művészi megformálása mindeddig olyan ritka maradt.” Vagy: „A világ banális, még hozzá annál banálisabb, minél inkább akként viselkedik”. E szellemben fogantak a „lírikus alkotásai”, így a redukcionista i-verse is, amelyről így nyilatkozott: „a műalkotás viszonylatában, amely csak a szemlélő által teremődik meg, minden i-vé válik. Amennyiben Ön művész, úgy csupán a kezét kell kinyújtania ahhoz, hogy műalkotásra leljen. Na látja, azt nevezem én i-nek. Az ember egy csapásra maga is i-vé válik azáltal, hogy önmagát megragadja.”⁸ A Merz i-számában mindezt a következőkkel egészíti ki: „Ezt az [i] betűt a műalkotások egy speciális műfajának megjelölésére választottam ki, melyeknek megformálása éppoly egyszerűnek tűnik, akár a legegyszerűbb betűé, vagyis az i-é. E műalkotások annyiban következetesek, amennyiben azok a művészi intuíció pillanatában fogannak meg a művész fejében. Az intuíció és a műalkotás megteremtése itt egy és ugyanaz. – A művész felismeri, hogy a jelenségformákkal övezett világában csupán el kell különítenie és összefüggéseiből kiragadnia valamely

egységet ahhoz, hogy műalkotást, azaz olyan ritmust hozzon létre, amelyet más művészetben gondolkodó ember is műalkotásnak érezhet. [...] Az i esetében a művész feladata kizárólag annyi, hogy egy bizonyos ritmus elkülönítése révén megfossa azt a hozzá tapadó képzeleteinktől. [...] Mármint aki azt gondolja, hogy könnyű dolog egy i létrehozása, az téved. Jóval nehezebb, mint egy műnek az alkotórészek méricskélése útján történő létrehozása,⁹ hiszen a jelenségek világa ellenáll annak, hogy művészetté váljék, és ritkán tapasztalunk olyat, hogy csak ki kell nyújtani a kezünket ahhoz, hogy műalkotásra leljünk.”¹⁰

[lies: „rauf, runter, rauf, Pünktchen drauf.”]

Kurt Schwitters: Das i-Gedicht

A vizuális nyelv megújítására és a szintaktikai alapú, lineáris mondatbanú költészet teljes átértékelésére irányuló törekvést a romániai származású francia alkotó, Jean-Isidore Isou Goldstein (1925–2007) nevéhez köti a szakirodalom. Az ő kezdeményezése viszont csak részben volt forradalmi, hiszen már csak az i-versek és a hozzáfűzött alkotói reflexiók, valamint

⁹ Erre majd hetven évvel később éppen az *Egy paradigma lehetséges részlete* lesz az ellenpélda. De nyilván Schwitters itt nem a vizuális költészeti kategóriákra gondolt (hiszen az ő kollázsai is nagyrészt kimunkált, megtervezett, matematikai alapokon elgondolt konstrukciók voltak), hanem a klasszikus formákra, amit például a konzekvens költészettről alkotott elméletében „A vándor éji dalával” szemléltetett: a képek, a képes beszéd jellemző rá. Schwitters a kortársainál „az alkotórészek méricskélését”, a klasszikus formákban való gondolkodást más művészeti ágban is megtapasztalhatta, hiszen ő nemcsak író, költő és művészetteoretikus volt, hanem festő- és szobrászművész is (valamint lapszerkesztő és performer), s ezeket mind magas színvonalon művelte.

¹⁰ Schwittwrst idézi: Reinhard DÖHL, *uo*.

⁵ A Merz Schwitters folyóirata. A dada hivatalos vége után, 1923-ban indult és tíz éven át jelent meg, vagyis a leghosszabb életű dada folyóirat lett. Schwitters a hannoveri dada képviselőjeként külön mozgalmat indított: ezt Merznek nevezte el, s minden művészi tevékenységét és megnyilvánulását ezzel jelölte. A Merznek nincs értelme: Schwitters az egyik kollázsán szereplő „kommerzbank” szó közepéből vágta ki.

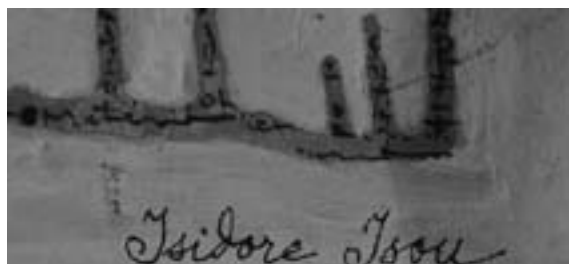
⁶ Vö. például Marcel Duchampnak közismertebb ready-made-jeivel. Reinhard DÖHL, *Kurt [MERZ] Schwitters*, www.reinhard-doehl.de/schwitters1.htm

⁷ *Uo*.

⁸ *Dada. 113 Gedichte*, szerk. Karl RITHA, Klaus Wagenbach, Berlin, 2003, 133-134.

a konzekvens költészeti program alapján is a lettrizmus úttörőjének Schwitterst tarthatjuk, aki a betűalapú költészet művelése mellett elméletével a későbbi mozgalom intellektuális alapjait teremtette meg. Az 1940-es években a dadaista hagyományokból táplálkozó lettrizmus ennek a betűkre alapozott schwittersi költészetnek az alapjait radikalizálja tovább, „egyrészt a fonéma részekre bontásával, másrészt az emberi vokalizás nyelven túli regisztereinek funkcionalizálásával.”¹¹ S a hatvanas-hetvenes években a minimalizmusban és a komplex hangi-nyelvi tér elvében folytatódik a következetes költészeti program.¹² Ez utóbbira John M. Bennett hangverseit említhetjük meg (művei innovatív erővel bírnak a hangköltészetre), a dadaizmus mellett a japán haiku nyugat-európai térhódításából táplálkozó minimalista költemények sorát pedig Aram Saroyan négy lábú „m”-jével, jwcurry ujjenyomatós ékezetű i betűjével, vagy LeRoy Gorman algebraira épülő minimalizmusával illusztrálhatjuk.

A schwittersi kezdeményezés és elméleti megalapozás után az 1940-es években kibontakozó mozgalmat Isidore Isou lettrizmusnak nevezte el, s a *Le manifeste de la poésie lettriste* (1942) című kiáltványában a betűk művészi jellegére, önmagukban vett esztétikai erejére hívta fel a figyelmet. S továbbfokozva Schwitters költészeti programját, lerombolta a szavakat, s alapelemként ő is a nyelv legkisebb, tovább nem osztható elemét, a betűk grafikai, képi formáját használta fel műveiben. Isou szerint „a szavak olyan nehezek, hogy a lendület sem ragadhatja őket magával”. S a funkciójuk, rendeltetésük is egészen más, mint a betűké: használati minőségűek, míg a betűk önmagukban vett esztétikumok. Így „az elsődleges poétikai szándékokat formáló intenciónak” nem a szavak értelemszerű egymáshoz kapcsolását tartja, hanem a grafémák önálló megjelenítését, „vizuális és érzéki formáinak a megragadását”.¹³

Ezeknek a rejtjelezett műveknek a megközelítése különösképp próbára teszi az értelmező elmét: „Csak a vers címének fordítását adom meg, mert ez az egyetlen, ami a lettrista versben lefordítható – írja Branko Vuletić is *Az irodalom fonetikája* című könyvében. – A legnagyobb jóakaratot tanúsító olvasó sem tudja valójában, mit kezdjen a lettrista alkotással, hogyan olvassa el. A lettrista versekben a hangokon kívül semmi olyasmi sem létezik, ami már ismert lenne, ami beilleszkedne a fennálló értékrendszerbe.”¹⁴ Az 1945-ben megerősödő és Isidore Isou, Gabriel Pomerand, Maurice Lemaître, Christian Dotremont, François Dufrêne, Michael Seuphor, Mimmo Rotella és mások által művelt mozgalom az ötvenes években a latin ábécé grafikus lehetőségeit kiszélesítve egy új ideogrammatikus írást is létrehoz a betűalapú költészet anyagának gazdagítására, az úgynevezett hipergrafikát. Viszont ez az „írás” ikonikus, mintegy „átnyúlik” a nyelv fölött, s jelen lehet benne a régi és az új, a kódolt vagy művi jelkészlet eredeti, illetve megváltoztatott formában egyaránt. A lettrizmus a jelkészletet metagrafikus eljárással bővíti ki: egy kódolt jelkészlethez újabb grafikus jeleket társít. Isou például a francia ábécéhez 19 hangot és grafémát rendelt a görög ábécéből. S az eredetiségre törekedve a szövegeit többnyire olyan fonetikai átírással közölte, amely épp a megfajthetlensége révén vált a megértés gátjává. Ebben is az az alkotói intenció nyilvánul meg, hogy a „nehéz”, „rideg”

¹¹ SZKÁROSI Endre www.itadokt.hu/avantgard_szabadegyetemi_kurzus_2eloadas

¹² SZKÁROSI Endre, *Mi az, hogy avantgárd. Írások az avantgárd hagyománytörténetéből*, Magyar Műhely Kiadó, Budapest, 2006, 28.

¹³ BOHÁR András, *Azok a bizonyos nyomok = Uő., Poétikák és világlátások*, Nap Kiadó, Dunaszerdahely, 2008, 56.

¹⁴ Branko VULETIĆ, *Fonetika knjizevnosti*, Liber, Zagreb, 1976. Ford. SZOMBATHY Bálint (Lásd: *A konkrét költészet útjai*, Képirás Művészeti Alapítvány, Kaposvár, Szigetvári Kultur- és Zöld Zóna Egyesület, 2005, 12.)

Ez a megállapítás is a schwittersi teória fényében teljesebb ki leginkább: a hangok mint az absztrakció utolsó előtti állomása individuális jelleget, személyességet hordoz, ellentétben a betűvel.

szavakat leküzdvebetűk művészetét megteremtse. Szombathy Bálint szerint ezzel „Isou azt igyekezett bizonyítani, hogy a betűk összehasonlíthatatlanul magasztosabbak a szavaknál, funkciójuk merőben eltér a szavakétól”, nem kötöttek, köznapiak, banálisak és szolgálalkúek, hanem „egyediek exkluzívak, művésziek.”¹⁵ A szöveg megszüntetésére, megsemmisítésére Isou a betűk helyett olyan jeleket is használ, amelyek teljességgel kimondhatatlanok, értelmezhetetlenek (lásd például a *Sonnet infinitésimal n° 3* című művét, amelyben százalék-, paragrafus- és numerojelek, nyilak, törtek, mondatzáró írásjelek, zárójelek, matematikai jelölések stb. szerepelnek).

A magyar irodalomban is találkozunk lettrista törekvésekkel. A *Magyar Műhely* 36. (1969. május) és 82. (1991. december) számának Papp Tibor által szerkesztett borítólapjai (a kis és nagy „A” tipografizált változatai és a puzzle-szerű játék az ábécé betűivel) szintén kapcsolatba hozhatók a lettrizmussal. A betűk és a folyóiratszám metanyelvi megvalósulását jelzi a 94. szám (1994. december) fedőlapja is, ahol a szavak szétmosódásával, szintaktikai megsemmisülésével a betűk önmagukat építő jelentéspotenciálja erősödik. De meg is szüntetheti önmagát a graféma: Tandori Dezső *Rimbaud mégegyszer átpergeti ujjai közt az ábécét (Egy talált tárgy megtisztítása, 1973)* című művében az ábécé betűi fokozatosan elfogynak, s a még megmaradtak az írott nyelv néma jelévé, számukban ugyancsak egyre fogyatkozó idézőjelekké (macskakörmökké) redukálódnak. Hasonló alkotói attitűd vezet Petőcz András *Az utolsó szó eltűnése* című művének megalkotásában, amely illusztrációja a kronoszintaxisra épülő mondattantól a toposzintaxis lettrista eleméig eljutó alkotói folyamatnak: a kimondott, leírt szónak a külső tényezők hatására való visszavonása során eltűnik a mű, saját magát megszünteti a betű. *Az a betű elindít egy folyamatot (non figuratív, 1989)* című versében pedig épp ellenkező folyamattal, a fokozatosan növekvő, terebélyesedő lettrista szöveggel, az ábécével találkozhatunk. De akár említhetnénk a *Közelítések a K betűhöz* (1991) alkotását is, ahol a betűk exkluzív, művészi kompozíciója, a jelek jeltelen kommunikációja a

¹⁵ SZOMBATHY, I. m., 13.

domináns, s nem a szavak értelmi horizontja. Petőcz Andrásnak a *Velvet Touch Lettering* című műve is lettrista vizuális kompozíció, amelyben különböző írásjelek (pont, vessző, kötőjel, zárójel) helyettesítik a geometrikus alapelemeket, a figuratív ábrákat.

A lettrista jegyek a magyar videóirodalomba is beszüremkednek. Nagy Pál a görög-római kultúrörökséget felelevenítő *phoné* című videószövege a nyelvi többértelműségre és a betűk játékára épül (1988): egy-egy képi szegmense betűanimációkat, ólombetű-konstrukciókat jelenít meg. A nyomdászati fémötvözet egy másik kontextusba helyezi a betűt, mintegy a lapról „leemelve” a graféma a saját kezdetének, megszületésének mozzanata lesz, egy vizuális reprezentáció elemévé válik. Ezáltal egy új értelmezői keretbe helyeződik a betű: a papír síkbeli dimenziójából a térbe íródik, többdimenziós médiummá válik. (A videószövegből válogatott kép- és szövegegyüttes, Nagy Pál elnevezésével élve „videogramok” *Nem görög a haraszt* címmel 1998-ban jelent meg.¹⁶)

A médiumok közötti átjárhatóságok teoretikus kérdése és gyakorlati megvalósulása Tóth Gábort is foglalkoztatják. A jelközpontú művészet képviselője a dimenzionista és a konkretista költészetfilozófia nyomán alakította ki saját művészettelfogását, s jutott el az interdiszciplináris műfajokhoz, a multi- és intermediális önkifejezési formákhoz. Mozgatható betűszobrai, *T-K modul és O-, S-, Z-modul* című objektjei, akciókölteményei (a polisztrénből kimetszett „tőke” betűinek szétkalapálása, az úttestre helyezett gyurma-POEM „vizuátopológiai” megformálása az arra haladó gépkocsival, vagy a Duna és a Balaton vizén úszó nyomdai fabetűk stb.) és a betűjellel játszó *Kopernikusz* című tipogramma mind-mind lettrista szellemiségű alkotás. Vagy idetartozik a grafémák torzítása, szeletelése, roncsolása olyan destruktív eljárással, amikor „a betű már csak egészen halványan utal önmaga eredeti alakjára:

¹⁶ Viszont a *Nem görög a haraszt* képanyaga a *phonén* kívül a *Métro-police*-ből, az *Egy magánhangzó anatómiájából*, a *Szóködökből* és más vizuális költészeti alkotásokból (*val canonica, protestament* stb.) származnak. S a kötet szöveganyaga sem kizárólag a *phoné*ra épül. KÉKESI Zoltán, *Médiumok keveredése. Nagy Pál műveiről*, Ráció Kiadó, Budapest, 2003, 94.

szimbolikus, jelentéstartalommal felruházott rendeltetése egyszerűen funkcióját veszti, és egy elidegenített vizuálkommunikációs egységgé, topológiai minőséggé redukálódik.¹⁷ Lásd például a *Wreks* (1975) betűformáit és a két betű összeillesztésének kombinációit felmutató *UT-modulokat* (1976).

A lettrista hagyomány jelenlétét regisztrálhatjuk Géczy János műveiben is: egyes kalligramjait (a golya, rigó, hangya képi alakzatait) betűformákra építi, kollázsai a betűk szövetszerű felületeit teremtik meg, fotómontázsai tipografizált betűk írást felül a fényképeket, csúsztatott xeroxjai a jelölés folyamatát érzékeltetik. A *K* betűt topografizáló művében sűrűn egymásra másolja a grafémát. A *Csúsztatásban* pedig az „a” betű szubverzálódik, Sándor Katalin értelmezésében „elmosódik, megfordul, megnyúlik, önnön pecsétjévé vagy önnön árnyékává, majd felismerhetetlenné válva szegmentálja a csúsztatás kontinuumát. Az identikusság [...] alteritássá, az alakzatosság alakmásolatokká multipikálódik, szóródik.”¹⁸

Mértani ábráját „a” betűből formálja B. Szabó Zoltán is a *Műveletek A-val és a-val* című művében. De megemlíthetjük Zalán Tibornak *A betűtetőből megszőkött O betű* kép, betű- és betűsorfragmentumait, amit H. Nagy Péter a kétdimenziós tipopoézist elhagyó, egymásra montírozódott műfajok polisztrukturális játéktérnek tart,¹⁹ vagy Zalánnak a Török Lászlóval közösen alkotott lettrista sorozata is említésre méltó, a *Testeden írás*, amelynek reprodukciói a testre montírozott betűkkel az ábécét is felidézik. Papp Tibor viszont a *Vendégszövegek 4* című kötetének *De aki győz...* vizuális költeménysorozatában az ábécé betűit – a beszéd hangjainak megfelelően – két nagy csoportra osztja: a szöveg mellett függőlegesen futó magánhangzók sora után a záró részben már csak a mássalhangzókat emeli ki (s egy matematikai elem, a 4-es szám vendégmótvuma is

¹⁷ SZOMBATHY Bálint, *Art Tot(h)al. Tóth Gábor munkásságának megközelítése 1968-2003*, Ráció Kiadó, Budapest, 2004, 62.

¹⁸ SÁNDOR Katalin, *Hová „olvasni” Géczy János képszovegeit? = Képvittelek. Tanulmányok az intermedialitás tárgyköréből*, Scientia Kiadó, Kolozsvár, 2002, 216.

¹⁹ H. NAGY Péter, *Orfeusz feldarabolva. Zalán Tibor költészete és az avantgárd hagyomány*, Ráció Kiadó, Budapest, 2003, 65.

megjelenik benne): „a hagyományos költemény / mint fonnyadt textilnövény” irodalmi egyedulalma ellen tiltakozó szöveg alatt egy lettrista „plakát” hirdeti az új költészet, az új út lehetőségét.

A betű az esztétikai küldetése mellett akár történelmi-politikai üzenet hordozójává is válhat. Szombathy Bálint művészete szervesen kapcsolódik a vajdasági magyar irodalomhoz. Az adekvát megközelítéshez – Petőcz András szerint is – fontos ennek az aspektusnak az ismerete.²⁰ Többek között azért, mert a kilencvenes évek jugoszláviai tragédiája lenyomatszerűen jelen van a műveiben, így a lettrista jellegű kompozícióiban, a *Pic's* című kötet *Töredékek az ábécéskönyvből* (1994-1996) darabjaiban is. Paul Verlaine és Charles Baudelaire a formáért a mondanivalót is feláldozták. Trisan Tzara is a *semmit* próbálta megközelíteni a szavak megszüntetésével. Szombathy műveiben viszont a betű médiuma történelmi látletté válik: a lettrizmus és a képvers vagy más vizuális költészeti mű szerves összekapcsolásával megteremt a graféma esztétikai vonása mellett az „értelmét” is. Betűmintázataira ugyanis „rátapadnak a történelemfragmentumok allúziói” és „a történelmi folyamatok eredője maga a betűkészlet” lesz – írja H. Nagy Péter a monográfiájában.²¹

Lettrista vizuális kompozíció még Kismányoki Károly kottavonalakra írt *Betűzenéje*, s a lettrista hipergrafikák sorában megemlíthetjük Bohár András *Faxköltészetét*, vagy Kerégyártó János munkáit is: az A-betű installációkat 1988-89-ben a Fiala Művészek klubjában állította ki, 1991-ben pedig Párizsban a fonikus rovargyűjteményében gombostűre szúrta a betűit.

A reduktív, kalligrafikus dimenzióváltás, a grafémák ikonikus ereje tehát érzékelhető a vizuális költészetünkben, viszont ezek a lettrista kezdeményezések még nem mutatták meg a betű igazi izmusát, s önálló művészi – akár kötetnyi terjedelmű – jelölőaktussá nem fejlődtek. A lettrista kezdeményezések után L. Simon Lászlónak az *egy paradigma lehetséges részlete* (1996) című műve ezért is csúcsteljesítmény. A költő ugyanis

²⁰ PETŐCZ András, *Dimenzionista művészet*, Magyar Műhely Kiadó, Budapest, 2010, 129.

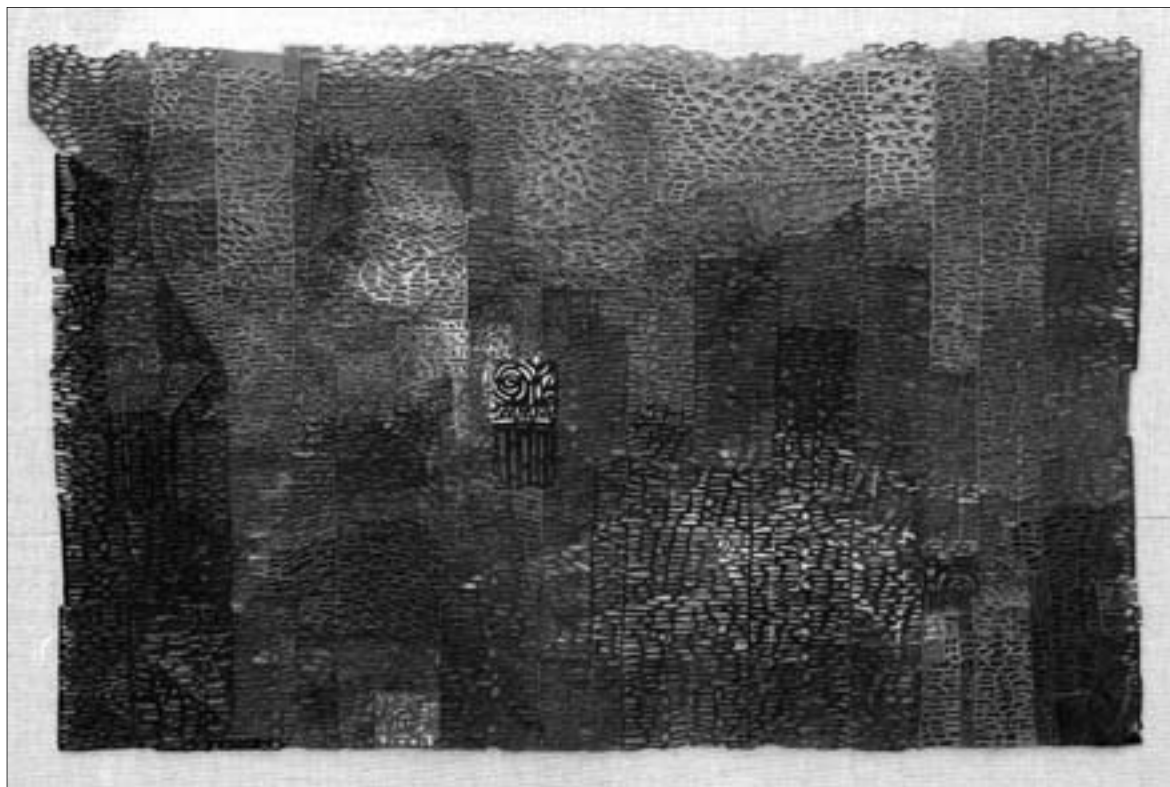
²¹ H. NAGY Péter, *A betűcivilizáció szétrobbantása*. Szombathy Bálint szupergutenbergi univeruma, Ráció Kiadó, 2008, 71-72.

nemcsak továbbfokozza a román, francia és olasz gyökerű kezdeményezéseket, de műve – ahogy a bevezetőben is említettem – a hazai és nemzetközi irodalomtörténet-írásban egyaránt kiemelkedő mű: a lettrista irodalomban egyedülálló, a magyar irodalomban pedig – Papp Tibor szerint is – az első valódi „színtisztán” lettrista alkotás.²²

(A tanulmány második felét következő számunkban közöljük.)

²² PAPP Tibor, *A költészet váratlan arca*, Magyar Napló 1997/7-8., 63.

Katona Szabó Erzsébet: Titokzatos föld

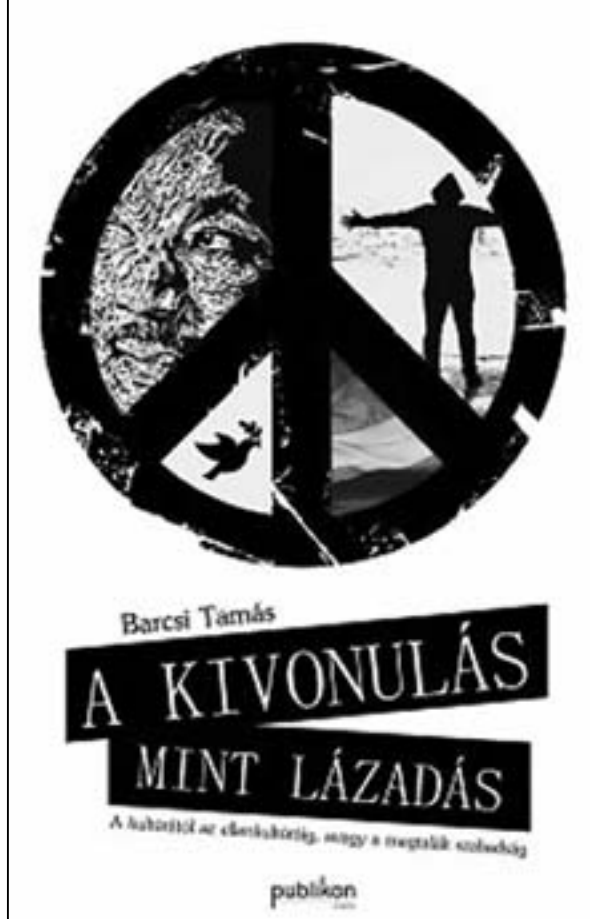
Farkas Szilárd

A lázadás lehetetlensége

(Barcsi Tamás *A kivonulás mint lázadás* című könyvéről)

Milyen választ ad a filozófia korunk kérdéseire, meg tud-e felelni a legújabb kihívásoknak? Félve tesszük fel a kérdést mindannyian, akik a „modern barbárság” rohamos térnyerését, a bölcsesség szeretetének szaktudományá válását elkerülhetetlennek látjuk. Különösen fájdalmas, félelmetes mindez, hiszen a német idealizmus ellenpontozásaként létrejövő irracionalista irányok pár évtizedig reménykedésre adtak okot. A rendszeralkotó, az emberi elme mindenhatóságára épülő filozófiai hagyományt betetőző hegeli monumentummal szemben felhozható legfőbb vád annak rideg embertelensége volt. Olyan szerencsétlenként szokták leírni ezek alkotóit, aki kastélyt épít magának, mégis a mellette álló pajtában kénytelen meghúzni magát. A Nietzsche, Kierkegaard és a nyomukban járó egzisztencialisták tették újra „életközeli” a filozófiát. Ennek azonban rég vége, elvértve találni már olyan művet, amely nem filozófiatörténet vagy „tudományipari szakmunka”, hanem nekünk szól, visszatér az ősi célkitűzéséhez: saját korunkat és benne önmagunkat megérteni. Barcsi Tamás 2012-es, a Publikon Kiadó gondozásában megjelent, *A kivonulás mint lázadás* című könyvével erre tesz kísérletet.

A cím némileg félrevezető lehet, hiszen a könyv vezérelve végig a lázadás lehetőségeinek felmérése, ez azonban nem fejezi ki eléggé azt a kettős igényt, amellyel a művet jellemezhetjük: egyrészt a közérthetőség, ami szinte egy regény izgalmával párosul, ahogy arra V. Gilbert Edit is utal ajánló soraiban. A jó értelemben vett popularitás alapkövetelmény kellene, hogy legyen korunk minden olyan filozófiai munkája számára, amely nem kifejezetten a szakmának íródott. Másrésztől elképesztően sűrű szöveget kapunk, hatalmas jegyzet- és hivatkozási apparátussal, amelyek jól kiegészítik a főszöveget, viszont

nem zavarják annak gördülékenységét. Igényes, alapos munkával van dolgunk, amely nagyon széles perspektívával dolgozik, hiszen a filozófia mellett a szociológia, pszichológia, összehasonlító irodalomtudomány, etika, pedagógia, média-kutatás, filmtudomány, sőt a kriminalisztika és a kommunikációelmélet területéről egyaránt meríti forrásanyagát. Izgalmas látni, hogy gyakran már a különböző tudományterületek által az adott jelenség leírására alkalmazott fogalmi hálók összevetése is új következtetéseket eredményez. Az olvasói várakozások felcsigázására (vagy talán pontosítására?) szánt, *A kultúrától az ellenkultúráig, avagy a megtalált szabadság* alcímében is kettősség érezhető, hiszen az ígéretnek csupán az első fele teljesül. A szabadság valós, élhető megnyilvánulási formáit a szerzőnek nem sikerül felmutatnia.

A legmegkapóbb jellemvonása Barcsi Tamás könyvének számomra éppen az volt, hogy konzekvens szöveggé sikerült összegyűrnie mindazt a gazdag anyagot, amely – minden bizonnyal – több éves kutatómunka eredményeként halmozódott fel. A legnagyobbak – Arisztotelész, Kant, Foucault vagy Habermas – mellett a vizsgált témák ma meghatározó kutatóinak vállára is bátran

felállva tekint messzebbre a szerző, és többnyire valamiféle hanyag eleganciával szerkeszti egészé mondandóját.

Elegánsan kerül ki az eklekticizmus buktatóit is, Barcsi a hatalmas forrásanyag és a sokféle téma ellenére sem esik abba a gyakori hibába, hogy inkább csak referálja a kiválasztott munkákat, ahelyett, hogy könyve szövegébe építené őket. Jó érzékkel emeli ki azokat az elemeket, legyen szó tanulmányról vagy egész életműről, amelyek gondolatmenete továbbviteléhez szükségesek. A szöveget nem érheti a széttöredezettség vádja sem, hiszen a szerző által tudatosan elvégzett tagolás egyértelműen a követhetőséget szolgálja

Bár az egyes részek önálló tanulmányként is megállják a helyüket, ki kell emelnünk, hogy Barcsi – minden bizonnyal tudatosan – kerül ki az ismétléseket, a már bevezetett vagy a később részletesebben tárgyalt fogalmakat, elméleteket nem elemzi újra, csupán utal rájuk. Ezzel mindenképpen erősíti a mű koherenciáját. Az egész könyvet szépen összefogják azok a gondolati ívek, amelyek mind egy irányba mutatva olyan kérdésekre adott válaszokból, vagy inkább nagyon korrekt módon csupán „válaszkísérletekből” épülnek fel, mint hogy: van-e lehetőség a jóléti társadalmakban (jelenünkben) a szabadság megélésére? Mik az identitás megtalálásának, megalkotásának esélyei? – valamint az örök, de megkerülhetetlen kérdés: Hogyan lehetünk boldogok?

Az első fejezetben a nyugati kultúra értékorientált vizsgálatára tett kísérletet a szerző, amelynek során az egész könyvön végigvonuló, állandó viszonyítási pontként szolgáló kulcsfogalmak kerülnek tisztázásra: a „Rend”, Szabadság, Verseny, Fejlődés, stb. Bár ezen alapfogalmak bevezetése az első fejezet célja, ez nem nehézkes, túlírt „minitanulmányok” formájában valósul meg, hanem sokkal inkább a későbbiek megértését lehetővé tevő, problémaközpontú fogalomtisztázások formájában. Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a tömegmédián szocializálódott olvasó figyelmének tartós lekötésére mennyire eltalált ez a témákat gyors egymásutánban variáló, állandóan mozgó, továbbhaladó gondolatmenetet eredményező forma.

Már e fogalomtisztázások során is többször felszínre bukkan a könyv egyik legfőbb erénye: Barcsi Tamás élményszerű stílusban képes olyan összefüggésekre rámutatni, amelyekről lehántva a száraz tudományosság burkát és kontextusba helyezve, „játékba hozva” azokat válasszá válnak a talán fel sem tett kérdéseinkre. Számomra ilyenek voltak például a globalizációval szükségszerűen együtt járó demokráciadeficitről vagy éppen a „lázadó törekvéseknek a Rendbe való becsatornázásáról” mondottak.

Azokban az esetekben is, amikor a szerző napjainkban már közismertté vált tételeket, elméleteket használ fel, ügyel a gondolat forrásának pontos megjelölésére, és különösen arra, hogy ezt konstruktívan fejlessze tovább. Igaz ez például akkor, amikor az egyénre gyakorolt hatásuk minél pontosabb feltérképezése érdekében, olyan triviálissá koptatott témákról beszél, mint a szórakozás-fogyasztás-média kapcsolata, az információs társadalom, globalizáció vagy éppen a valóság-show-k világa.

E fejezet másik kitérő célja a jóléti társadalom értékfelfogásának és etikájának, a kapitalizmus működési elveinek felvázolása. A kultúrtörténeti ívű áttekintés végpontja most is, mint minden további fejezet esetében, a XXI. század. Barcsi korunk megértésének egyik kulcsát a paradoxonban látja, hiszen számos jelenséggel, például a fejlődés, a tudás vagy az individualizáció fogalmával kapcsolatban magyarázó erőt tulajdonít neki. Utóbbi lehetetlensége mellett érvelve például a következőkben összegzi álláspontját: „Hatalmas paradoxon, hogy az emberek egyéniségnek gondolják magukat, akiknek joguk van a sikerhez és az önmegvalósításhoz, ahhoz, hogy úgy éljék le az életüket, ahogy akarják, ennek ellenére mindenki (vagy majdnem mindenki) ugyanúgy él.”

A második, *Identitásproblémák* című fejezetet tulajdonképpen már az előző részből idézett mondat előlegezi, ugyanakkor a téma szakirodalmának elmélyült ismeretéről tanúskodó, alapos összefoglalás következik. Közülük talán a Susan Greenfield agykutató által javasolt terminológiát érdemes kiemelni, hiszen ezeknek fontos szerep jut majd a későbbiek során is. Ő a jövő identitásainak lehetséges változatait a beszédes *Valaki-, Senki-*,

Akárki- (és *Heuréka-*)*forgatókönyvekkel* írja le. Rövidsége és amiatt, hogy egyetlen téma elemzésére koncentrálna, némileg kilóg ez a rész a többi közül, végletesen pesszimista végcsengésével azonban már egyértelműen a mű utolsó előtti fejezetét előlegezi. Az *Értékek és hősök* című fejezet egész gondolatmenetének érzékelhető hiányossága, hogy a hőstípusok elemzése mellett nem eléggé reflektál arra a problémára, hogy milyen értékek jellemzik korunkat, egyáltalán lehetséges-e még értékekről beszélni. Bár a könyv néhány hasonló, ironiával fűszerezett mondatát olvasva egyértelművé válik a szerző álláspontja ezzel kapcsolatban: „Mivel a szabadság és a demokrácia, mint alapvető értékek megvalósultak, ezért úgy tűnik, hogy a szabadság és az igazságosság hőseire már nincs szükség, mint ahogy a szabad szerelem és szexualitás korszakában a szerelmi hősök kora is lejárt, a szeretet világa utópia, az »önmagáért való« (tehát nem a Rend céljait erősítő) tudás és alkotás haszontalan, a vallás magánügy, a nemzeti eszmények idejétmúltak.” Ez az „elhallgatás” majd főként a hőstípusok tipizálásakor bosszulja meg magát, hiszen hamar világossá válik, hogy bármilyen értelemben is beszélünk hősekről, azt csak valamiféle értékkoordináta-rendszerben tehetjük meg.

Már itt, a pozitív hősök néhány fontosabb fajtájának jellemzése során szembetűnő lesz, hogy Barcsi szívesen merít a szépirodalmi művek és a mozifilmek világából, szintetizálni képes a popkultúra elemét a teoretikus munkákkal, az előbbieket gyakran megvilágosító erejű példaként szolgálnak az utóbbiakhoz. Ugyanakkor szép számmal sorakoznak történelmi személyiségek is, a szerelem hőséneket megtestesítői között például olyan archetipikus alakokat és műveket találhatunk, mint a Rómeó és Júlia, az Üvöltő szelek vagy az Anna Karenina, míg a lázadó hős, a forradalmár kifejezői Castro, Che vagy éppen Martin Luther King, a szuperhősé Pókember vagy John McClane. A hős archetipusának deheroizálódását korokon átívelő folyamatként mutatja be a szerző. Don Quijote-tól a puskinsi és byroni felesleges embereken át Nietzscheig ívelő elemzés célja, hogy kimutassa, napjainkban lehetetlen a hősiességet eszményként felmutatni, viszont kultúránk lényegi jellemzőjévé éppen a „pótlékhősök tömeggyártása” vált.

A könyv középső, *Autonómia, lázadás, kivonulás* című fejezetében, az alapfogalmak tisztázása és a tágabb kontextus megteremtése után aztán a fő téma felé fordulunk. A lázadás dilemmájának és esélyeinek latolgatása során elemzésre kerülő úrszolgá viszonyban kapcsolatban mindenképpen érdemes lett volna a téma egyik fontos teoretikusának, Hegelnek a gondolatait is beépíteni. A lázadás megjelenhet egyfajta passzivitásként, a „kiteljesedést lehetetlenné tévő társadalom kritikájaként” is, azaz kivonulásként. Ennek a választásnak a példái a világirodalom olyan klasszikusai, mint Oblomov, *A varázshegy* Hans Castorpja vagy az *Utas és holdvilág* főhőse. Ettől kezdve, a könyv második felében az összehasonlító irodalomtudomány terminológiája, szempontrendszere és vizsgálati módszerei egyre fontosabb szerephez jutnak. A kiválasztott regények elemzése szinte kivétel nélkül alapos, lényegre törő, problémaközpontú. Ugyanakkor azt mindenképpen meg kell jegyeznünk, hogy ha a példaként hozott művek kiválasztása nem is kérdőjelezhető meg, a társadalmi jelenségek irodalmi alakok általi magyarázata helyenként legalábbis problematikus.

Az ötödik fejezet abból a hipotézisből indul ki, és ez lendíti tovább az előző rész gondolatmenetét, hogy a lázadás egyfajta – negatív vagy pozitív – „határsértésként” is értelmezhető. A szerző hangsúlyozza, hogy itt még csupán határsértésekről beszélhetünk, nem a határnélküliség fenyegető rémével kell az egyénnek szembenéznie, ahogy történik az majd a hatodik fejezetben. Salinger *Zabhegyző* és Sylvia Plath *Az üvegbúra* című regényeinek párhuzamba állításával igyekszik bemutatni „a magányos határsértők” típusát, akik számára már csupán az örültek háza vagy az öngyilkosság kínálkozik menekülési útként.

Az ötvenes és hatvanas évek Amerikájának beat-, hippy- és diákmozgalmainak történelmi bemutatása teremt alkalmat az ellenkultúra fogalmának bevezetésére. A témának megfelelően a példák között egyre több verset, filmet, dalokat, musicaleket is találunk. 1968. kiemelt jelenősséggel bír Barcsi gondolatmenetében, több szempontból is jelképes dátum, fordulópont, amikor a „proletárforradalom helyett a fiatalok lázadásáról, az »osztályharc«

helyett nemzedéki harcról beszélhetünk.” Mindez a későbbiek során levont következtetések miatt válik különösen érdekessé. A lázadó törekvésekre a Rend által adott választ ugyanis például a „Nagy Beolvadás” fogalmának bevezetésével írja le, amelynek lényege, hogy a valódi lázadókat követő generáció fiataljai már egy olyan atmoszférában szocializálódtak, amely megkérdőjelezi bármiféle ellenállás lehetőségét. Ugyanakkor Barcsi meggyőzően érvel amellett, hogy egészen máig elérnek ennek a „dicső kornak” a következményei. A hatás azzal a paradoxonnal írható le leginkább, hogy úgy tűnik, mintha a 60-as évek törekvései – mint mondjuk a szólásszabadság vagy a szexuális szabadság – teljes egészükben megvalósultak volna, miközben éppen az ellenkezőjűk vált általánossá. Például az előbbiből az interneten korlátlanul – és gátlástalanul – megosztható szövegtenger lett, ahol valójában nagyon nehéz bármit is komolyan venni, míg az utóbbi mennyiségi- és eszközzemléletű virtuális élvezetté, a piaci viszonyok által irányított pornóiparrá változott.

A lázadás lehetőségeit, fajtáit kimerítő alapossággal elemző rész végére érve maradt bennünk némi hiányérzet, amiért a romantika korának titáni, „lánglelkű szabadságmániai”, valamint az avantgárd formabontó és kultúraellenes művészeit hiába kerestük.

A hatodik fejezet önálló tanulmányként olvasva érdekfeszítő, tartalmas munka, amelyben élményszerű irodalmi elemzések sorakoznak egymás után, a mű egésze szempontjából azonban aligha nevezhető a könyv legsikerültebb részének. Barcsi Bret Easton Ellis és Michel Houellebecq, kortárs amerikai és francia írók életművének interpretációja során tett kísérletet arra, hogy regényeik mélyebb összefüggéseit bemutassa. Az olyan ismert művek, mint *Az elemi részecskék*, a *Nullánál is kevesebb*, az *Amerikai Psycho* vagy éppen a *Királyi hálószobák* közös eleme, hogy alakjaik a „verseny és a fogyasztás világának barbárságára” szolgálnak példaként. Bemutatásukkal egy modernkori archetípus születésének lehetünk tanúi, a „kiábrándultság korának” pszichopatai, szexuális bűnözői, sorozatgyilkosai, kiégett modelljei és aberrált milliárdosai életmódjának és motivációinak hátterében mindig ugyanazt találjuk:

„kétségbeesetten és kényszeresen bizonyítani akarja (elsősorban önmagának) mindenkivel szembeni fölényét, azt hogy mindenkit akár legbrutálisabb céljai pusztá eszközévé tud alázni.”

Talán nem tévedek nagyon, ha azt állítom, a túlsúlyba kerülő irodalmi elemzés éppen a könyv legszimpatikusabb vonásának rovására megy. Korunk jelenségeinek éles szemű kritikáját, az újszerű fogalomhasználatba sűrűsödő felismeréseket néha már inkább az öncélúsággal jellemezhető interpretációk váltják föl.

E rész második alfejezetének – amelynél az eddig megszokott számozást érthetetlen okból nyomtatott nagybetűkkel történő jelölés váltja föl – külön érdekessége, hogy a hatvanas évekkal kapcsolatosan korábban mondtak teljes átértelmezésére tesz kísérletet. *Erkölcsei határok nélkül. Ide vezettek a hatvanas évek?* - teszi fel a kérdést a fejezetcímbe a szerző. Az elemzésre kerülő regények esetében végig viszonyítási pontként és kontextusként szolgál mindaz, ami az ötödik fejezetben az 1960-70-es évekkal kapcsolatban elhangzott. A „kilencvenes évek sorozatgyilkosai a hatvanas évek hippijeinek egyenes ági leszármazottai” - foglalja össze a szerző egy meghökkentő kijelentésben a választ a címben feltett kérdésre.

A G-vel jelölt alfejezet, amely az *Összetéveszhető, felcserélhető emberek, az „én” eltűnése* címet viseli, véleményem szerint sokkal lényegesebb problémát vet fel annál, mint hogy az erre szánt alig másfél oldalban ezt ki lehessen fejteni. A szerző teljességgel figyelmen kívül hagyja a téma filozófiai jelentőségét, még ha ez a gondolatmenet egésze szempontjából nem is hat zavaróan.

Az utolsó fejezetben valamiféle irányváltás érzékelhető. Minden bizonnyal a kegyetlenül kiábrándító és reménytelenségbe torkolló kritikára ellenpontozásának, ugyanakkor talán valamiféle összegzés szándékával is íródhatott ez a rövidke fejezet, amelynek első és második fele élesen elválasztható. A habermasi diskurzusetika elemzése a könyv más részeibe sokkal inkább beilleszthető lett volna, az összegző szándékot inkább csak zavarja.

A fejezet második felében aztán előbukkan az az egész könyvön keresztül következetesen végigvitt feladatvállalás, hogy valamiféle cizellált,

visszafogott, mégis markáns kórkritika megbújjon a sorok mögött. A tömegkultúra termékeinek mesterséges világába, a vásárlás-fogyasztás, a pótcselekvések és vett élvezetek büvkörébe menekülő emberi magatartásformák leírásakor nem egyszer magunkra ismerhetünk. Barcsi azonban – teljes mértékben szembe helyezkedve a mai trendekkel – egyáltalán nem akar (meg)változtatni, csupán felismer, konstatál; úgy képes tükröt tartani elénk, hogy eldönthetjük, belenézünk-e, és ha igen, az csak teljesebb önismerethez segít.

Összegzésként feltehető tehát a kérdés: van-e még napjainkban reális lehetőség a lázadásra? A mű végén is alig csillan valami remény, talán

mert a szerzőnek sincsenek illúziói, és valamiféle intellektuális becsületesség – vagy csak bajtársiasság – folytán bennünk sem akar hamis illúziókat kelteni. Egyedüli lehetőségként a kívülállást, – választott vagy akarattalan – elkülönülést tudja felmutatni, de ez is borzasztóan problematikus, hiszen megvalósítása rengeteg energiát emészt föl, lemondást követel és szükségszerű velejárója a magány. Camust parafrazálva tehát a nem-lázadó emberről beszélhetünk. Nincs jó választás, sőt lehetőségek híján ez szinte felesleges is!

(Publikon, Pécs, 2012)

Kiss Ágnes Katinka:
Tehenes

Bobory Zoltán: Hősorsú eskük

A korábban főleg versmondóként és művelődésszervezőként ismert költőnek és írónak ez a hatodik kötete. (Próza és lírai köteteivel a háta mögött.) Találó címe sokfajta asszociációra készítheti az olvasót. Az eskük és az emberi kapcsolatok múltékony voltára többek között.

Az előszót író kiváló fehérvári irodalmár és tanár, Román Károly, mint a könyv szerkesztője, így foglalja össze tömören a lényegét: „Bobory minden idegszálával a jelenben él, verseinek többsége a valóságból, természeti, társadalmi, közéleti, sőt politikai élményekből táplálkozik, igaz, nem hiányzik költészetéből a magánéleti szféra megszólaltatása sem.” Valóban ezek a főirányok ebben a lírában. Az életút a szerves folytatás, az egymásra épülés bizonyítéka. A hatások között igen erősek azok, amelyek a versmondó előéletében nagy szerepet játszottak. Illyés, Nagy László, Csoóri, Kosztolányi, Takács Imre, József Attila, Nagy Gáspár, Serfőző Simon és mások neve jut az olvasó eszébe ezzel kapcsolatban. Az ő szellemi iskolájukban érett költővé Bobory Zoltán, és az ő nyomukban küzdötte ki egyéni hangját.

A nemzet sorsáért felelősséget érző, a barátságot, a szerelmet, a hitet, a családot vezérlő erőknél gondoló írástudó ő. Román Károly elkülönít kétféle beszédmódot: a kifejezés, illetve a kimondás gesztusát. Az előbbiben az esztétikai tömörítés, az utóbbiban az erkölcsi érték dominál. Így lesz mai világunk költői tükre a *Hősorsú eskük*. S hasonlóképpen: egy férfi belső vívódásának és a közért cselekedni akaró ember erkölcsi tettvágyának lenyomatai a versek. Cikluscímei (*Eskük, bolyongások, A fák, Eleven sebeink, Ködlő remények, Barátainnak*) is sok mindenről tanúskodnak, ha a belső, szellemi utazásra figyelünk. A túlélési ösztöntől a költő számára abszolút értéket jelentő barátságig. Fájdalmas hangon szól ugyanakkor ezen és más értékek veszendőségéről, a hit megrendüléséről. Keresi a fogódzókat, és egyre inkább azt érzékeli,

hogy ezek a fogódzók csak a legközvetlenebb emberi kapcsolatokban, a legszűkebb körökben realizálhatók. Ebben a világban a szárnyak „...lent hevernek olvadtan összetörve” (*Hic et nunc*), s még az a jó, „hogy még gondolhattam / valamire...!” Keserű hangulatok uralják főként azokat a műveit, amelyekben közéleti és politikai indíttatású gondolatait tárja elénk, s ezeken a helyeken a művész erő is változatosabb. (Megjegyzendő, hogy Bobory költővé válásában éppen egy szomorú esemény, a 2004. decemberi népszavazás játszott döntő szerepet.) *Tépelődések* c. verse ezt tükrözi. „Elorozva az ország-harangok / Árnyéktalanok templomaink / Büntelennek tartott lopók / árulják görnyedt álmaink”). A fosztóképzők hatalma – gondolhatjuk közben... S ha már a „körülölelő hit” is hiányzik, akkor a költő szerint valóban nagy a baj. A folytonosan megfogalmazott negatívumok következtében azért mégsem a reménytelenség uralkodik ebben a lírai világban, hiszen észleljük a „mégis” erejét is. A „mégis megölelsz, Istenem!” emelkedettségét, ünnepélyességét. Az olvadó, megszegett eskük világában az egyedüli reménység megcsillanását.

Mindezeket segíti képi világa, stílusa, miliőteremtő képessége. Román Károly szavával, vannak „beszédes motívumai”, például a *Tenyerekből hó hull* ezek közé tartozik. (2007-es verseskötetének is ez volt a címe.) A teremtő képzelet eredményei, a már-már romantikus színek keverednek össze a modernitás megnyilatkozásaival számos költeményében. Az imént idézett mű egyik részlete jó példa erre. „De hó hull tenyerekből, / s nézem csillagtalán szememmel, / mint fúj át a szél jeges ujjaimon. / Mert kajánul suttogó patkányok / borzongató karéneke szól / az énekes madarak helyén.” A „kimondás gesztusa” pedig olyan versekkel érzékeltethető, mint a Kondor Katalinnak ajánlott *Mint nekünk kellene...*

És ezeken kívül vannak aforizma-tömörségű

szövegei is a nagy ívű költemények mellett. (*Álom- és életképek*) Itt, a személyiségéhez egyébként alapvetően hozzátartozó humor is megjelenik – a groteszkbe hajló látásmóddal, bár nem válik groteszkké. Ugyanakkor jellemzi az önironia is, mint pl. a *Válasz...* mutatja, a „jó kis költőnek lenni” – féle közbevetéssel.

Összességében azonban erősebb a vonzódása a magyar líra sorskérdéseket feszegető vonalához, és ebben a tekintetben helyezi legmagasabbra a mércét. Ezt igazolja többek között *Majd csak akkor* című verse. Ünnepeles hangú befejezése: „majd ha szájatva az ablakodban egy / nagy, ismeretlen Úrral bámulod / a csillagok hajnalát, // akkor mondhatod, hogy / köszönöm, Istenem, neked, / hogy költő lehetek.” Kosztolányi *Hajnali részegségét* írja itt tovább finom ízléssel. (Nem véletlenül: jól emlékszünk még a versmondó Bobory *Lelkek és göröngyök* c. műsorára.) Egyébiránt az alázat megnyilvánulása is a fenti vers.

És mint oly sok költő, ő is küzd az idővel, és megírja *Őszikéit*. Benne ez a remek négysoros: „Aki a szomorú jégarcú / Télben eljön hozzám / Lába nyomát megőrzi / Kertemben a hó...” (*lányomok*) Sok húron játszik hát Bobory Zoltán. Az ilyen miniatűröktől a széles áradású versekig terjednek költészetének határai. Az ironikus, humoros hangtól a patetikus, ünnepeles hangig. És persze megtaláljuk műveiben a történelmi érzékenység nyomait is. Annak az embernek érzékenysége ez, aki doni emlék-utakat szervezett, és döntő érdeme van abban, hogy Pákozdon, a Mészeg-hegyen áll a Don-kanyar emlékkápolna. Hasonlóképpen megihlette 1956 és 1989 emléke, ahogy ezt *1956. október, Szabadság... '56 és Szabadság... '89*

című versei mutatják. Nem idegen tőle, hogy különböző évfordulókat, történelmi eseményeket énekeljen meg, csatlakozván ez által egy nemes hagyományhoz.

Világképének összetevői közé tartozik a kereszténység és Szent István szellemi öröksége. Büszkén vállalja hitét, hol csöndesen, hol erőteljesebben. Van műve, amelyben imába hajlik gondolatsora. Érdeklődésében a hitvilág és a közéletiség együtt van jelen. Mindezek szintézisét alkotja meg *Maradj velünk* című versében. Ezek a körök tovább tágulnak, amikor a katyn-i tragédia mozgatja tollát az *Eleven sebeinkben*. Bobory számára fontosak az ilyesfajta mementók, és hatásosan idézi fel őket.

Ám nem kétséges, hogy esztétikailag talán még meggyőzőbbek az intim szférát versbe emelő kísérletei. Többről van itt szó, mint menedékről: sokkal inkább a legmaradandóbb értékek művészi ábrázolásáról. A „ködlő remények” világában a család és a barátok tartós értékőrzéséről. Az előbbiben a rég elhunyt szülőktől a hitves iránti érzett szerelmén át a járnai tanuló unoka a szereplők, s egy-egy életpillanat lírai rögzítése megnyerő és hiteles. Az utóbbiban a szellemi küzdőtársak szerepét emeli költőnk a középpontba, s közben egy-egy miniportrét is kapunk. A „szellemtestvérek” közé sorolhatjuk általuk többek között Csoóri Sándort, Tolcsvay Bélát, Sobor Antalt, Raksányi Gellértet, Czigány Györgyöt, Kubik Annát és másokat.

A *Hősorsú eskük* szerzője fontos állomáshoz érkezett. A fent jelzett értékek alapján nem hiú remény várunk a folytatást, a további elmélyülést.

(*Quadrat '64, Székesfehérvár, 2013*)

A kávéfőző

Tisztelet a hatvan éves Móder Rezsőnek

Egy kávéfőző látható annak a kötetnek a borítóján, amely Móder Rezső 1983-2010 közötti objektverseit tartalmazza. *Objektversek – kommunikáció* – ez a pontos címe az összeállításnak, amelyben a Munkácsy-díjas mobilszobrás-zeneszerző-festőművész-grafikus-művész-performer írásait összegyűjtötte, s hogy a címbe a „kommunikáció” fogalmat is belevette, annál is stílusosabb, mert a versek gyakran jelentették számára a direkt kapcsolat létesítésének a lehetőségét környezetével: korábban beadványában, objektverseiben több alkalommal is lemondásra szólította föl például Dunaújváros önkormányzatát a kulturális élet kibontakozásának hátráltatása, a fesztiválok ellehetetlenítése miatt. Az objektversek azonban nemcsak az „országos közéleti művész”, ahogyan egyes publikációiban magát nevezi, hanem a könyvművész, s az irodalommal, a költészettel, mint közlési lehetőséggel már a nyolcvanas évek óta foglalkozó Móder Rezső számára is különösen fontossá váltak a kilencvenes években. Szkárosi Endre „vizuál-

szocio-proteszt” -nek nevezi az objektverseket író, szerkesztő Móder tevékenységét, amely egyszerre kötődik szervesen származása és lakhelye, mindennapos valósága ihletéséhez, ahhoz a kézműves tevékenységhez, amellyel acélszobrait megmunkálja, s persze azokhoz a kozmikus dimenziókhöz is, amelyeket az anyag kötöttségeitől szabad képzelet járhat be igazán.

Erről beszél a kávéfőző is. Mi is lehetne más a címlapon? Hiszen felbukkannak ezekben a versekben is a városépítés korának, az ipari termelésnek a jelképei (kalapács), a Móder által megcélzott kozmikus világ szimbólumai (kerék), de megjelenik a balkáni „mélytengeri mocsaras” kádja is, a Dunaújvárossy hivatalnokok kultúraellenes tevékenységének megidézésekor. S megjelenik persze Bartók, Moholy-Nagy, Csontváry, akik munkájukat félbehagyva egy eldugott helyen találkoznak-vitatkoznak a felépülő Petőfivel, József Attilával és Losonczy Tamással. Ha valaki, aki a kortárs magyar művészet világában kicsit is járatos, meghallja ezt a mondatot, aligha gondolkodna

sokáig a válaszon: Móder Rezső egyik alkotásának a címe hangzott el, s alighanem azon sem sokáig tűnődne, hogy miről is folyik a szó magyar zene, képzőművészet és irodalom óriásai között. Bizonyosan a történelemtől, a zenéről, a kozmoszról, no meg azokról az „időzenetengelyekről”, amelyek, éppen Móder mesternek köszönhetően zenélő szobrok formájában jelennek meg, s összekötik a múltat a jelennel, a végtelenül kicsit a végtelenül naggyal, az erkölcsi tisztaságot a művészetben megtestesülő teljességgel.

Az sem lenne sokáig kétséges, hogy az a bizonyos „eldugott hely” a Vasgyárat jelenti, valahol Budapesttől, úgy nyolcvan kilométernyire délre, a Duna jobb partján.

Arra viszont már kevesebben tudnának meggyőző választ adni, hogy hogyan is hívják azt a várost, amely a vasgyárnak és Móder Rezső műtermének egyaránt helyet ad. Dunapentelén, Sztálinvárosban vagy éppen Dunaújvárosban járunk? Vagy éppen „Acélpórosvárosban”, amely

a maga ellentéteivel mindazt magába sűríti, amit a XX. század második felének Magyarországon, Közép-Kelet-Európájában megtapasztalhattunk? Hiszen akik az eldugott, békés kis Duna-parti falu helyén a földből hirtelen kiemelkedő szocialista várost építették, az ország minden részéből jöttek, sokan a jobb fizetés, lakás reményében, még többen menekültek a kollektivizálásba kényszerült magyar falvakból. Külvárosi pesti csibészek éppen úgy megtelepedtek itt, mint kuláknak bélyegzett szorgalmas parasztok, sokan meg is találták a számításukat, mások belerokkantak az életmódváltozásba. Persze mindaz, ami itt történt, máshol is hasonlóképpen ment végbe, csak éppen a keretek nem változtak ilyen hirtelen, látványosan. Mindaz, tehát, ami Móder Rezső művészetében megfogalmazódik a várossal kapcsolatban, a közép-kelet európai helyzetkép fontos mozzanatait is magába foglalja, s ahogyan a művészet lehetőségeit, saját helyzetét megrajzolja, a régió kortárs művészetének a pozícióját is érzékelteti. Ebből a

Móder Rezső:
Kozmoszkápolna
-Gébárti
szoborpark
(Zalaegerszeg)

nézőpontból tekintve is kozmikus távolságokat sűrít szobraiba, festményeibe. Hiszen az egyik oldalon, ahogyan egyik objektvében megfogalmazta – Fehér László és Móder Rezső második gondolati életmű objektkiállítása Fejér megyében 1996 – „Lehet acélporosváros első fia acél por testvére szűrője szóviv / löszfalmászó dunaöbölátúszó forr lélekzenélő akcióművész írófestő / a mindenség művésze nem utazik / gondolati világotató egyetemes / fesztiválos kiállít 5 kontinensen”, azaz a vas és acél egykori poros városában is képes lehet – pontosabban Móder szerint igazán itt lehet képes – a művész arra, hogy egyetemes összefüggéseket vázoljon föl „gondolati világotatózásai” során. Móder számára a Vasmű „a művészetek Párizsa”, ugyanakkor a helyi kisszerűséggel vívott harcának bázisa is.

Ahogyan az objektvésekből összeállított kötet is tanúsítja, Móder Rezső azok közé tartozik, akik számára az élet és a művészet tökéletesen egybeforrt. „A művészet az életformám” vallja, s ebben a megfogalmazásban egyszerre van benne

az, hogy tevékenysége a legkülönbözőbb műfajokat fogja át a szobrászattól a festészet, a grafikán, a kollázsokon, environmenteken át a zenéig, a performanszig s az akciókat rögzítő, hol egyszerűen dokumentáló, hol megszerkesztett videomunkáig, s az, hogy életének meghatározó helyszínei egyben művészetek formálódása szempontjából is döntő jelentőségűek. A vasgyár korai eszmélkedésének mitikussá vált helyszíne és mai kitágított méretű műterme is egyben, ófalui műterme a Zenélő szoborpark révén egyben műveinek bemutatóhelye is, de a kollégák benne elhelyezett szobrai révén kitágul a kortárs magyar művészet egészének világa felé. Ebben a tág világban is otthonosan mozog Móder, az acélporosvárosi őshonos, hiszen gyakori kiállító itthon, külföldön.

Néhány évvel ezelőtt, amikor kismonográfiát írtam róla, mottóként Frank Jánost idéztem, aki a lengyel Abakanowicz és a róla elnevezett „Abakánok” analógiájára feltalálta a „Móderek”-et. Úgy a nyolcvanas évek közepén születtek meg az első Móderek, a XX. század

Móder Rezső:
XXIII. századi
zene, siècle,
Bartók a
vasgyárban
1993-96

végének azok a különös szobrai, amelyeknek párját sem a XX. századi egyetemes, sem a magyar művészetben nem találjuk meg, bármilyen gazdag és sokszínű is legyen a kinetikus művészet története. Módernél az anyag minden esetben az első osztályú gyári termék, az acél, amelynek „megmunkálása”, azaz ütemes kalapálása adja ki a zenei effektusokat, s modellezi közben a mű tényleges fizikai megszületését s mutatja meg a történelem és a kozmosz végtelen tájai felé való utazás titkait, szépségeit. Móder szobraiban a jelen mellett a múltnak és a jövőnek éppen olyan fontos szerepe van, az itt és most látható világ köré láthatatlanul épülnek a mikro- és a makrokozmosz terei, a fém, az acél megtapintható, érzéki örömet adó szépsége egybeépül a súlytalanság érzetét keltő zenei hangzás esztétikumával. Így építi világát „a grafika, a kollázs, a festészet, szobrászat, irodalom, zene, performansz műfajban”.

Nagy távolságok bejárásához nagyon szilárd támpontokra van szükség. Móder számára saját dunaújvárosi környezete, ottani gyermek-ifjúkora adja ezt a támpontot, hiszen pályáját ipari tanulóként, majd a Vasmű elektrikusaként ott kezdte, mind az anyagot, mind az embereket tökéletesen megismerte, mielőtt még felvették volna a főiskolára. Ehhez a környezethez kötődtek első tárgykollázsai, amelyeket csak évtizedekkel később mutatott be, s egészen odáig nyúlt vissza objektverseivel is. A kötet címlapján látható kávéfőző egyenesen a két kávéfőző és egy kiöntő

együttesét idézi a *Városalapító család* (1975) kompozícióból.

A Móder-plasztikák kialakulása, az anyagban benne rejlő ritmus, zene kibontása szempontjából döntő jelentősége volt egyrészt annak, hogy családjában több tehetséges zenész is volt, de még fontosabb volt annak az élménynek, amelyet a vasgyári zajok, zörejek adtak, vagy éppen a munkások dúdolásának, amely a maga módján munkadalnak, sajátos zenei folklórnak is nevezhető, s ilyen vonatkozásban tökéletesen megmagyarázza az abból merítő Bartók, Kodály zenéje iránti vonzódását. Stockhausen-féle repetitív zene vagy a Kurtág-kompozíciók iránti iránti érzékenysége is közvetve ide vezethető vissza. A harmadik nagy zenei élményt már a nyolcvanas évek végén élte át Móder Rezső, amikor is Bartók Béla hamvait hazaszállították, óceánjárón, majd óriási limuzinokon. Ő akkoriban éppen a győri acélszobrászati művésztelepen dolgozott, s úgy érezte, hogy mindaz, ami történik, annak a szimbolikus gesztusnak a részeként is fölfogható, amellyel az emberek őt és ezzel a magyar és egyetemes kultúra egészét visszafogadják a vasgyárba, vagy, ami még fontosabb, amely a vasgyár embereit is újra az egyetemes emberi kultúra, sőt, a kozmikus dimenziók részesévé teszi.

Ezzel pedig valóban összekötődött számára a mikro és a makrokozmosz. „Tisztelem a hazai és európai, az egyetemes művészek munkásságát, és ezért sem akartam utánozni, lekoppintani vagy havonta, évente epigonista halom művész vagy jól megélt szép festő, szép szobrászat csináló lenni” – fogalmazza meg hitvallását a „kozmosz” művészetről, amelynek megvalósításához a modern magyar művészet olyan mestereinek az életműve jelentette számára a példát, mint Moholy-Nagy László, Vajda Lajos, Korniss Dezső, Gyarmathy Tihamér, Lossonczy Tamás, akiket azután hálája és tisztelete jeléül ugyanúgy meghívott a nagy vasgyári eszmececserekre, mint a már említett zeneszerzőket, vagy Attilát és Szent István királyt.

A nyolcvanas évek második felében született művei, például a *Kozmosz lépcső*, *Napszekér*, *Bartók a vasgyárban I-II*, a három részből álló *Bartók a vasgyárban* (1988), a *Guruló kozmosz I-III*, (1989) a karcsú, az ég felé magasodó *Időtengelyek* (1987-91)

negyven darabos sorozata – azóta is munkássága legismertebb darabjai közé tartoznak. Egyik legjelentősebb alkotása a dunaiújvárosi Duna-parti szoborparkban fölállított *Guruló kozmosz* (1989), amely mind méreteivel, mind a kompozíció összetettségével magába sűríti a „zenélő mobil acélszerkezetek” mindenszépességét, esztétikai értékét.

A szobrászi elgondolások gazdagságát, a tervek sokrétűségét az ebben az időszakban is fontos szerepet játszó rajzok, kollázsok is jelezték, művei több alkalommal is olyan egyetlen nagy, összetett mű, Gesamtkunstwerk részeként jelentek meg, amely Móder minden korábbi tevékenységi területét magába sűrítette. Természetesen a performanszot és a zenét is.

És persze a festészetet is, hiszen a kilencvenes években például az ezredforduló felé haladva, munkásságában újra a festészeté lett a főszerep. *Attila király és Szent István király beszélgetnek a vasgyárban* – ez az 1996-os olajkép indított a nagyméretű művekből álló sorozatot, amely a millenniumhoz kötődött, a millenniumi képekhez tartozik az *Attila király és Szent István kurvára dübös* (1996) című kép is, az időszak más festményei pedig a zenei tematikát árnyalják tovább, illetve kötik szorosabban a vasgyár világához. A történelmi figurák és a vasgyári motívumok fölött e műveken is ott lebeg, suhan súlytalanul a Sztálinvárossy Madonna alakja, a fiatal nő tökéletes testében megjelenő egykori munkásnő, aki belerokkant a szocialista város fölépítésébe. Új és új dimenzió jelent meg akkoriban művészetében, képzeletében a térbeli művészet három dimenziójához a kétszer kettő egyszerűségével adódik hozzá a negyedik, ötödik, sőt hatodik, hetedik dimenzió. „...A IV. Dimenzió a zenét, a hangok szétterjedését értem. Nem törődve az idővel, melyet mindig figyelmen kívül hagyok, mert a művészetben nem vagy csak kevésbé jelentős. Pedig a Mozgás, elmozdulás az V. Dimenzió művészetemben (az idő és a zene, mint hullámok terjedése, tehát mint dimenziók akár felcserélhetők.). A zene, a hanghullámok dimenziója idézi elő a VI. Dimenziót és a VII.-et is, amelyet a mágnesezhető vagy mágneses teret létrehozó lógó, libegő acéltömbök kongása, kalapácsolása – zenélése – együttesen transzformál a növényi, állati és emberi szervezetekben. Nagyobb

hangversenyeimnél a fémhang rezgéshullámainál mindig súlyos gyomorfájdalmak, hányingerek keletkeztek (csak előadások után) a távolabb állók szervezetében, s agyukban sokáig nyomot hagyott a hang (károsodás nélkül), mint egy-egy szívhez szóló dallam, zenemű. A VI. és VII. dimenzió az élővilágban, az emberben maradandó és mozgó Biológiai Dimenzió” – foglalta össze gondolatait. Tudományos igazság mindez vagy költői metafora? Tény, hogy Sárly László zeneszerző, akit az egyik szombathelyi Bartók Fesztivál nyitókoncertjén nyűgözött le a szobrok látványa, s még inkább hangzásuk, 1997-ben kompozíciót írt a Zenélő szoborparkban kiállított művekre.

E parkot Móder 1996-ban hozta létre saját és mintegy másfél tucat szobrásztársa műveiből, a vizuális nevelés hatékony eszközeként, a Fény – Hang – Szín – Tér Dunaiújvárosi Kortárs Művészeti Fesztivál és az Instrumentum Mobil Fesztivál helyszínéeként, olyan, mindenki számára nyitott és mégis zárt kertként, amelyben még a hatóságok művészet iránti közönye is elviselhető, legyőzhető. Így lett-e vagy nem, pontos információk hiányában nehezen tudnám megítélni. Az viszont tény, hogy a múzeum jelenleg is létezik, ahogyan azt a művész által küldött kis 2013-as kártyanaptár bizonyítja, amely „öt- és hatdimenziós szoborhangszerek és acélköltészet” élményét ígéri a látogatóknak.

Ez az a hely, ahogyan egyik 2001-es plasztikájában megfogalmazta, ahol Attila király s Szent István király „megvadulnak még a friss kávé illatától is”. A kávé természetesen Sztálinvárossy Madonna főzte, akinek szépségén nem fogott az idő, Acélosporváros mocska és sara, a milliós szám égetett, talicskán, saroglyán hordott, a sztahanovista kőműveseknek adogatott téglák vörös pora. A téglákból egyet egyik műve talapzatában helyezett el a művész, így válik teljessé a Földöntúli kávézás egy városépítővel (Édesanyámnak) című „ötdimenziós, zenélő-mobil acélszobor hangszer alkotás”, ahogyan erre az *Objektversek – kommunikáció* című kötet borítóján látható kávéfőző is utal. Móder Rezső hatalmas utat járt be az időtengelyek mentén a múlt és a jövő, a szellem, a lélek, a tudás, az érzelmek birodalmában, a gőzölgő kávéfőző, a finom kávéillat szerint hazaérkezett. Vagy – bárhol is járt a világban – lélekben mindig is itthon maradt.

Szakolczay Lajos
Ne féljeteK!

Rieger Tibor kiállítása a Józsefvárosi Galériában

A tárlat címe, a *Ne féljeteK!* az egyik jelentős kisplasztikát takarja. Több egyéb mellett II. János Pál pápa bibliai eredetű, a fiatalokat tetterre – jó irányú tetterre – sarkalló beszédéből ered. Aki akár egy csöppet is irodalmias jelleget vél fölfedezni a kisbronzban, az téved. Mert az élet (?) tengerén úszó, az ellennel, a rosszal, a Pokollal szembemenő csónak, és igazságra, küzdelemre fölként utasai – a tizenkét apostol társaságában mi is ott vagyunk – a Szent Könyv szellemében lélegzenek, ám karakterük, megfeszíttetésük kiemelése szobrászi bravúr.

Az ég felé törekvő *ív* tetején, mintha sugallná a magasság elérését, Krisztus áll, a meghajlított kéregnek tetsző csónakban pedig – fontos a felülnézet – a fejek garmadája. Ám ez az arcnélküliség, csupán a koponyák teteje világít, arra utal, hogy az evezőlapátok forgatói mi magunk is lehetnénk. A hitben fogant életesmény változott itt szoborrá. A kisplasztika akarva-akaratlan húzza fölfelé a szemet, mintha a művésznek a karakteres megjelenítésen túl más dolga is volna: égi mannával megajándékozni az éhezőt.

Rieger Tibor életművében ez az „égi manna” – a szépség. Ha rápillantunk a *Koronázási palást* gipszmintájára és a mögötte-fölötte fénylő

korpuszra, azonnal észlelhető az invenciózus építkezés. A sokszor súlyokkal is világító történelem szakralizálódik itt; a szentek és „királyok” úgy húzódnak meg a boltívek alatt, hogy ebben az artisztikus szeletekre bontott érzésvilágban – a művésznek volt honnan merítenie – sorsvállalás és szentség *ünnepien* összeér.

A relief „rajzos” világa – ahány kazetta, annyi szent – reprodukciós bravúr, hiszen a textil-lét szoborrá öntve dacol az idővel. A tizenhat gipsz reliefen (Pannonhalma) már nagyobb szerepet kap – plasztikai találékonyságot követelve – a formázás. Az *Ótestamentum* és az *Újtestamentum* – tehát a *Biblia* világa – úgy elevenedik meg, hogy az alakok dinamikai feszültségében (*Illés az égbe megy; Golgota*) és a jóság-nyugodtság kegyelmében (*Salamon király templomot épít; Hegyi beszéd; Jézus színeváltozása; Mennyei Jeruzsálem*) az anyag sokszor örvénylő, a szerkezet karakterét meghatározó hullámozásán (háttér, rövidülés) túl, ott a formában közölt eszmei mondanivaló is. Sosem az eredeti történesek – különben is csak írásból ismert – leképezéséről van szó, hanem az alakjaiban-csoportosulásaiban a mítoszon messze túlnövő *költői valóság* plasztikai újraálmódásáról.

Ha a barna gipszrelief is mutatja az anyag „tektonikai” mozgásait, a minél érvényesebbnek ható dinamikai hangsúlyok elosztását, a bronz domborműveken sokszorososan érezni az anyag ez irányú feszültségét. Az *Utolsó vacsora* drámai, a forgás révén feszültséget sugalló „körtánca”, a *Dante Purgatóriumából* emberalakot *tájköltészet*té avató land-art-ja és a *Getsemáni kert* mítoszi, ám organikus létélménye mind-mind olyan eleven – a jelképszerűséggel nagyon is megemelt – plasztikai bravúr, amelyben a mondanivaló, mint *üzenet* anyagszerűségében is improzálás.

Egy igazi művész számára nem lehet kérdés, hogy a szobornak akkor van-e nagyobb súlya (természetesen az anyag által közvetített szépség értetik ez alatt), ha a tömb-élmény, mint egyedüli lehetséges forma lódítja-e meg az *alakító* fantáziáját, vagy valaminő „éterien” vékony lenge szál. (Persze a „leng szálban” – mert a keresztnék és a Megfeszítettnek ugyanaz a teste – dráma sűrűsödik.) Jóllehet Rieger Tibor nem – nem nagyon – tesz különbséget *nyitott* és *zárt* térfoglaló kísérlet között – ebben is, és abban is jelentős művek alkotója –, érdemes egy kissé megvizsgálni alkotóerejének eme irányultságait.

Ahhoz kétség nem fér, hogy istenáldotta tehetség. Anyagszeretete, formázókészsége, organikus, de a műveltségélményt sosem kizáró létszemlélete a román-francia Constantin Brancusiéval – és talán a magyar Medgyessy Ferencével –

rokon. Zsánerjellegű, ám mindig drámai tömbjeiben csak a legnagyobbakra jellemző feszültség munkál. Mindezt a *Kati néni* áhítatos nyugalma, de még inkább az *A szépség múlandósága* mozdulatban (egy kis szék fölemelésében) rejtekező sírása kitűnően láttatja. És legkivált az a kisplasztika – égre néző ülő alak (*De profundis*) –, amelynek sugallatában az átszellemített dudamuzsika égi zenének hat. Ez utóbbinál a palást homorulata nyitja is, és zárja is a formát, s az ölben nyugvó bőr instrumentum föld-nehéz, ám fölszabadító teherként funkcionál. Egészen különös az a földön fekvő levágott fej (*II. világháborús emlékmű* – Hegyeshalom), amely épp az arc „összefoglaló” részletezettségével: a lehunytt szemmel és a görcsbe rándult szájjal emeli ki a legyőzöttségében megalázott ember (akár mártír volt is) haláltusáját.

A két kisbronz, a *szent* és a *profán* – *Madonna a Kisjézussal és az áldozati báránnyal; Táncosnő* – csupán a tematikájuk miatt állnak szemben egymással, hiszen mindkettő zárt tömbje ugyanabból a formaélményből fakad. És ez a technikai – a művészi kifejtésben fontos – fogás miért is akadályozná meg, hogy a *Magyarok nagyasszonyának*, az átszellemítést több oldalról sugárzó példázatnak (magyarság-élmény, szakrális kitekintés) éppúgy örüljünk, mint bármely, a sorskérdés drámaiságát (1956 – kő, bronz), vagy éppenséggel a biblikus indítást sors-metáforává emelő domborműnek.

Rieger Tibor:
Koronázási palást
-gipszminta

Rieger Tibor gondolkodásában, és ez plasztikai univerzumának hitelét is jelzi, a sors-élmény (leginkább történelmi vesszőfutásaink) és a hitben fogant igazság édestestvérek. Mindehhez természetesen szükségünk van szellem-nagyjaink történelmet átforgató, műveltségünket (hitünket és tartásunkat) gyarapító *állandó* jelenlétére is. József Attila, a lázadó, a gyémánteszű, kozmikus kisugárzású poéta büszkje – a szomorúan konok arc és a magas homlok mögött egy ország lakik – magatartás-példázatnak is elmenne. Mint ahogyan az is, plasztikai tömörítéssel a törhetetlenség bizonyítéka.

A sudár alakok – létezik-e ilyen átszellemített gesztus? – a szellem magasabbrendűségét, fényét hivatottak szolgálni. A *Jedlik Ányos és Czuczor Gergely* mint kettes (álló) portré a technika és szépirodalom kézfogása. Az ülő *Teleki Pál* – paradox – épp a megnyújtott testtel éri el, állhatatosságát hangsúlyozván, azt a szellemi fölényt, amely kevés volt a borzalmak túlélésére, de épp elég a mártírsorsot magában rejtő búcsúzásra.

Az organikus élményt is hordozó *Jessze fája* (a nyugalmas Anya alvó alakjával) az álomnál nagyobb „térkinövés” éppúgy megbolygatja a teret, mint a szellős építkezésű *Égi mérték* – a magas

vázszerkezetet valósággal szétfeszítő, egymástól távoli két alakjával. Ez utóbbinál a földön ülő figura számára – a ketrec ürességében is kozmikus tér – a fönt elszálló angyal jelenti a szakrális mező vonzóan-szabadító gesztusát.

Az egész kiállítás – tömbélmény ide, szellős „tér szerkezet” oda – a *Szent Kereszt*tel (bronz), evvel a végtelenig csupaszított-vékonyított faággal (rajta a vele egy korpusz), vagyis az átszellemített *tárggyal* harmonizál. S ha a *Ne féljetelek!* című kisplasztika sugallatos üzenetét is ideképezzük, híven áll előttünk azon szobrász-életmű mustrája, amelyben az anyag alakító szellem valaminő, az etikával és szépségkultusszal eljegyzett *teljességre* tör.

A tárlaton a belépőt – rendezői bravúr – a *Volt egy ország* című kompozíció fogadja. A régi Magyarország körvonalát formázó kőrelief szögese drót-fézkében egy nemzetiszalaggal átkötött tojás ül. Megborzongató jelkép. Azonban Rieger Tibor végtelen fájdalma egyben a bizakodást is magában rejt, amennyiben rájövünk, hogy a tojás, mint termékenység-szimbólum valódi léteesszencia.

A *kő* és a *bronz* játszik velünk, ám ha érezzük eme drámai küzdelem fenségét, tisztában leszünk a művek emberséget növelő súlyával is.

Érezni fogjuk eme tisztaság terhét.

Szabadtéri enteriőr Szatmári Juhos László: „Pán” és „Fénykereső” című munkájával (bronz)
Fotó: Beke G. László

Veszeli Lajos

Almádi szabadtéri BalatonArt-ja

A Balaton, és főleg a keleti térség művészeti és kulturális központja Balatonalmádi, a rendszerváltás óta építette fel azt, hogy ennek a jelzőnek birtokosa lehet. A 60 éve alakult vörösberényi művésztelep hatása kötelezte az itt letelepült alkotókat arra, hogy városukban szinte minden rendezvényen jelen legyenek a művészetek. Az 1991 óta megrendezett *Balaton Tárlat* országos beadású képzőművészeti kiállításai, a városháza különlegesen kialakított padlágaleriájában, hatalmas érdeklődésre tartottak és tartanak számot. A nemzetközi és hazai művészkapcsolatok, valamint találkozók rendszeresek, így a városban élő festőknek, szobrászoknak lehetőséget ad arra,

hogy más helyszíneken is bemutatkozhatnak műveikkel. A 2013-as szezon mérföldkő volt a város művészeti életének történetében. Megvalósult a *Kézfogás* nevet viselő Európa-szoborpark, a Balaton partján elterülő Szent Erzsébet Ligetben, ahova 1903-ban Sebestyén Gyula néprajztudós elképzelte az Almádi Pantheont. Kijelentette: „...Nincs ennél ideálisabb helyszín a tó partján szobrok felállítására...”

Most mindez megvalósult. Az európai összetartozást jelképező Szent István-i gondolat, a szoborpark terve két évtizeddel ezelőtt merült fel ismét, egy leendő világkiállítás kapcsán. A régi elképzelés 2013-ban realizálódott, amikor is a

Meixner Etelka:
„Kézfogás”
Fotó:
Kovács Piroska
Rózsa

Pogány
Gábor
Benó:
„Kapu-
őrző 2”

szoborpark jelentős része szent királyunk ünnepén átadásra került.

A Balaton partját szegélyező több hektáros zöld terület fekvése lenyűgöző, jelentős turisztikai vonzerőt képvisel. A polgármester felkérésére néhány lokálpatriótából álló kicsiny csoport, a *Jóra Összeesküvők Társasága* fogott össze, hogy a már kialakított parki környezetet „benépesítse” szobrokkal, térszobrokkal, általuk növelve a Szent Erzsébet Liget látogatottságát, ezzel együtt ösztönző erőt nyújtva a park és a part további fejlesztésére, igényesebbé tételére. Nem utolsó sorban kulturális élményt adó sétákra csábítva az ide látogatókat, helybélieket.

A környezet kialakítását a Leader pályázaton elnyert jelentős összeg tette lehetővé; így került sor a parki utak, szobortalapzatok megépítésére, a világítás, biztonsági kamerák felszerelésére, 52 szobornak biztosítva bemutató helyet.

Szobrok vásárlására nem volt fedezet, azokat a szervezők ajándékozás, kölcsönadás (tartós letét) útján szerezték be. A hatalmas erőfeszítés, kiterjedt kapcsolatteremtés eredménye: 41 kiállított műalkotás.

Nem volt meghatározva stílus, a műalkotások anyagát is csak az időjárásnak kitett kiállítóhely kritériumai befolyásolták. A stílusbeli sokszínűség szinte előre látható, várható volt.

A műpártolókat és a turistákat először csak a furcsa különlegesség vonzotta, de később a szobrok és a természet egysége is felkeltette érdeklődésüket. Akadnak, akik a nyári melegben leheverednek a park nyílt gyepére és onnan szemlélik a magasba emelkedő szobrokon játszó, beszűrődő napsugár fény-csodáit. Itt tényleg érezhető, hogy a klasszikus szobrászat időről-időre, mint élő erő hatott a későbbi korok szobrászatára. A Remetepatak túlsó partján, ahol nemzeti szobrászatunk több kiemelkedő alkotása is található, Izsó Miklós 1906-ban készített remekműve, *Rákóczi* szobra néz farkasszemet a 21. századi szobrokkal. Tapasztalni kellett, milyen nehéz a közönséget meggyőzni arról, hogy a művészet sokféle lehet és más stílusnak is van létjogosultsága, azok mellett, amelyeket eddig megszoktunk. Horváth László, Mosonyi Tamás, Ézsiás István, az olasz, francia, belga és a svájci szobrászok elvont gondolatokat hordozó művei is élénk érdeklődést váltanak ki a látogatókból. Körükben két szélsőség dominál. A

hagyományos művészettel rokonszenvező elriad az újszerűtől, a másik vakon veti magát az újra, amit válogatás nélkül fogad be, csak mert más.

A parkban a konzervatív és a progresszív művészet erőteljes elkülönülését lehet tapasztalni, ugyanakkor ebben a hatalmas, természet alkotta közegben a műalkotások olykor egymást kiegészítik, ugyanakkor erősítik is. Ebben a különleges együttesben a művészet szerepének újraértelmezését is tapasztalhatjuk.

A szobrok a bokrok, fák társaságában, a fényárnyék hatásokkal, a lombokon át beszűrődő napfényfoltokkal kiemelik a szándékolt dimenziókat és így „természetes” egységet alkotnak.

Ahol a sétánkat elkezdjük, elsőként szembetűnik a Herendi Porcelán Manufaktúra ajándéka, amit Meixner Etelka fiatal iparművész tervezett. A 180 centiméter magas, hófehér porcelán kompozíció magán hordozza az egész szabadtéri kiállítás szellemiségét. A mű címe: *Kézfogás*. Ez a térplasztika elvont formarendszerével, anyagával, különleges technológiájával igazi művészi élményt nyújt az idelátogatóknak. Nem messze

tőle a másvilág bejáratát vigyázó figura, Pogány Gábor *Kapuőrző* című szobra. Egységes, remekül összefogott tömegével, a szobrász anatómiai tudásának magabiztosságával hívja fel magára a figyelmet.

A Balaton felé tekintő, hófehér ruskicai márvány figura, a *Merengő*, Czér Péter alkotása. A különlegesen kemény anyagból finom, csiszolt felületekkel megmunkált, leegyszerűsített formát hordozó szobor tömegével, érzékiségével, nyugalmaival egyik ékessége a szoborparknak.

Farkas Ferenc bronz szobra a japán *Hokusai*-nak, a „rajz vén bolondjának” állít emléket, aki különállásával, a fametszetek és a képnyomtatás tökélyre fejlesztésével, eredetiségével új szint jelentett hazája és Európa művészetében is. A téma megválasztásában és megvalósításában emberi emelkedettség és humánus tükröződik. Szatmári Juhos László két bronz szobra, a *Fénykereső* és a *Pán* furcsa módon szinte elszakad a naturától, inkább csak jelöl, meghökkentő valóságussággal. A vízió és a valóság egygyé válik művein. Széri-Varga Géza műve szinte vázlatos, leegyszerűsített. A rozsdától

Atanas Kolev:
„Argo”
(saválló acél)
Fotó:
Kovács Piroska
Rózsa

Beretvás Csanád:
„Halászemlék”
(mészki)
Fotó:
Kovács Piroska
Rózsa

átítatott, betonba ágyazott figuratív formákkal játékosságot, derűt és mégis elvi, filozófiai rendet és pontosságot mutat. Csíkszentmihályi Róbert jelenlegi kiemelkedő életműve igaz, már rég túlhaladt az itt elhelyezett *Díszkút* formai és művészi megvalósításán, de az ő régebbi művein is minden a helyére került, arányt és harmóniát sugallva. Seregi László több szobrot ajánlott fel a szoborparkba. *Anya gyermekével* című mészki kompozíciójában van valami, szinte fenséges áhítat az anyaság misztériuma iránt. Nőalakjai különleges élményt adnak a nézőnek, és ezek Seregi művészetének meghatározó pontjai. Az itt kiállított *Helka* című bronzszobra szinte összegzése eddigi munkásságának, a nőies lankás váll, a biztos fejtartás, a lépő mozdulat egygyé olvad a test mély valóságával, az igazi női szépséggel. Fáskertti István *Torzó*-ja minden nézetből érzékiséget sugárzó életszemléletet mutat, és kihasználja a torzó minden szobrászati lehetőségét. Fűkő Béla *Jónás* című műve két és fél tonnás tömegével is különleges formarendszert képvisel a parkban, Jónás az

idelátogató gyerekek kedvence is lett, a tátott szájú cet márványformája a platánsor tövében a földre elhelyezve, az emberi sors változékonyságának hordozója.

Szabó László Zoltán *Széloszlop* című, letisztult munkája süttői tramantinból készült, ahol a víz, a levegő áramlása nyomán kialakult természeti motívum, mint fizikai jelenség csak kiindulópontként szolgál, majd a megmunkálás nyomán eléri az absztraháló folyamat a maga logikus végpontját.

Mosonyi Tamás vas kompozíciója az *Önmagából szabaduló* címet viseli, és leginkább szóbeszéd tárgya a szoborparkban. A rácsok közül kitörő, a posztamensre folyó láva érthető jelkép, látszólag nem illik a mellette félkörívben sorakozó kecses bronzszobrokhoz, mégis mint új stílus, korunk üzeneteként zárja a park e területét: az élet egyetlen lehetséges értelme a cselekvés, a teremtés, s ki kell törni saját csapdáinkból.

Vannak statikai és dinamikai kísérletek is a szabadtéri szoborkiállításon. Beretvás Csanád

mésköböl készült *Halászemlék-e*, Patrizia Tummolo, Bruno Zanini, Giuliana Sangvineti és Szabó Hunor munkái szuggesztív hatást keltenek, kihasználva az anyag materiális tulajdonságait, a kifejezés érzéstartalmát. Ezekre a tulajdonságokra alapoznak és érdekes plasztikai megoldásokat mutatnak fel a francia Luis Arnal és belga Huber Verbruggen szobrászművészek, akik a tömeg és a tér realizációinak bátor kutatói. Ide sorolhatjuk Ézsiás István elvont munkáit is, aki térbeli konstrukciókat elemez, formái egyszerűek és tiszták.

Willi Baumeister Eggenfelden, Almádi testvérvárosának közelmúltban elhunyt művésze. Özvegyének felajánlásaként került a parkba a rézből készült ritmikus, dinamikus, végsőkéig leegyszerűsített *Összetartozás* című alkotás, melyben az elvont gondolat érzéki formákat ölt. Marian Zilík a felvidéki Nyitráról Szlovákiát képviseli, bronz alkotása Nyitragerencsér, Almádi másik testvérvárosának ajándéka. Művében a tartalmi meghatározottságból indul ki a plasztikai gondolat és képzelet, ehhez keresett a művész

formát. Hasonló kifejezési eszközökkel él Nyitra főterén felállított műveinél is. A mívés „H” betű, amely vízszintes részét egy „S” betű köti össze, a közös gyökereket, az összetartozást jelképezi. A Lendvai Múzeum és Galéria nagylelkű felajánlása a szlovéniai Metod Frlic bronzszobra, amelyen az elmélyült absztrakció a klasszikus harmónia iránti belső igénnyel párosul. Finom és erőteljes felületi kontrasztokkal, formai arányaival kelt feszültséget. Ausztriát Atanas Kolev különleges munkája képviseli, saválló acélból, címe *Argo*, a hajó, amely az argonautákat vitte az aranygyapjúért. Álombéli, kecses vitorlás, szinte az égben száll, de ugyanakkor hang adására is képes, ha belefújnak a mögötte lebegő vékony acélcső fúvókájába. Ez a hang, mint egy távoli hajó kürtje zeng. Kolev más munkái is megszólaltathatók hangszerként.

Finnországból, a Helsinki Magyar Nagykövetség segítségével érkező szobor Anna-Kaisa Ant-Wuorinen alkotása, aki a Finn Szobrász Szövetség elnöke. A művészt Oscar Wilde novellája ihlette; zárt üvegkockában műanyagból készült férfifej.

Farkas Ferenc:
„Hokusai”
(bronz)
Fotó:
Kovács Piroska Rózsa

Anna-Kaisa
Ant-Wuorinen:
„Dorian”
(üveg, műanyag)
Fotó:
Kovács Piroska
Rózsa

Dorian Gray még ifjú, de évek elteltével változik: torzul, öregszik. Hogy ez bekövetkezzen, a mű állandó napos helyet igényel. Izgató alkotás áll itt, melyet nem csupán újszerű kompozíciója teszi feledhetetlenné, hanem a megfoghatatlan transzponáló erő, ami a valóságos teret művészi, elvont térré tudja átalakítani.

Az ősi fák lombjai alatt büszkén áll erdeink királya, a *Szarvas*, acélból, Imre Péter alkotása. Tartásával a győztes erőt fejezi ki, uralkodva a tisztáson. A mű az architekturális rend, az anatómiai pontosság letisztult darabja. A tömeget erőteljesen hangsúlyozó formák egysége, a nagyszerű technikai kivitel, a különleges hegesztési módszer, nézők sokaságának ámulatát váltja ki.

Berzsenyi Balázs, Olaszországban élő és alkotó szobrászművész gyermekkorával kötődik Almádihoz. Az Olasz Magyar Kulturális Év alkalmával mutatta be ide készült – 9 darabból álló – komédiás sorozatát, amelynek a *Cilinder* címet adta. Komédiás figurái a művész szándéka szerint a vidámságot hivatottak jelképezni. Szabadabb formában és érzésben egyaránt merészebb lendületű, groteszk, végsőkéig stilizált, mozgó emberi karakterek

sorakoznak előttünk. A képzetek, a pillanatnyi lelki tartalmak szimultán megjelenítése, a mozgások felbontása és a mozgáselemek újból való összetevése és az időbeli mozgás egyidejűleg, élményszerűen jelenik meg művein.

Tanya Ivanov Tzanova, aki Budapesten szerzett művészeti diplomát, Bulgáriából küldte el *Fiú és sólyom* című szobrát. A kompozíció egészét a részletek hitelessége szolgálja carrarai márványból készült művén. Az alak és a madár egybeolvasztása szimbolikus felfogásával válik teljessé. Népe mondavilágának motívumkincsét mai kompozícióban fogalmazta meg.

A parkban jelenleg résztvevő másik keramikus művész, Pannonhalmi Zsuzsa térkompozíciója *Fibulák* címet viseli. A felületek rafinált rétegződése, a formák közötti feszes arányok dinamikus egyensúlyt teremtettek ebben a varázslatos miliőben.

A balatonalmádi szoborpark a jövőben tovább formálódik, bővül, változik. A kezdeti szakmai és minőségi térrendezési hiányosságok is korrigálásra várnak. A külföldi országokat képviselő – ma még hiányzó – szobrok a jövő évi szezonra elhelyezésre kerülnek.

2015-ben Finnország lesz a szoborpark vendége, 9-10 szobor kiállításával, amely 3 napos kulturális rendezvényt párosul. A várost sajátos módon a vasút elválasztja gyönyörű parkjától, oda csak nagy kerülőkkel, illetve aluljárón lehet átjutni. Az 1903-ban épült, eredeti állapotában meglévő, polgári ízlést tükröző vasútállomása melletti aluljáró falain helyi képzőművészek reprint műveinek kiállításával találkozhatnak az itt áthaladók. A *VasútARTjáró* is 2013 hozadéka, amely még további érdekes kezdeményezéseknek adhat helyet.

Ha sok nehézséggel is, de elindult ismét valami új művészeti kezdeményezés a Balaton partján. Vonzani és évről évre kiérdemelni az érdeklődést csak úgy lehet, hogy egyre több művész, helyi polgár, itt nyaraló vagy ide látogató vendég érzi magáénak a kivételes, látványként is lenyűgöző szobrászati-plasztikai kollekción.

Katona
Szabó
Erzsébet:
Titkos kert

Wehner Tibor

Logikai kalandozások, emocionális utak

**Katona Szabó Erzsébet
kiállítása Zalaegerszegen**

Egy Magyarországon egyedülálló, páratlan alkotóterületre, egy különleges alkotói műhelybe kaphatunk bepillantást Katona Szabó Erzsébet eme zalaegerszegi kiállításának műveit szemlélve. A művész neve mellett szándékosan nem használjuk sem az iparművész, sem a textilművész megnevezést – holott a lexikális nyilvántartásokban ezek a meghatározások szerepelnek –, mert ez az alkotó a legújabb, immár másfél-két évtizedes

alkotóperiódusában megcáfolta, érvénytelenítette, vagy legalábbis a múlt idő idézőjeleibe tette a korábbi definíciókat. A különleges műhely-fogalom Katona Szabó Erzsébet esetében kettős értelemben is érvényes: egyrészt jelöli a művész alkotóhelyét, a művek létrehozásának közegét, a műtermet, a kivitelezés fizikai feltételrendszerét, és ugyanakkor jelöli a szervezeti és a szellemi környezetet, a másokkal közösen működtetett stúdiót is. E művész

Katona
Szabó
Erzsébet:
Kert
emlékezete

alkotómunkájának rendkívül lényeges eleme, jellemzője, hogy Gödöllőn, a múlt századelő első évtizedeiben működő, a magyar művészetben oly kivételes jelentőségű művésztelep hagyományait felélesztő és továbbvivő, immár tizenöt esztendő múlta visszatekintő Gödöllői Iparművészeti Műhelyben, egy varázslatos kertben álló, bensőséges hangulatú műteremházban, textiltervezők, keramikusok, üvegtervezők, grafikusok, festők és szobrászok körében dolgozik. És mindemellet Katona Szabó Erzsébet tevékenységének különös jellemzője, hogy egy olyan alkotóterületen, egy olyan művességben, olyan anyagmegmunkálás, technikai kivitelezés révén születnek meg alkotásai, amelynek eredői a homályos múltba vesznek, és amelynek műfaji és műforma-jellemzőit ő maga munkálta ki, és művészi szinten mindmáig magányosan alkalmazza.

Az erdélyi származású Katona Szabó Erzsébet – aki 1975-ben kapott diplomát a kolozsvári Képző- és Iparművészeti Főiskola textilszakán – sokoldalú, korábban még „iparművészi”-nek, textiltervezőinek nevezhető munkásságot kifejtő alkotó volt. Az 1970-es évek második felétől átírt, stilizált természeti motívumokból építkező, lírai hangvételű, elsősorban a klasszikus gobelin-szövésével kivitelezett kárpitok és lehetfinom selyem-, és visszafogott díszekkel ékesített gyapjúruhák tervezése és kivitelezése volt a leghangsúlyosabb alkotói tevékenységében. Kárpitjai és ruhái, esetenként szobrokként megvalósított öltözék-költeményei a népművészeti hagyományba ágyazódó motívumok – a matériáival és a funkcióval vagy a plasztikai igényvel tökéletesen összehangolt – alkalmazásának, és a szecessziós formarend nagyvonalú eleganciájának kettőssége, illetve e két tényező harmonikus szintézise révén bontakoztatták ki szépségeket és ünnepélyességeket sugárzó hatásvilágukat. A magunk mögött hagyott évszázad nyolcvanas és kilencvenes éveiben bemutatott, egyértelmű szakmai és kritikai sikereket hozó, pompás textilmunkákat felvonultató Katona Szabó-kiállítások és a pazar öltözék-bemutatók folyamata közben azonban váratlan fordulatnak lehettünk tanúi: megjelentek a bőrmunkák. Az első bőrből készített alkotások még a textilek körében kerültek bemutatásra – az új anyaghasználatot tanúsító kezdeti munkák bőrruhák, majd áttört bőrképek voltak –, majd az új évezred önálló bemutatóin az új szellemű alkotások már teljesen háttérbe szorították a textilkompozíciókat. A budapesti Vigadó Galériában 2003-ban megrendezett Katona Szabó-tárlat már a hatalmas méretű és méltán nagyszabásúnak ítéltető *Fal* című bőrkompozíció köré szerveződött. E mű megszületésével egyszerűs mind az alkotói dilemma is lezárult: a textil helyére a teljesen új hangokat megszólaltató, a korábbi textilektől élesen elkülönülő autonóm, bőrből kivitelezett művek léptek. Ezzel Katona Szabó Erzsébet nemcsak pályájának új korszakát nyitotta meg, hanem egy rég lezárult művészeti tradíció felélesztésére is vállalkozott: a rendkívül szerteágazó, keleti eredetű, a középkori Európában széleskörűen elterjedt bőrművesség azon múltbéli,

Katona Szabó Erzsébet:
"Könnyedén halad szívem fölé az éj..."
N.G. verséhez

a XX. századra már elhalt áramlatához, vagy inkább hajdani ágazatához kapcsolódott, amely a *bőrkárpitművészet* fogalommal jelölhető meg legpontosabban, s amelynek legszebb emlékei a középkor évszázadaiból Spanyolországban és Flandriában maradtak fenn, de amely műveinek egykori magyarországi létezéséről is vannak adataink. És még egy fontos momentum: a Katona Szabó Erzsébet életművének épülése szempontjából oly fontos gödöllői művésztelep néhány művésze – így Nagy Sándor és Belmonte Leó – munkásságában is kitüntetett szerepű volt a bőrmunkák tervezése és kivitelezése.

Katona Szabó Erzsébet bőrkompozíciói a formát specifikusan meghatározó, a művek egyedi auráját megteremtő változatos anyagalkalmazásról és -megmunkálásról, különleges technika-alkalmazásról tanúskodnak. Művei körében világosan elkülönülnek egymástól a kollázstechnikával készített, és az áttöréssel kivitelezett munkák, míg a harmadik csoportba azok az alkotások sorolhatók, amelyeken a művész e két, egymással tulajdonképpen ellentétes módszert egyidejűleg alkalmazza. A kollázstechnika ún. hozzáadásos műalakítás-módszer. Kisméretű, talált bőrdarabok egymás mellé, illetve egymás fölé helyezésével és összevarrásával síkban és mélységben, egységesnek minősíthető sík felületként, vagy mintegy domborműszerűen épül a kompozíció. Az áttört munkák ezzel szemben a bőr sík, egységes felületének megbontásával, elvétellel, kivágással

Katona Szabó Erzsébet:
"Hold a folyóban, szemed szomorú tükre, tovább vándorol."

készülnek, amelyek a fennmaradt felület, illetve a felületben létrehozott hiányok, és a hiányok által megrajzolódó minták, elvont és konkrét ábrázolások révén nyerik el végleges, csipkeszerűen alakított formájukat. E művek esetében fontos szerepe lehet a háttérnek – amely lehet egy újabb áttört bőrfelület is –, illetve a mű háttéréből érkező fénysugárnak: mintha az áttört bőrképek olyan üveglablakokként funkcionálnának, amelyeknek csak az ólom-vázszerkezete maradt a helyén, és eltűntek az üvegcsikkelyei. Különösen izgalmasak azok a művek, amelyek elszakadnak a fal síkjától és kilépnek a térbe, s doboz-művekként, objektkeként jelennek meg: amelyek titkokat rejtő és feltáró plasztikákként szervezik tereiket.

A Katona Szabó Erzsébet-alkotta bőrmunkák vizsgálata vagy tanulmányozása, illetve szemlélése során számos speciális, csak e matériára és e nyersanyagból alkotott műformára jellemző, jellegzetes vonást kell mérlegelnünk. Így például a bársonyos tapintást sugalló, puha bőr-alkotta textúrákat és faktúrákat, a természetes esésű vagy a dobszerűen kifeszített bőrdarabok egymáshoz való kapcsolásának módszerét: a mozaikszerűen kapcsolódó, általában vízszintes és függőleges, vagy ferde osztatú ritmusban összeillesztett, és az áttörések kivágott, negatív, legtöbbször íves körvonalakkal határolt alakzatai révén létrejövő hálószerkezetet. S mindezen műépítő elemek mellett hallatlan fontos a művek festéssel való távoli kapcsolódása, a színezés által életre keltett

dinamikus hatásvilága is: a rőt barnák, a sötétzöldek, a mélykékek, a hollófeketék, a hamu- és ólomszürkék rendkívül finoman mérlegelt, hol egymást kiegészítő, hol egymást kiemelő és erősítő, de mindenkor összhangolt, kiegyensúlyozott, lágy koloritja mintegy átítatja és sugárzóvá avatja e kompozíciókat. Ez a festőiség összefügg a művek emlékszerű megjelenítés-voltával, az alapvetően geometrikus vagy konstruktív rendbe foglalt elvont motívumrenddel, amelynek körében néha feltűnik egy-egy konkrét elem: madárra, fára, holdra, városra utaló, konkrét alakzat is.

Katona Szabó Erzsébet bőr-munkáinak elemzői és kritikusi az új évezred termése kapcsán bensőséges átszellemültségről, az aprólékos munkából eredő monumentalitásról, a lélek titokzatos világának feltárásáról beszélnek, amely révén életre kelhetnek a műveket befogadók végtelen értelmezési és önismereti aktusai. Akár logikai kalandozásokra, akár emocionális utakra szeretnénk vállalkozni, bátran merüljünk el Katona Szabó Erzsébet alkotásainak különös, mélységesen mély, líraisággal áthatott mű-világában.

(Elhangzott a kiállítás megnyitóján, a zalaegerszegi Városi Hangverseny- és Kiállítóteremben, 2013. november 9-én.)

Nőművészeti attrakciók

Gazdag Ágnes és Kiss Ágnes Katinka kiállításáról

Gazdag Ágnes: Hosszúfülű lányainak elrablása - 2010

A Gönczi Galériában sok érdekes kiállítást rendeztek ebben az évben is. Olykor csak később eszmélünk, hogy milyen párhuzamosságoknak, konstellációknak, kontextusoknak voltunk részesei. Kiss Ágnes Katinka nagy méretű festményeinek tárlatát novemberben láthattuk, Nyilván címmel, míg Gazdag Ágnes régi és új képeit szeptemberben kerültek a közönség elé ugyanitt. Bár a két művész stílusa, világlátása jelentősen eltér, mégis van érintkezési pont a kettőjük között. Ez pedig a tematika: mindketten az állatok univerzumába röptének, az állati lét hol átírt, stilizált, hol szinte naturalisztikus megfogalmazásaival találkozunk.

A metamorfózis – átváltozás, alakváltozás – Ovidius híres költeménye által vált ismert fogalommá. Átváltozni misztikus erők hatására lehet mesében, mítoszban, álomban. A szürrealizmus mind a három létdimenziót egyesíti magában. Modernista áramlatnak gondolhatnánk, de ha Bosch képi világára gondolunk, akkor korántsem ismeretlen ez a kifejezés mód. Való igaz, a huszadik században nyert nagyobb teret ez a fantázia-játék, mely nem ismer „határokat”. Sorolhatnánk a híres szürrealista festőket, Dalit, Magritte-ot, vagy az újabban felkapott Frida Kahlo-t. A legújabb kori műveket is áthatja ez a szemlélet, megjelenik filmen, fotón és természetesen a képzőművészet terén.

E kis kitérő feltétlenül szükséges, ha Gazdag Ágnes képeit szeretnénk jobban megérteni. És itt álljunk is meg: hisz befogadni könnyű ezeket a bizzar műveket. (Ha elfogadni nem is.) Először is: bravúrosan vannak megfestve. Illúziót keltőek. Csak lassan fogjuk fel: ezek bizony abszurdok,

képi provokációk, mely ellentmondanak a hétköznapi logikának, a józan észnek. Korábbi festményein az élettelen vált torz, különös élőlényé, gondoljunk baba-képeire. Újabb korszakának erőfeszítése (nem eredménytelenül), hogy az állati lényeket „változtasson” emberi, sőt, kultúrantropológiai jelenséggé. Festőnk nem éri be az emberi világ látványaival, köztes lényeket teremt, „humanoidokat” (Tóth Imre kifejezése), e nem létező, biológiai kreációkat látja el emberi tulajdonságokkal. Mi több: karakterrel, amihez nem áthatja kölcsönvenni a klasszikus mesterek

Gazdag Ágnes: Spanyol lajhárnó - 2013

Gazdag Ágnes: Macskanyérc - 2013

előképeit, mint Leonardo Mona Lisa-ját, Velasquez Infánsnőjét, Rubens Leányrablás, Tiziano Léda és a hattyú című mitológiai tárgyú képét. Az emberi és állati létformák határmezsgyéin kalandozik, mintha a kimaradt lényeket akarná megjeleníteni dr. Moreau szigetéről.

De térjünk vissza a baba-képekhez, amelyekből néhány itt is feltűnt: e művek a meghosszabbított gyerekkor, az infantilizmus, felnőtt nem tudás jelképei is lehetnének. Ismerjük a gyerekek ragaszkodását egy-egy (Barbie) babához, mackóhoz, moncsicsihez. Ezek a fetiszizált tárgyak biztonságuk garanciái. Gazdag Ágnes képei azt sugallják: a felnőttek világa nem biztonságos, nem érdemes oda kíváncskodni. Kellenek a megszokott, illúziót keltő kapaszkodók. E „lélektani mező” aztán megtermi-megszüli nem csak a heroikus mesebárványokat, Maci bajnokokat, de a vigaszra szoruló kicsiket is. (Mint a Ne sírj, Barbie!, vagy a Ne félj, Nyuszi!) Hiába pszeudó-valóság ez, mulatságos, groteszk, mégis a kiszolgáltatott gyermekvilág tükröződik

benne. Gazdag Ágnes hiperérzékenységgel fogja fel ezeket az érzelmi rezonanciákat, amelyeket képes áttranszponálni látvánnyá, jelenetté (zsánerré), vagy olykor hideglelés jelenésé.

Újabb festményein az állati-emberi mutánsok fejezete bővül újabb és újabb „kollekcióval”. A levitáló (lebegő) Maci – már nem az ókori, a keresztény szakralitás motívumát veszi kölcsön. A melankólikusan Visszanézó kutyalány (lény) tekintete mögé valóságos(?) múltat képzelünk, s meghökkent a Macskanyérc spanyolos körgallérja, előkelő tekintete, arisztokratikus tartása. Ez a sajátos állat, illetve „emberkert” alaposan próbára teszi nyitottságunkat, humorérzékünket, toleranciánkat, hogy természetes módon viszonyuljunk e kulturális-kultúrtörténeti kavalkádhoz. Gazdag Ágnes pedig mosolyog rajtunk: meddig bírjuk, meddig feszíthető a húr? Meddig követhető a metamorfózisok ironikus gesztus-és utalásrendszere?

Egyelőre én sem tudom a választ: csak átadom

Gazdag Ágnes: Medvés önarckép - 2013

megalkotják a maguk kis közösségét, családját, társadalmát (egyelőre), tán később államát, történelmét, stb. Bontakozik itt egy mutáns- világ és mitológia, mely gunyoros-ironikus torzképe az emberinek. És hallani vélem Micimackó és Ló Szerafin egyetértő dörögését és nevetését...

Kiss Ágnes Katinka „állatai” korántsem ilyen gondosan megfestett, természeti lények: sokkal inkább ábrák, jelek, emblémák, amelyek a gazdag, szinte világító színekkel „megdolgozott”, spontán ecsetvonások által létrejött felületnek adnak sajátos megközelítési dimenziót. Végül is a megjelenő biomorf formációk, vegetatív konstrukciók (melyek néha tudományos kísérletek mikroszkóp alatti sejt-metszeteire emlékeztetnek) e szabadon áradó festőiség kivetülései: amelyek alig adnak kapaszkodókat a fantáziának. Belekell nyugodnunk: ez egy autonóm festői megnyilatkozás, tárgy, illetve

magam e furcsa, manószerű világnak, ahol a képtelenség valóságként mutatkozik meg, ahol a kulturális ikonok kifordulnak eredeti jelentés-keretükből, ahol a furcsa, kedves-félelmetes állatember figurák, fantázia-mutánsok már-már

Kiss
Ágnes
Katinka:
Keretes

Kiss
 Ágnes
 Katinka:
 Bálnás
 I.-II.

tartalom nélkül. Értelmezni nem, csak felfogni lehet az *egész*et.

Korábbi képeinek orinteáló címei – Átjárók, Gyermekláncfű, Kígyó teremtés utáni gondolatai – sem a megfejtetést, a megsejtetést szolgálták. A sejtelemes áttűnések, a rész-halmazok koncentrikus kör-forgása,

a szemcsék, szálak, szövedékek tobzódása – ez adja a műveinek sajátos struktúráját. Nos, ebbe a kaotikus kavargása, kibontakozó (vagy leépülő) amorfitásba, mint szemnyugtató „enyhület” (megnyugtató feloldás?) lép be a különböző állatfejek rajzolata, körvonala. Mintha ezen állatok „környezete” varázsolódna elő a káprázatos kaleidoszkópban.

Végül mit mondhatunk? Mindkét felfogást fenyegeti a rutin, a sorjázó változatok erőtlensége, a kimerülés veszélye. A mennyiségi felhalmozódás kísértése, amelyben csak ismétlődnek, nem újulnak meg a már ismert, eredetiségüket veszített alakzatok. Mindettől függetlenül: két nőművész kiváló produkciójáról van szó, mely komoly szellemi (lelki-pszichikai) erőfeszítés nyomán született, s melyekben felfokozottan jelenik meg a ránk zúduló, fojtogató, víziókat görgető, virtuális környezet. Valóság, álom, fantázia szétválaszthatatlan „kevercse”. Amelyben egyre nehezebb tájékozódni.

Kiss
 Ágnes
 Katinka:
 Madaras
 és
 Sasos
 II.

Ludvig
Zoltán
portréja

Az organikus univerzum „látványai”

Ludvig Zoltán tárlata a
Magyar Plakát Házban

Nagykanizsán, az újjászületett, dekoratív és hangulatos Erzsébet tértől nem messze van egy elhagyatott, lakatlan épület. Kapualj nyílik rajta, s bejáratnál egy réztábla hirdeti: Képzőművészetek Háza. S ha belépünk, egy gyönyörűséges kis téren találjuk magunkat, balra a Sass Brunnerék és Z.

Soós István állandó kiállítása, jobbra az egykori magtárból átalakított Magyar Plakát Ház, mely a plakátművészet régi és új jelenségeivel hivatott foglalkozni. A lenti előadó-és kiállítótér fölött, a padlástérben egy rusztikus, a régi gerendázatot megőrző, újabb terem található. Tágas, kiválóan

Részlet
a kiállításról

megvilágított galéria. Már a környezet elvarázsolja látványával a látogatót. Sok rangos, jeles kiállítással találkozhatott itt a közönség, s az újabb programokra is érdemes odafigyelni. Köztük a legutóbbi Ludvig Zoltán születésnapjára tartott tárlata, Organikum címmel. S az alcím sem érdektelen: A moziplakátoktól az univerzumig. A mára ismert festőművész is – mint annyian – reklámgrafikusként kezdte pályáját, s kanizsai Béke Mozi nagyméretű plakátjainak megfestése jelentette számára az első kihívást. Ezekből a munkákból is láthattunk válogatást az alsó szinten, bizonyítva, hogy az erőteljes, expresszív kifejezőmód, a realista portrék jó technikai szakmai előkészületnek bizonyult a későbbi absztrakt –organikus alakzatok megfestéséhez. A művészet alkalmazott művészet tartományából jutott el a mai autonóm, személyes, csak rá jellemző tematikához és stílushoz. Számomra a kontraszt volt érdekes: és a felkeltett retro-érzés, amikor a Három testőr, az Árvácska, vagy a Derszu Uzala című filmek látványos, attraktív megoldásaival szembesültem. (Füst Milán művének címe jutott eszembe: *Ez mind én voltam egykor...*)

Ludvig Zoltán képi világa az újabb korszakban egészen más irányt vett. Az absztrakt, vegetatív és

organikus formák kezdtek érdekelni: mindaz, ami az élet keletkezésével, a maggal (sejtmaggal), csírával, bimbózással, sarjadással és osztódással kapcsolatos. A hártyákat beszövő (vér)erek, elasztikus burkok, a petesejt és spermák találkozása az élet folyadékban, a biológikum ezernyi változásának, „rajzásának” történései izgatták, s megtalálta a művészi átírás formanyelvét is ehhez a meglehetősen sajátos tematikához. Korai képein tanúi lehetünk, amikor egy-egy felnövekvő növényi szár, virág, levél miként alakul egyre sejtelmesebb, amorfabb alakzattá, mégis megtartva az eredeti mozgásforma logikáját, dinamikáját, a kibontakozás felsejlő ívét. Egy titokzatos, ismerős és mégis ismeretlen közeget sikerült teremtenie: a lefokozott létformák irizáló tartományát. A kezdetben bizarr vállalkozás mára beérett: Ludvig Zoltánnak sikerült ezt a területet meghódítania, s felmutatni benne a szépséget, az esztétikumot. Ebben az „embrionális” világban még minden csak ígéret, a jövőt célzó felkészülés, erőgyűjtés a „nagy utazásra”. Talán ezért is volt képeinek optimista hangulata, üzenete: az élet elhivatottságát, az organikuság határtalan terjeszkedésének mámorát sugározva. A bergsoni „élan vital” – teremtő életlendület juthatott eszünkbe. Ez kifejeződött a visszafogott, de mégis megjelenő színességben, a szürkék bravúros árnyalataiban, a háttér megvilágító fénypázmák játékban.

Ám a mai (születésnapjára) tárlat más irányt mutat. A háttér „besötétült”, egy sajátos tömör, áthatolhatatlan fekete szín uralkodik a képfelületen. A szervesség helyét egyre inkább mintha szervetlen, kémiai folyamatok vennék át: az (ős) anyag áramlásai, átalakulásai, kavargása a „végtelen térségekben”. Annak idején Pascal írta le: A végtelen térségek örökös némasága megborzaszt. Ludvig új, Univerzum sorozata is szorongást keltő látványok, formációk ijesztő, démoni erők kavalkádja. Melyeken feltűnnek a titokzatos írás vagy csillagjegyek, finom kis fémes „rátétek”, melyek (akár) a végzet pecsétjeit is jelenthetik. Egységes ez a (cím nélküli) teljesség: itt-ott tüzes izzások törnek

meg felületet (talán a pokol előszobái), máskor erőlködő, holdsarló-foszlányok jelennek meg az alig tagolt, itt-ott áttört horizonton. Vagy ezüstös fény-suhintások szabdalják az indázó szövedéket, a fonalakkal, tömbszerű formációkkal telített sötét felületet, derengő világosságot csempészve az örvénylő, forgó képződmények háttérébe.

Természetesen eltűnődhetünk a változáson: az Organikum komorságán. Van ebben tragikum is, a szakralitás hiánya, keresése. Talán a pecsétek „feltörése” ad új olvasatot az iránytalanul kerengő anyag-biológikum masszának, a rendezés-rendeződésre váró Organikumnak... Ludvig Zoltán – egyébként bravúrosan megfestett ”látomása”, festői profécija – így nyerheti el értelmét...

Ludvig Zoltán: Univerzum

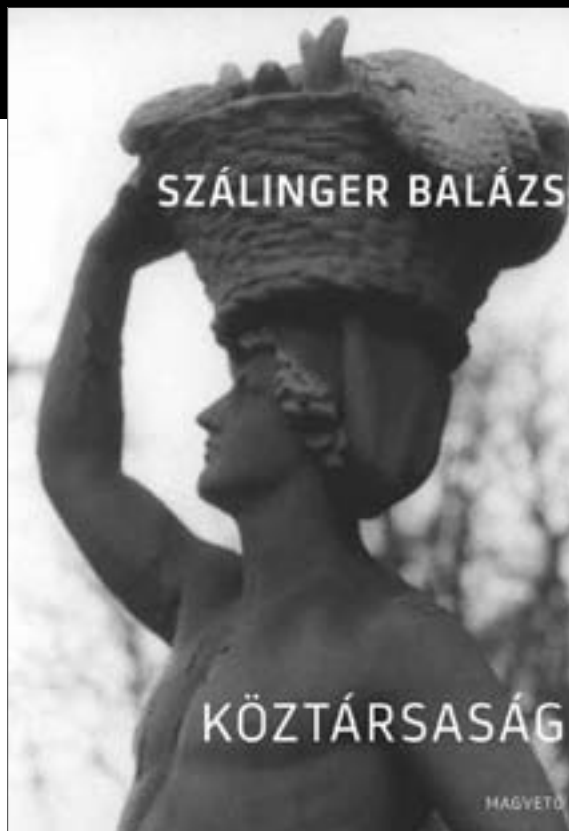
Turbuly Lilla

Láncreakció

(Szálinger Balázs *Köztársaság* című drámájáról)

Dráma, líra, epika. A három irodalmi műnem, amit – úgy tanultuk – álmunkból felkeltve is illik tudni, sőt, ha nem is fejvesztés, de bukás terhe mellett tudni kell. Líra, dráma, epika. Ez Szálinger Balázs tavaly megjelent, *Köztársaság* című kötetének alcíme és egyben műfaji megjelölése. Sűrű kötet, és nem csak a műfaji sokszínűség miatt: köz-és magánélet, antik és modern íródik benne egymás mellé és egymásra, és ahogy a kötet egészében, így van ez a líra és epika közé beékel, a könyvvel azonos című drámában is.

Ez a dráma nem kis utat járt be a megjelenése óta eltelt másfél év alatt. Először a 2012-es Pécsi Országos Színházi Találkozón találkozhatott vele a közönség, felolvasószínházi formában, még-hozzá egy, a szokásos felolvasásokhoz képest jóval kidolgozottabb előadáson, Laboda Kornél rendezésében, amelyben a zalaegerszegi nézők által

jól ismert Gazsó György játszotta a kalózvezért, a fiatal generáció egyik legtehetségesebb színésze, Tasnádi Bence pedig a másik főszerepet, Gaiust. A bemutatót szervező Színházi Dramaturgok Céhe

„Sztarenki Pál rendezte előadás hangsúlyozottan mai eszközöket is használ. Ilyenek Cselényi Nóra a kalózkoknál rockeresre, Gaius esetében fehér (majd a darab legvégén sötét) öltönyösre vett jelmezei.”

annyira fontos darabnak tartotta a Köztársaságot, hogy 2012-ben neki szavazták meg Az Évad Legjobb Magyar Drámája Díjat. (A díjat minden évben a Magyar Dráma Napján adják át, és az elmúlt évad összes – színpadon bemutatott és nyomtatásban megjelent – új, magyar nyelvű drámája közül választják ki.) Az első nagyszínpadi bemutatóra sem kellett sokat várni: idén februárban Telihay Péter rendezésében vitte színre a székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház. A magyarországi ősbemutatóra azonban Zalaegerszegeen került sor, 2013. november 8-án.

A dráma – Suetonius, római történetíró munkáját alapul véve – Kr. e. 75-ben játszódik. Főszereplője Gaius (a későbbi Julius Caesar), akit még fiatal római szenátorként ejt foglyul a kalózkodásból élő Hariszteász. Arra, hogy mi lesz majd Caesar sorsa, csak az előadás elején bejátszott rövid animáció (Nagy Orsi munkája) utal: ebben a karikatúraszerűen elrajzolt filmbejátszásban Cae-

sar az újszülött Brutusnak örvendezik, a néző pedig önkéntelenül maga elé mormolja a névhez odatapadt szállóigét – „Te is fiam, Brutus!”. Aztán az előadás végén felteheti magának a kérdést, hogy kire is vonatkozik ez a bizonyos „is”. Ha eddig úgy gondolta volna, hogy Caesar ellenségeire, az őt elárulókra, most hozzáteheti, hogy talán magára Caesarra is, hiszen ő sem kímél senkit, kizárólag a saját hatalmi logikája szerint cselekszik, így Brutus tulajdonképpen csak az ő példáját követi. Mert a darab végkicsengése szerint beszéljen bárki bármit a köztársaságról, a háttérben mindig saját érdekek diktálnak, a hatalom megszerzésére irányuló erőszak pedig láncreakciószerűen terjed tovább. Ahogy az animáció már jelzi, az ókori történet színpadra állításához a Babarczy László és Sztarenki Pál rendezte előadás hangsúlyozottan mai eszközöket is használ. Ilyenek Cselényi Nóra a kalózkodónál rockeresre, Gaius esetében fehér (majd a darab legvégén sötét) öltönyösre vett jelmezei. Bár

„Nem könnyű egy történelmi példázatot úgy hozzákötöni a mához, hogy abból se ókortörténeti szeminárium, se túlságosan direkt, aktuálpolitikai olvasat ne váljon. A zalaegerszegi előadás igyekszik elkerülni mindkét végletet, ott lebeg valahol a kettő között.”

„...vannak alakítások, amelyek az egyszerű történetmesélést és a realista játékot helyezik előtérbe, mások stilizálnának, elemelnének.”

a main ebben az esetben nem feltétlenül a kétezres éveket kell érteni: Hériszteász, a kalózvezér például régimódi írógépen ír levelet. Mészáros Tibor szürke, sziklás tájat megjelenítő díszlete kietlen, komor hátteret ad a történetnek.

A cselekmény két szálon fut: az egyik Gaius és Hariszteász, és személyükben két világnézet, két hatalmi-politikai koncepció találkozása és párba, amelyekről kiderül, hogy nem is állnak olyan távol egymástól, hiszen ilyen vagy olyan ideológiák alapján, a köztársaság jelszavait felhasználva mind a ketten a saját egyeduralmukat építgetik. A másik pedig a szerelmi vonal, amelynek Hariszteász lánya áll a középpontjában, és ami szintén kapcsolódik apja politikájához és Gaiusszal kapcsolatos terveihez.

Nem könnyű egy történelmi példázatot úgy hozakötni a mához, hogy abból se ókortörténeti szeminárium, se túlságosan direkt, aktuálpolitikai olvasat ne váljon. A zalaegerszegi előadás igyekszik elkerülni mindkét végletet, ott lebeg valahol a kettő között. Ez az érthető és nyilván szándékolt

eldöntetlenség hozzáadódik ahhoz, hogy maga a játékmód sem mutat teljesen egy irányba: vannak alakítások, amelyek az egyszerű történetmesélést és a realista játékot helyezik előtérbe, mások stilizálnának, elemelnének. Vékes Csaba alakításában, de még talán római arcéleben is ideális választásnak tűnik Gaius szerepére. Sztoikus nyugalommal és elegáns eltartással alakítaná a későbbi császárt, de nem tudja jelentős, karizmatikus egyéniségnek láttatni, akiről elhihető, hogy Hariszteászt annyira lenyűgözi, hogy egyszemélyes kalózbirodalma örökösét és leendő vejét látja benne. Míg Gaiust kizárólag a hideg racionalitás irányítja, és nem hagy teret a saját érzelmeinek sem, Farkas Ignác Hariszteászában mind a kettő megfér, és ezzel jóval plasztikusabb karaktert tud adni a kalózvezérnek. Jót tenne az előadásnak, ha kettejük alakítása egyensúlyban lenne.

A dráma időmértékes verselésben íródott, de amíg a szöveget olvasva ez egyértelműen érződik, az előadásban szinte csak Urházy Gábor László (Arianész) szövegmondásából hallatszik ki a

metrum, ezért az ő játéka némileg elüt a többiekétől, és erre ráerősít az is, hogy időnként patetikus-énekítő hangsúlyt is ad a mondatoknak. De rá is igaz, ami általában elmondható az előadásról, hogy a bemutató után egy hónappal újránézve, a színészi alakítások sokat értek és finomodtak. Így van ez a Hariszteász lányát, Sophiat játszó Kovács Olgával is, aki a kamaszlány túl hevesre hangolt érzelmi kitérőseiből nyesegetett le, jóval természetesebbé téve így a karaktert. Aki viszont már a bemutatón is pontosan értette és érezte a szerepéhez illő hangnemet, az – a napokban Aase-díjat kapott – Ecsedi Erzsébet: természetes egyszerűséggel, ironiával és önironiával formálja meg a dajkát. Az előadásban váltakoznak a Gaius és Hariszteász dialógusára épülő, statikus jelenetek a mozgalmasabb részekkel, mint amilyen például

a kalózok mulatsága vagy Délea (Lupaneszku Vivien) meggyilkolása. Annak ellenére, hogy a bemutató óta az előadás hossza nem változott (a két felvonás negyed tízig tart), mégis feszesebbé, koncentráltabbá vált.

Az előadás során hol itt, hol ott csillan fel egy-egy szellemes mondás, költői monológ az „állandó sorcserek túlfőtt demokráciájáról”, az „áfonyacombú” Déleáról vagy éppen arról, hogy férfinak hinni csak akkor érdemes, ha „ló legel a sírján”. És ahogy a szövegben felcsillannak a mondatok, ugyanúgy az előadásban is vannak kifejezetten jól sikerült jelenetek, értékes részletek. Ami az összbenyomást illeti, az mégis inkább a tisztességes, korrekt munkáé, amelyből azonban hiányzik a reveláció, az átható erő.

„Az előadás során hol itt, hol ott csillan fel egy-egy szellemes mondás, költői monológ az „állandó sorcserek túlfőtt demokráciájáról”, az „áfonyacombú” Déleáról vagy éppen arról, hogy férfinak hinni csak akkor érdemes, ha „ló legel a sírján”. És ahogy a szövegben felcsillannak a mondatok, ugyanúgy az előadásban is vannak kifejezetten jól sikerült jelenetek, értékes részletek.”

Gelencsér Milán

Tuppermutter – A nevetés és könnyek kettős természete

Az utóbbi évadokban folyamatosan szélesedő repertoárjával a Hevesi Sándor Színház egyre ügyesebben fedi le a különböző korosztályok különböző igényeit; a fiatalokért maga megy házhoz, rendhagyó helyszínekre szervez előadásokat – és nem utolsó sorban kortárs darabokat mutat be. Ilyen kortárs darab Krusovszky Dénes *Az üveganya* című tragikomédiája is, ami Zalaegerszegen látta meg ősbemutatóját és amit nemcsak hogy a színház fedezett fel, de vezető színészeit szerepelteti benne házi színpadán, Sztarenki Pál rendezésében.

Mindig öröm egy költőt drámaírói oldaláról is megismerni (a szövegben *képek* vannak jelenetek helyett), főleg, ha az a költő egyike a legfiatalabb József Attila-díjasoknak, a darab maga pedig az új műfajban való bemutatkozás: és mint olyan, *Az üveganya* remekel. Krusovszky nagyon jól látja a teret, amibe figuráit helyezi; a rádiójáték részletekbe menő szerzői utasításai a színpadon is biztosítják, hogy a történet éppen úgy bontakozhasson ki, ahogyan az az általa vizualizált tragikomédia mechanizmusát legjobban szolgálja. A komikum esztétikai minőségében a Portugál-fémjelezte

vonalba illeszthető: a helyszín egy kisváros, hősei a jellemkomikum harcedzett katonái, egy kocsmá törzsvendégei, jelen esetben ráadásul *a cég képviselői*. Ők mutatják be az alaphelyzetet (Krammer anyjának temetése) és ők terelnek minket úgy, hogy a késleltetve felléptetett főhősben örültet lássunk. Természetesen a hitelességük nem kétségbevonható, számukra a világukon kívül történő események zavarosak és követhetetlenek, ott kapcsolódtak csak be, hogy „volt valami privatizáció, és Krammer húzta a rövidebbet”. Az a Krammer, akiről meg is jegyzik, hogy miután leülte az öt évét és hazaérkezve beköltözött az anyjához, nem is látták. Ugyanakkor szerethetőek és életszerűek, a Besenczi-Szakály-Kiss Ernő trió megszemélyesítésében pedig el is viszik a darabot a hátukon; egészen majd a Bellus Attila alakította Krammer monológjáig, mert az ottani cselekmény és játék felülír, átrendez mindent.

A groteszk temetés fogja bevezetni a darabba a tragédiát, ám még csak felmutatja, mert egyelőre főleg a komikum (fekete humor) szolgálatában áll, viszont a következő kép Krammerében szabadon

engedi a sötétséget. Itt van ez a talajt vesztett férfi akinek ma vissza kellett térnie a felnőtt világba, akire oedipuszi módon hirtelen rázuhant a valóság: a múltja, annak minden szereplőjével. Egy paranoiás alak, aki az apaszerepet is csak a gyerekénjén át képes értelmezni, akin túlnőtt az élete és most tévképzetekbe és összeesküvés-elméletekbe menekül. Bellus Attila megformálásban Krammer egyszerre nyugtalan és nyugtalanító, rapszodikus, sosem néz arra, akivel beszél, ugyanakkor a viselkedése mögött vigasztalásért és szeretetért könyörög, Krammer, akit bolondnak gondolnak

a barátai és a családja, pedig csak elege lett a világból és gyászolja az édesanyját, Krammer, aki csak egy kis időt szeretett volna még magának vele. És szépen lassan felcsendül a színpadon a legyen zeneszerző, Henryk Górecki szomorú szimfóniája, kísérve, majd megemelve Krammer elmékedését egy hideg gépről, ami magának akarja a holtak testét, hogy milyen igazságtalanul egységesíti, és így érvényteleníti az emberi életet a halál, és hogy ő csak szerette volna „*bebalzsamoztatni a mamát, mert milyen szép lenne, ha itt feküldhetne, olyan szépen, nyugodtan, mintha csak üvegből lenne*” – mindez

„Krusovszky nagyon jól látja a teret, amibe figuráit helyezi; a rádiójáték részletekbe menő szerzői utasításai a színpadon is biztosítják, hogy a történet éppen úgy bontakozhasson ki, ahogyan az az általa vizualizált tragikomédia mechanizmusát legjobban szolgálja.”

„Ha azt mondtam, hogy a temetésből tud kiválni a tragédia, akkor az addig tartó egység lehetne ‚A‘- és Krammer-vonal ‚B‘-téma; de kapunk egy epilógust a darab végére, ami dramaturgiailag nem elengedhetetlen, így viszont esztétikailag azért izgalmas, mert úgy ismétli meg az ‚A‘-témát, hogy teljesen ellenkező hatást vált ki..”

ránéznek a közönségre, meg is ijeszti, mert azt érzi, hogy „őrült beszéd, de van benne rendszer”, a remegő és könnyes Krammer dulakodik a lányával, előkerül és kiborul egy műanyag doboz, a műanyag doboz, benne Krammerné hamvaival... ezen a ponton aztán a Krammer-figura mégiscsak meghal, majd a brechti hagyomány édesgyermekékként születik újjá, színészként, megrázza magát és jelzi, hogy hát ezúttal nagyobb rendetlenséget sikerült csinálni, mint az előző előadáson. Ezt az elidegenítő, kizökkentő effektust – ahogy kilépteti a színészt a karakterből és vele rendeztetni át a játékteret – használja az üveganya a képek közötti váltásokra, ami először csak érdekesség, de ezen a bizonyos csúcsponton túl működik a legjobban, akkor, amikor a legkegyetlenebbnek érezzük. A játéktér egyébként alapjaira redukált, a kevés kellék is csak jelzésértékű.

Ha azt mondtam, hogy a temetésből tud kiválni a tragédia, akkor az addig tartó egység lehetne

„A'- és Krammer-vonal, B'-téma; de kapunk egy epilógust a darab végére, ami dramaturgiailag nem elengedhetetlen, így viszont esztétikailag azért izgalmas, mert úgy ismétli meg az „A'-témát, hogy teljesen ellenkező hatást vált ki. A helyszín: Lacibá (Besenczi Árpád), Robi (Szakály Aurél) és Zoli (Kiss Ernő) műhelye. A poénok célpontja még mindig Krammer és az összeroppanása – máshol ez lehetne a *comic relief* pillanata, amikor a nagy drámai feszültséget feloldja a humor és a néző nyugodtan útjára van engedve. Itt mégsem ez történik, mert bár majdnem ugyanazt kapjuk, mint a kocsmajelenetben, de már egyre kényelmetlenebb Krammer kárára nevetni.

Mindezt nem érezhetnénk egy jól felépített darab és hiteles színészi alakítások nélkül. Jó lenne azt gondolni, hogy Krusovszky Dénes és a Hevesi Sándor Színház egymásra találásában kaptunk egy kicsit mi is abból, amit Csehov és Sztanyiszlavszkij érezhetett.

„Mindezt nem érezhetnénk egy jól felépített darab és hiteles színészi alakítások nélkül. Jó lenne azt gondolni, hogy Krusovszky Dénes és a Hevesi Sándor Színház egymásra találásában kaptunk egy kicsit mi is abból, amit Csehov és Sztanyiszlavszkij érezhetett.”

Kiss Norbert

Új göcseji és hetési táncgyűjtések a „Folklór határok nélkül” program keretében

Egy éve hangzott el a „Fölszállott a páva” televíziós folklórvetélkedőn, hogy a zalai táncgyomány nem való színpadra, töredékes jellege miatt. Ez a sommás, táncos körökben sértőnek tartott megjegyzés nem szegte, sőt inkább megerősítette a zalai néptánc-műhelyek igyekezetét. Jelenleg is több szakember foglalkozik a még fellelhető hagyományok gyűjtésével. Ezek közül kettő koreográfia formájában is színpadra került 2013 novemberében a szlovéniai Dobronakon, a „Folklór határok nélkül” program keretében, melyet támogat a Szlovénia- Magyarország uniós operatív program is. Cikkemben a koreográfiák alapjául szolgáló gyűjtések szakmai elemzésére vállalkozom.

Göcseji gyűjtés eredményei

A Baloghné Bacsa Ibolya által Bakon, Zalatárnokon és Nován gyűjtött táncokban megfigyelhető a zárt összefogódzást megszakító kifordulás és eltávolodás (a csalogatás, ami nem más, mint a táncos nyelven megfogalmazott udvarlás), mely visszatér ismét zárt páros forgásba. Időnként megjelenik a nő kar alatti forgatása is. A tánc többnyire a férfi magamutogatásával (figurázás), közeledésből, elutasításból következő feszültséget hordozza, amely a páros forgásban oldódik fel.

A tánc mozgásanyaga

A lassú és gyors csárdás a mozgásanyagát vizsgálva kijelenthetjük, hogy negyedes lüktetésű. A tánc alapmotívumai a futó lépések variációi, a kétlépéses csárdás, illetve az egylépéses csárdás, ami a lippentő motívum megfelelője. A táncot néhol combcsapással színesítik. A nyílt és zárt összefogódzású páros forgások mellett megjelenik a különtáncolás – a forgást megszakító csalogatás – és a nő kar alatti kifordítása. A táncfolyamat alapvetően szabályozatlan, improvizatív felépítésű, de meghatározó hányadában megfigyelhető a szabályozott, kötött szerkezet is. Mindez a tánciskolák hatásával magyarázható. A kevés motívumanyag, valamint a gazdag páros összefogódzási mód gyakori változtatásának eredményeként változatos képet nyújt a tánc szerkezete. Előfordul a táncban egyenes irányú (előre-hátra) haladás párban, zárt fogásban. Különtáncolásakor egymással szemben figuráznak és akár ki is fordulnak, tetszőleges, vagy szimmetrikus irányokba.

A nyugodt és erőteljes, dinamikus előadásmód váltakozása jellemzi a táncot. Ez megfigyelhető a forgásokban és a figurázásokban egyaránt. A táncfolyamatot a forgások, a gyakori irányváltások és páros összekapaszkodási módok sűrű váltogatása, a párok eltávolodása, a kar- és törzsgesztusok, és az ezeket néhol megkoronázó fejmozgások jellemzik. A páros forgás egyenletes negyedes lépését sokszor negyedes lüktetésű rugózás kíséri. Mindezek jelentős szerepet játszanak és meghatározzák, egyedivé teszik a tánc képét. A tánc dinamikáját az összefogódzás módjának változatossága is fokozza, ami térben való erőteljes elmozdulásokat eredményez. A motívumokhoz minden fogási módnál más és más kar- és törzsmozgás kapcsolódik.

A tánc során hallható és látható dinamikai elemek is gyakran előfordulnak.

A lépéseket kísérheti enyhe és erőteljes dobogás egyaránt.

A tánc során dominál a páros forgás az összes páros viszony (azonos és ellentétes) és a páros összekapaszkodási módok. Két jellemző formája van keringésnek.

Az egyik keringési mód, amikor (majdnem) a férfi a forgás tengelye.

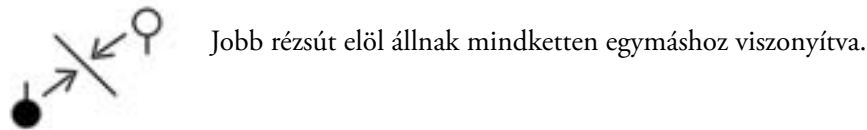
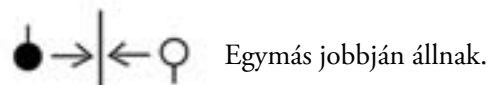
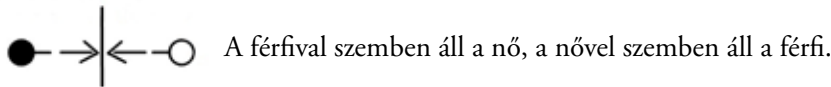

A másik forma, amikor mindkettőn egy, a kettőjüket összekötő egyenesen található forgástengely körül forognak, ami a férfinak van közelebb.

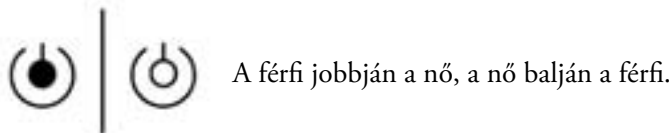

Jellemző páros viszonyok a tánc során:

Azonos viszonyban irányvonaluk azonos, frontjuk ellentétes.

Ellentétes viszonyban irányvonaluk ellentétes, frontjuk azonos.

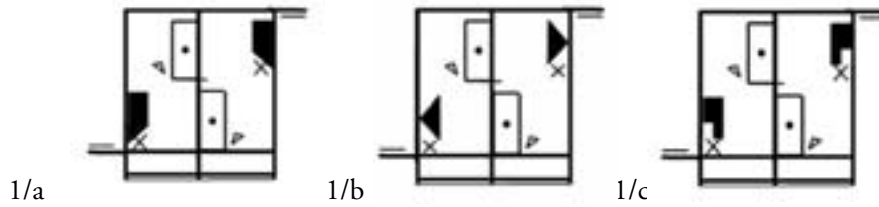

A párban való táncolás, ezáltal a változatos összekapaszkodási módok (páros fogások) a tánc képét jelentősen formálják, mondhatjuk, hogy alapvetően meghatározzák. Természetesen a fogásmódok és a páros viszonyok az alkalmazható lépéseket, motívumokat is behatárolják.

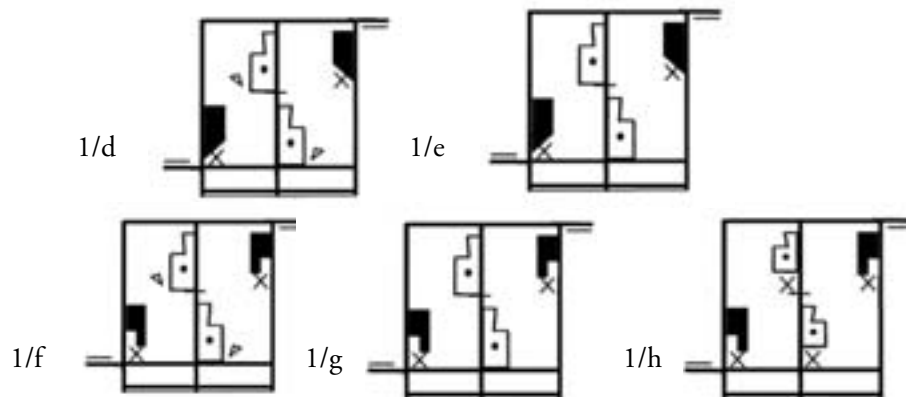
A táncban fellelhető motívumok

Futó lépések: Többnyire párban táncolják – szinte az összes páros összefogódzási módban –, a páros forgás egyik alaplépése. Helyben és elmozdulva (előre, hátra, oldalra) táncolják, illetve kifordulva a térben (jobbra). A futó lépés többször párosul csípőtekeréssel, vagy enyhe törzshajlítással oldal irányba. Dobogással, dinamikailag fokozottabban is előfordul. Ritmusa: ww

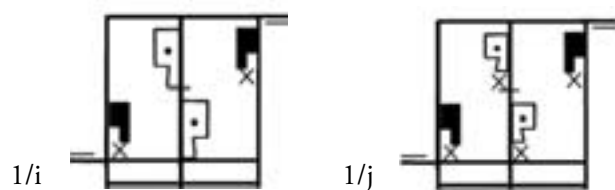
Helyben futó lépés enyhe dobogással, és az ezzel egyidejűleg előforduló gesztus láb irányai. (1/a, 1/b, 1/c számú táncjelírás).

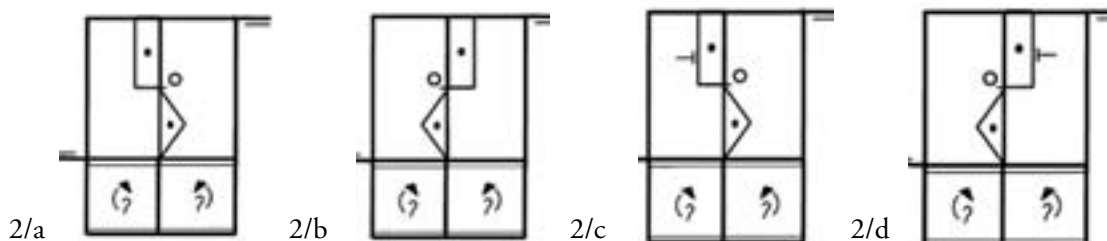
Előre haladó futó lépés hátul, illetve rézsút hátul felkapott sarokkal. (1/d, 1/e, 1/f, 1/g, 1/h számú táncjelírás).

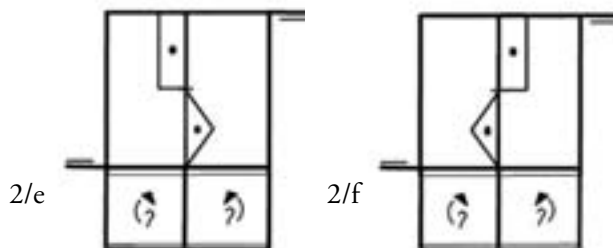
Hátra haladó futó lépés sarok felkapással. (1/i, 1/j számú táncjelírás).

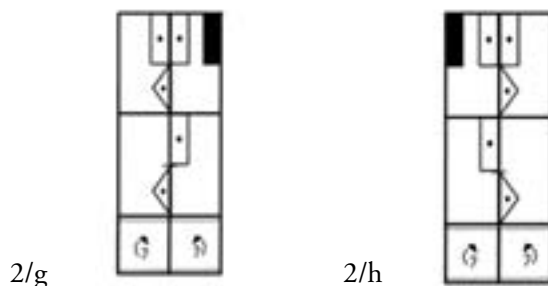
Csárdás lépések: Tovahaladó csárdás lépés. Jobb lábbal oldalra lépünk w + bal lábbal nyitott első pozícióba lépünk w Bal lábbal oldalra lépünk w + jobb lábbal nyitott első pozícióba lépünk w Azonos ismétlés. Ritmusa: ww (2/a, 2/b, 2/c, 2/d számú táncjelírás).

Előfordul ebben a formában is számos esetben, amikor csárdásszerűen tovahaladva lépnek. (2/e, 2/f számú táncjelírás).

A csárdás lépéssel való páros forgás irányváltása (2/g, 2/h számú táncjelírás).

Hetési gyűjtés eredményei

Toplak Alenka, Toplak Rudolf, Gerlecz László, ifj. Horváth Károly munkája eredményeként készült kiadvány a gyűjtési vidék (Hetés) jellegzetes polgári eredetű társastáncaira épül.

Zala paraszti táncéletében is fontos szerepet játszottak a tánciskoláknak köszönhetően elterjedt polgári eredetű társastáncok. A gyűjtések is számos ilyen táncot tártak fel e vidéken. A polgári társastáncok Ny-Európából terjedtek el, nemesi-polgári táncok folklorizált változataiként. A 19. században nemcsak Magyarországon, hanem egész Közép-Európában jelentős szerepet játszottak a paraszti tánckultúra átalakulásában, a viszonylag egységes polgárosult táncstílus kialakulásában. A tánciskolák, hivatásos táncmesterek, a tánciskolák megjelenése elősegítette ennek a folyamatnak a terjedését. Ezek a polgári társastáncok csak néhány motívumra, leginkább zárt páros forgásra korlátozódnak. Jelentőségük kicsi, de jelen vannak, mégpedig nyugat-közép-európai stíluskörből cseh, morva és osztrák közvetítéssel, vagy német telepések révén, vagy a felsőbb társadalmi osztályok közvetítésével kerültek a Kárpát-medence parasztságának táncincsébe.

Ezek a könnyen tanulható dalok és táncok igen nagy népszerűségnek örvendtek. Az egyes településeken

a 70-es években 10–15 féle polgári táncot is ismertek. A táncok népszerűségét növelte egyszerű, 2/4-es illetve 4/4-es, ismétlődő periódusokból álló szerkezetük, melyeket még fél dallamos variációkban is jártak. A zalai polgári táncok bizonyos táncdallamai lakodalmi szokásokba is beékelődtek. A polgári táncok zenei kíséretét a nyugati stílus nagyban befolyásolta, (osztrák, szlovén, horvát). A területi közelség ellenére a dallamokban nagy variációs gazdagság fedezhető fel. A táncok ritmuskészlete szinte teljes hasonlóságot mutat. Zenei kíséretüket, nyugati mintára harmonika szolgáltatja, majd vonósbandák is játsszák.

Sok vita kerekedett már abból, hogy kell-e a polgári jellegű társastáncokat tanítanunk, még akkor is, ha egy adott terület, falu tánc kultúrájában ezek vannak többségben. Véleményem szerint válogatva ezekből, megfelelő szintű lépcsőfokot jelenthetnek egy-egy tánc típus megtanulásánál, illetve a páros viszonyok, összekapaszkodási módok tanításánál.

A mostani gyűjtőmunka eredményeként sikerült feltárni és rekonstruálni néhány fajtáját, típusát a Hetés vidékéről. A kiadvány készítői igényes kivitelezésben mutatják be gyűjtésüket, valamint oktatási segédletükben a rekonstruált táncok változatait is. Sok esetben magyar és szlovén változat is fellelhető. A kiadvány az alábbi táncokat tartalmazza: sujszterpolka, szotics, hupi polka, vánkostánc, gólyatánc.

Gazdag Ágnes: Léda

Megmaradni és megújulni, a változó időben

(A Pannon Tükör tíz évére)

Tíz éve történt, szerény kis évforduló, de azért emlékezetes. Nekem mindenképpen.

Mindig is babonás voltam. A fekete macskát – ha átmegegy előttem az úton –, lehetőség szerint elkerülöm. A 13-as számot sem kedveltem túlságosan – s ebben nem vagyok egyedül –, nos, nekem „bejött”. Negatív értelemben. 13. éve szerkesztettem a fehérvári Árgust, és 2003 májusában rá kellett döbbenem: vége. Bizalomvesztés, talán nem függetlenül a politikai kurzusváltástól, anyagi problémák (szinte megoldhatatlanok), s totális egzisztenciális bizonytalanság. Csak egy apró epizód: 2002 őszén pályáztunk az NKA-nál évi tíz szám megjelenésre, s így kaptunk – akkor először – 2 millió forintot, a szokásos 1 millió helyett. Ez rendben is lett volna. Ám a beígért, megbeszélte városi pénz nem érkezett meg időben, újratárgyalták az Árgus támogatását, késve kaptunk a tervezettnél jóval kevesebb összeget. Lehetetlen helyzetbe kerültünk. Ebből és más jelekből, elhallgatásokból, „belső” e-mail-ekből, s újságokból megértettem, az új szituációban aligha terem számomra babér.

(Annak ellenére, hogy az összes városi kulturális kitüntetést megkaptam az évek folyamán... S még ott rezgett a levegőben a 60. születésnapomra rendezett ünnepség laudációinak visszhangja...) No, de sebaj, ha változtatni kell, változtatok. (Nem először.)

Eszembe jutott kedvenc Rejtő-idézetem (nem szó szerint, így hangzik): Az oázis pálmáin csak néhány kedélybeteg majom lézengett, ők is elpályáztak volna szebb vidékre, csak nem tudták, hogyan kerültek oda. Nos, nem volt kedvem a kedélybeteg majom szerepéhez, inkább elpályáztam más vidékre, ahol megértéssel fogadtak.

A Pannon Tükör alapításánál magam is bábáskodtam, ott voltam Pék Paliék kanizsai konyhájában, amikor formálisan bejelentést nyert

az indulás ténye. A 95-ös próbaszám után egymást követték a színvonalas lapszámok. Zala megye is felzárkózott azon tájegységekhez, amelyeknek immár volt önálló kulturális-irodalmi fóruma, műhelye. A tehetséggondozás, a helyi írók-költők felkarolása, a könyvkiadás mind új lehetőségekhez jutott.

Szükség volt rá azért is, mert a muravidéki magyarság kivételes kulturális teljesítménye – létszámahoz viszonyítva – nem kapott kellő nyilvánosságot az anyaországban. A Pannon Tükör ebben is közreműködhetett... Szúnyogh Sándor, Göncz László, Bence Lajos, Zágorec-Csuka Judit és Halász Albert nevét jobban ismerték a Vajdaságban, mint Zalában. És egyáltalán, izgatott a határ mentiség: ami eddig hátrányként jelentkezett, a határok eltűnésével, az unió bővülésével – hirtelen előnyvé válhat...

Ám nyolc év után a Pannon Tükör – én legalábbis úgy ítélt meg –, lehetőségei alatt teljesített. Igaz, ebben közrejátszott a helyi békétlenkedés, a Zalai Írók Egyesülete élén történt változás-sor, ami elvitte az energiákat. A megbízott főszerkesztő, Czupi Gyula érdeme mégis, hogy a lap folytonossága nem sérült. Bár a négy számra való korlátozódás nyilván szűkítette a hatókört.

Jellemző, hogy 2003-ban júliusig nem jelent meg egyetlen lapszám sem, már-már úgy tűnt, vissza kell fizetni az NKA-nak az elnyert 800.000. – Ft-ot.

És még volt egy „akadály”, hogy személyemben új vezető – elnök-főszerkesztő – kerüljön az egyesület, illetve a lap élére. Az egyesület vezető postját kizárólag választás útján lehetett elnyerni. Csak hálás lehetek Lackner Lászlónak, ismert zalai szerzőnek, a lap menedzserének, hogy segítette a jogi procedúra megszervezésében, a választás lebonyolításában. Tar Ferinek a baráti biztatásért. Tóth Imrének csendes „háttérmunkájáért”. Merő

Bélának régi barátságunk „újragalvanizálásáért”. (Tíz év után talán nem mindenki gondolja úgy, hogy okvetlenül *erre* a váltásra lett volna szükség, s pont én voltam a legalkalmasabb – de a kiteljesedő működőképesség mindenképpen a döntés, az új felállású szerkesztőség mellett szól...)

Maradjunk abban, hogy 2003 nyarán lemondtam az Árgus szerkesztéséről és megválasztottak a Zalai Írók Egyesülete elnökének és a Pannon Tükör főszerkesztőjének. (Csak melleleg: az Árgus azóta megszűnt, a Pannon Tükör idei számai pedig 110-130 oldalon jelenek meg, színes belső képekkel, 115 gr-os műnyomó papíron. Hála az MMA pályázatának. S az NKA támogatása 800 ezer Ft-ról 3 millióra nőtt, mi több: tavaly sikerült elnyerni az emberi erőforrások miniszterének támogatását is.) De kanyarodjunk vissza 2003 augusztusára. A lap megyei támogatójával, Garamvölgyi Györggyel – megyei alelnökkel – abban állapotunk meg, hogy augusztus elseje után jövünk Zalaegerszegre, feleségemmel.

Így is történt. A megyei önkormányzat Egerszeg szélén meghúzódnó alsóerdei vendégházában rendezkedtünk be, Garamvölgyi György szerzett kölcsönbe egy számítógépet, s elkezdődhetett a munka... A szerkesztőség is bevackolódhatott a megyei könyvtár alagsorában lévő kis helyiségébe. Két hónap alatt kellett írnom egy dokumentumdrámát Deákról, s meg kellett jelentetni a Pannon Tükör elmaradt négy számát. Sokan kételkedtek, hogy meg tudom – tudjuk – csinálni. Mert azért voltak segítők: Ferencz e. Győző, Tóth Imre – sajnos, csak átmenetileg: Szálinger Balázs, később Szemes Péter, Zalaegerszegről. Nagykanizsáról Pék Pálra és Kardos Ferencre számíthattam – nemcsak szerzőként, szerkesztőként is. Lendvai barátaimat is sorra felkerestem: örültek az új fejleménynek, éreztem, hogy partnerek lesznek a lap „újjáépítésében”. Bence Lajos kapcsolatai, szerkesztői tapasztalatai is sokat nyomtak a latban. S azért birtokomban volt az a kapcsolatrendszer, ami az elmúlt húsz-harminc év alatt alakult ki – személyem körül – az irodalmi életben.

A szerkesztő körül – első sorban.

Hadd mondjak valamit – a szerkesztésről.

A szerkesztés nem csak szakma – az is. Nyilván kell hozzá érzék, hogy ami külön van, szétszórva,

a lapban, a lap keretei között koncentráltan megjelenjék. S legyen valami íve, koncepciója a közölt műveknek. Az elmúlt húsz év alatt kiválasztódtak az alkalmasak. S kiszelektálódtak, akiknek nem volt türelmük, kellő nyitottságuk, felkészültségük az új körülményekre – s ettől függetlenül, lehettek kiváló írók-költők, de ezt a pályát át kellett engedniük másnak.

S még valami: megfelelő munkatársakat találni. Ez sem mindig egyszerű. Azt hiszem, a Pannon Tükör esetében – némileg a szerencse is hozzánk szegődött – kialakult az a személyi kör, akikkel lehet vinni a lapot. (Nem sorolom fel őket, az impresszumban olvasható a nevük.) Az évek alatt bizony ezen a téren csak a minőség és teljesítmény számít. A mérce magas: az egyetemes magyar irodalom, a kortárs magyar folyóiratok jelentik a mércét. S bármily irányból jön csábítás, presszió, ebből nem engedhetünk.

Horváth M. Zoltán festőművészt a gébárti művésztelepen ismertem meg. Némi bizonytalankodás után, 2006-tól ő adott új formát, tipográfiában és dizájnban a lapnak. Nemcsak kiváló festő, művészeti íróként többszörösen bizonyított. (Ma Pécs és Zalaegerszeg közt ingázva, igazi „összekötő kapcsolat”.)

Ha visszagondolok: tíz éve sokkal kedvezőbbek voltak a helyi támogatás feltételei. A megyei önkormányzatnál Vajda László, mint a szerkesztőbizottság elnöke sok-sok nehézségen segítette át a lapot, s gyakran kellett „békebíróként” elsimítania a belső vitákat. A szerkesztőbizottság, mint afféle „ernyőszervezet”, ma is megvan. Talán azért nincs előtérben, mert a „gépezet” olajozottan működik.

(S új elnökünket, Balogh László matematikatanárt, a kanizsai Batthyány Gimnázium igazgatóját – igazi irodalombarátként – sokunk régi barátjaként, e tisztében is maximális elismerés illeti.)

A megye sajátjaként tekintett a lapra, amíg erre lehetőség nyílt, s ez a pénzügyi támogatásban is megnyilvánult; ma már kissé nosztalgikusan tekintünk vissza a „régire” – pár éve lezárult – „szép időkre”. A város szintén felkarolta a lap ügyét. S költségvetésében – minden évben – szerepelt a Pannon Tükör. Amikor a megye kilépett a körből, a különbözetet nagyvonalúan átvállalta. Az utóbbi

években megfelelő költségvetéssel tervezhettük lapszámainkat. A vágott intézményesülés egészen másként alakult: kiderült, az egyesületi forma minden más jogi keretnél eredményesebben működik.

Örömmel tölt el, hogy a megye jelentősebb kulturális intézményeivel jó a viszonyunk, s együtt tudunk és tudunk működni. A levéltárral, múzeumokkal, könyvtárakkal, művelődési házakkal. Ahol az érték megjelent, ott igyekeztünk közvetítőként megjelenni. Különszámainkban vagy terjedelmesebb összeállításainkban visszatükröződött ez az egymás munkáját becsülő, szakmai kooperáció. Gondolok a Deák Ferenc születésének 200., az 1956-os forradalom 50. évfordulója kapcsán készült blokkokra. A József Attila-évfordulót saját „kútfőnk” mellett széleskörű pályatársi figyelem (és kéziratadás) övezte. Női különszámunkra különösen büszkék vagyunk, amely az Európai Unió támogatásával jelent meg. (Egyébként nem vagyok híve a gyakori különszámoknak; a folyóirat azért van, hogy „folyjék”.)

2008-tól Pannon Írók Társasága lettünk. Talán azért is indokolt volt e névváltoztatás, mert az új szerkesztői koncepció túllépett a szűken vett megyehatáron, magába ölelte a muravidéki magyarság irodalmi-képzőművészeti alkotóit és alkotásait, kapcsolatot keresett és talált a határon belül és kívül alkotói közösségekkel, műhelyekkel, részesei és alakítói voltunk a kortárs irodalom szélesen, sok ágon szerveződő folyamatainak. Legutóbb Szegeden mutatkozhattunk be – barátaink segítségével –, s érezhettük, a közönség reakcióiból, hogy munkánkat elismerés kíséri.

Ez a tíz év sok-sok élmény, sok siker – s azért olykor a kudarcokat is megízlelhattuk. Amikből igyekeztünk tanulni. A változó körülmények újabb és újabb kihívásokat jelentenek. Megváltoztak

a pályáztatás körülményei: a papíralapú adminisztrációt felváltotta az on-line űrlapok kitöltése. Egyre több lap fontolgatja az on-line változatra való áttérést. (S erre az NKA folyóirat kollégiuma is ösztönöz.) Valószínű, nekünk is fel kell készülnünk erre a valamikori átállásra. Az egy jó érzés, hogy lapszámaink – 18 évfolyamunk – fent van a neten, hozzáférhető, olvasható, ingyen letölthető. (A 2003 előtti lapszámok felvitele a netre kanizsai barátainknak köszönhető. Ma az NKA pályázat feltétele ez netes dokumentáció.)

Kissé személyes hangon kezdtem ezt a visszatekintést, hadd kanyarodjak vissza ehhez a hangvételhez. Nemrég került kezembe Nagy Pál *Egy másik élet* című nagyszerű kötete (Orpheusz Kiadó, 2009). Mindig csodáltam a Magyar Műhely megalapítóját, szerkesztőjét, sokoldalúságát – s fogékonyabb, fiatalabb éveimben tán tőle (is) vettem át a vizualitás iránti érzékenységet –, de ez a könyv egészen más. Hadd idézzek a hátlapon olvasható ajánló szövegéből: „Hetvenedik születésnapomon, és egy súlyos operáció után úgy éreztem, elérkeztem életem negyedik szakaszába, melyet a sorstól (orvosaimtól) ajándékba kaptam. Ez már egy másik élet, elválik az eddigi élet-szakaszoktól...” Az eltelt tíz év nekem is mindenképpen „egy másik élet”, aminek a lehetőségét felkínálta a sors. Én pedig – nem voltam szegénylős – éltem vele. Bár ajándéknak is tekinthetem, de azért épp eleget küszködtem, dolgoztam is érte. Hányadik szakasz – nem tudnám megmondani. (Ebből a szempontból Pali barátom sokkal tudatosabb.) Ám megállni, visszatekinteni, mindenképpen érdemes. Mégis, ezt a tíz évet nem érzem határkönek, jelnek, megtorpantó dátumnak. (Lehet, hogy már nem vagyok babonás?) Szeretnék még dolgozni, ameddig lehet... Az idő múlása ellen különben is a munka a legjobb terápia.

Az Európai Költői Torna 2013 döntője és két gálaestje

November 16-án a maribori színházban került sor az Európai Költői Torna 2013 nagydöntőjére. A Pannon Írók Társasága közreműködésével megrendezett nagyszabású nemzetközi irodalmi rendezvényen hét ország költői mérették meg egy-egy új versüket. A magyar színeket, mint előző számunkban megírtuk, Szalai Zsolt képviselte. A két esztendővel ezelőtti nagydöntő győztesét, Ferencz Győző költő, műfordítót is soraiban tudó háromtagú zsűri az esten, a közönséghez hasonlóan, Senka Marić-Šarić boszniai költőnő Dobro je (Jól van) c. írását ítélte a legjobbnak. Így az idei évben ő nyerte az Európai Költészet Vitéznője címet, valamint az ezzel járó bronz rózsát és 1000 € pénzjutalmat.

A döntő mellett a nemzetközi program keretében október 26-án Szarajevóban, december 7-én pedig Kassán, Európa idei Kulturális Fővárosában rendeztek a nemzetközi partnerek egy-egy sikeres gálaestet.

A Pannon Írók Társasága képviseletében ezeken Szalai Zsolt mellett Szemes Péter alelnök és Tóth Imre titkár vettek részt, akik megbeszélést folytattak a további együttműködésről.

A Vörösmarty Társaság elismerése Péntek Imrének

November 28-án tartotta jubileumi közgyűlését a székesfehérvári Vörösmarty Társaság, mellyel a Pannon Írók Társasága szoros, baráti-szakmai kapcsolatot ápol. A nagy múltú szervezet 25 éve alakult újjá, visszakapta egykori székházának egy részét a Kossuth utcában, ahol a társaság működik, s újabban a Vár c. folyóirat szerkesztősége található. Az ünnepi megemlékezésen Bobory Zoltán elnök visszatekintett az elmúlt évtizedek történéseire, a számos tanácskozás, irodalmi est rendezésére, a könyvkiadásra, az alapvetően sikeres programokra, eseményekre. Az ünnepségen mutatták be a társaságról szóló kötetet, az alapítóknak pedig

emlékplakettet adtak át. Lapunk főszerkesztője, Péntek Imre, József Attila-díjas költő szintén az alapítók közé tartozik, s a közgyűlésen ő is megkapta Szakál Antal szobrászművész bronz plakettjét, melyet Bobory Zoltán elnök adott át.

A Kortárs folyóirat verspályázatának eredményhirdetése

Az idén harmadik alkalommal hirdette meg a Kortárs szerkesztősége meghívásos költőversenyét, amelyre 15 pályamunka érkezett. Ez úttal Arany János „Ez az élet ...” című versének három sorát kellett beépíteni a születő új parafrázisba, a költő stílusában. A díjazottak között találjuk Péntek Imre *Pokolba kísérhet* címmel készült költeményét is. A díjátadóra december 11-én a Petőfi Irodalmi Múzeumban került sor; a résztvevők egy-egy palack különleges minőségű Légl Ottó bor mellett kortárs képzőművészek grafikáit kapták jutalmul.

Vallomás- és dokumentumkötet Pék Pálról

December 11-én, Nagykanizsán a Halis István Városi Könyvtárban emlékeztek meg arról, hogy öt éve hunyt el Pék Pál költő, lapunk alapítója és szerkesztője, a város szellemi életét évtizedeken át meghatározó, sokoldalú személyisége. Egy 2004-ben, a dr. Mező Ferenc Gimnáziumban vele készült tv-interjú – melynek szövege publikálatlan maradt – adta az ötletet, hogy az évforduló alkalmából egy vallomás- és dokumentum kötetet lehetne összeállítani a kollégák, barátok, tanítványok visszaemlékezéseiből. Deregi László – a tv-interjú készítője – vállalkozott arra, hogy szerkesztőként gondozza a kötetet, amelynek bemutatóját 11-én tartották. A házigazda Kardos Ferenc költő volt, aki maga is szerepel a kötetben, mint a Pék Pál-hagyaték gondozója. Olvashatjuk ebben dr. Márkus Ferenc verselemzését, Lehota János portréját, s mások személyes hangvételi írásait. A kötethez Péntek Imre írt előszót.

Fischer György Művészeti Ösztöndíj

Tavaly novemberben hunyt el váratlanul Fischer György, Munkácsy-díjas szobrászművész, az Ady Endre Művészeti Gimnázium tanára. Pár éve a Páterdombon lévő műtermes lakásából kiköltözött, egy Zalaegerszegtől nem messze lévő kis faluban, Nemesszentandrásra és teremtett új otthon, műtermet magának. Tele volt tervekkel, félbehagyott munkákkal; barátait, kollégáit, tanítványait megdöbbentette hirtelen távozása. Az utóbbiak, a családdal egyetértésben, újszerű kezdeményezéssel léptek fel: egy jótékonyági művészeti aukció bevételeiből megalapították a Fischer György Művészeti Ösztöndíjat, amelyet tehetséges, felvételiző diákok nyerhetnek el. A művész halálának egy éves évfordulója alkalmából újra kinyílt a régi műtermes lakás, a Báthori utcában, és sok-sok látogató vett részt ezen az estén, akik eljöttek emlékezni, nézelődni, s a tehetősebbek, műgyűjtők vásárolni – a felajánlott változatos műtárgyegyüttesből. Az aukció szép sikert hozott, a hírek szerint 600 ezer Ft jött össze a vásárlások nyomán, egy Fischer-plasztika pedig kisorsolásra került a vásárlók között. A bensőséges esemény megnyitójára Szálinger Balázs József Attila-díjas költőt, drámaírórt kérték fel a rendezők. Elhangzott megemlékezését az alábbiakban közöljük.

Láthatatlan karok

Nekem csak a szobrokon keresztüli Fischer György jutott. Ezer és egy alkalom lehetett és szállt el észrevétlenül, hogy megismerjem az igazit – de biztos így kellett lennie. És nagyon örülök annak is, amit a szobrokon keresztül kapok belőle.

Érdekes ez az ismeretség. Nem mondanám nem-ismeretségnek. Már nem merném nem-ismeretségnek mondani. A fából-kőből-agyagból kigondolt, megformált, negatívvá varázsolt, újra kiöntött, megint kifordított és megint kiöntött, lecsiszolt, lefaragott, fényesre dörzsölt, letörölt, helyszínre vitt, óvatosan kiemelt, helyére tett, lefotózott, tisztelt és szeretett Fischert ugyanis ismerem, nekem ez az ember az ismerősöm, és azt hiszem, hogy értem is.

De mit értek belőle? Persze adja magát a magány, mint ezeknek a bronzból készült, katonának túl civil, civilnek túl katonás figuráknak általánosan használt címkéje. Hadd mondjam én is a magányt, de hadd tartsam fontosabbnak egy minősített alesetét: az árvaságot. Nem egy éve, az alkotó távozása óta árvák ezek a lények – hanem a bennük kinyílt-

Fischer György:
Figurina

kivirágzott, a bennük megvalósult Fischer György, az az árva.

Mindenhol hallani arról a legendásan jó humorérzékről. Amiről persze lemaradtam – és most mégis úgy gondolom, nem maradtam le róla, sőt, megismerve-megértve ezeket a szobrokat, rajtuk keresztül pedig az alkotót, azt hiszem: ezt a humorérzékét magamtól is kitaláltam volna. A humorérzék nem feltétlenül jelent jó kedélyt. Ugyanakkor viszont páratlan komplementere az árvaságnak, okos emberek esetében velejárója is. Viccelődni az viccelődik, akinek van mit elviccelnie. De ez nem felületesség, nem a komoly dolgok elől való menekülés. Hanem ezeknek a komoly dolgoknak, a fájdalomnak, az árvaságnak az emberi fogyasztásra alkalmassá váló tétele. Fischer György személyisége ezért se múlt el, azokkal marad, akik ismerték – és megismerhető azok számára is, akik már nem ismerhették meg a földibb olvasatban. Csak ebben a formában.

Tegnap a csáktornyai várban, ahol valószínűleg hetekkel előre és hátra mi voltunk az egyetlen

látogatók, a pokoli hideg teremben egy olyan fa Krisztust találtunk, amit Fischer György is látott. Se keze, se lába, csak az a lehajtott fej és az árvasága - és a lecsukott szem mögött is biztos tekintet: nincs neki szüksége se kézre, se lábára, hogy együtt tartsa az övéit. Hogy látta ezt a Krisztust, az persze csak megérzés. Kerestem a neten, van-e ottani gyűjteményben munkája, volt-e ottani kiállítása, de nem találtam rá hivatkozást. Úgyhogy egyszerűen csak megkérdeztem ezt az új ismerősömet, és ő mondta, hogy látta ezt a szobrot.

Ez a kezdeményezés, aminek az első alkalmát éljük, ez a kiállítás a barátok-tanítványok munkáiból, ami majd átlényegül, és ösztöndíj lesz belőle – ez a kezdeményezés legyen az a bizonyos láthatatlan, ölelő kar. Ami mögött mindig ott lesz a gondolkodótöprengő lény a legendás humorérzékekével, aki oda is szórja az árvaság érzetét az övéi közé, de nem is engedi, hogy teljesen árvák maradjanak.

(Perlak, 2013. november 30.)

Fischer György: Széplélek

Szerzőinkről

- Bakonyi István** (1952; Székesfehérvár) Irodalomtörténész, kritikus.
Legutóbbi kötete: *Serfőző Simon*. Antológia Kiadó, 2012.
- Balajthy Ferenc** (1946; Székesfehérvár) Költő, legutóbbi kötete: *Papírcsákó*. Vörösmarty Társaság, 2008.
- Bobory Zoltán** (1946; Székesfehérvár) Költő, író. Legutóbbi kötete: *Hősorsú eskük*. Quadrát '64 Kiadó, 2013.
- Büky László** (1941; Szeged) Nyelvész, egyetemi tanár.
Legutóbbi kötete: *Stílusmagatartási formák Füst Milán és Weöres Sándor költői nyelvében*. Szegedi Tudományegyetem, 2011.
- Farkas Szilárd** (1981; Kaposvár) Tanár, kritikus, a PTE BTK Filozófia Doktori Iskola hallgatója.
- Gelencsér Milán** (1995; Zalaegerszeg) Költő, versei, kritikái irodalmi folyóiratokban jelennek meg.
- Gellén-Miklós Gábor** (1973; Székesfehérvár) Költő, legutóbbi kötete: *A beérés fokozatai*. Napkút Kiadó, 2012.
- Heiter Tamás** (1963; Székesfehérvár) Költő, kötete: *Valahol*. Árgus Kiadó, 2002.
- Káliz Sajtó József** (1950; Soponya) Költő, néprajzkutató.
Legutóbbi kötete: *Énekmondónk nyomdokán – Adalékok a Tinódi életrajz kérdésköréhez*. Felsőmagyarország Kiadó, 2012.
- Kelemen Erzsébet** (Debrecen) Író, költő, irodalomtörténész.
Legutóbbi kötete: *Testet öltött szavak. Papp Tibor vizuális költészete*. Magyar Műhely, 2012.
- Kiss Norbert** (1977; Zalaegerszeg) Koreográfus, a lenti Kerka Táncegyüttes művészeti vezetője.
- Lángi Péter** (1942; Keszthely) Költő, műfordító. Kötete: *Késői invokáció*. Pannon Tükör Könyvek, 2010.
- László Zsolt** (1963; Székesfehérvár) Költő, legutóbbi kötete: *Leszegett fejjel*. Vörösmarty Társaság, 2007.
- Molnár Gábor** (1978; Lenti) Költő, kötete: *az emberi szívnek oltalmától távolan*. Szerzői kiadás, 2008.
- Nagy Pál** (1934; Montrouge) Író, műfordító, vizuális művész. Legutóbbi kötete: *Egy másik élet*. Orpheusz, 2009.
- Nagyatádi Horváth Tamás** (1974; Zámoly) Költő, prózaíró.
Versei, novellái különböző folyóiratokban jelentek meg, jelennek meg.
- Németh J. Attila** (1963; Székesfehérvár) Költő, versei irodalmi lapokban jelennek meg.
Kötete: *Szabadgyalog*. Árgus Kiadó, 1995.
- Óvári Edit** (Székesfehérvár) Prózaíró, írásai a Vár című folyóiratban jelentek meg.
- P. Szabó Ernő** (1952; Budakalász) Művészettörténész, szerkesztő.
- Péntek Imre** (1942; Zalaegerszeg) Költő, kritikus, művészeti író. Legutóbbi kötete: *Hajtűkanyar*. Magyar Napló, 2013.
- Pomogáts Béla** (1934; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: *Jelenben élő múlt*. Napkút Kiadó, 2013.
- Saitos Lajos** (1947; Székesfehérvár) Költő, író. Legutóbbi kötete: *Át a mezőn*. Vörösmarty Társaság, 2007.
- Sarusi Mihály** (1944; Balatonalmádi) Író, esszéista.
Legutóbbi kötete: *Négy kicsi mérges avantgard*. Corvinka Könyvek, 2013.
- Soós József** (1953; Lenti) Költő, legutóbbi kötete: *Holt kutak mélyéről*. Pannon Tükör Könyvek, 2011.
- Szakolczay Lajos** (1941; Budapest) Irodalomtörténész, kritikus, művészeti író.
Legutóbbi kötete: *Párbeszédék és perbeszédék*. Magyar Napló, 2010.
- Szálinger Balázs** (1978; Budapest) Költő, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Köztársaság*. Magvető Kiadó, 2013.
- Szegedi Kovács György** (1959; Sárszentmihály) Költő, prózaíró. Legutóbbi kötete: *Vezérszel*. Advent Kiadó, 2012.
- Szemes Péter** (1979; Zalaegerszeg) Esztéta, kritikus. Kötete: *Művek felé*. Pannon Tükör Könyvek, 2012.
- Tari István** (1953; Óbecse) Költő, író, műfordító. Legutóbbi kötete: *Betakarják az eget*. Forum, 2009.
- Turbuly Lilla** (Zalaegerszeg) Költő, író, kritikus. Legutóbbi kötete: *Talált szív*. Manó Könyvek, 2013.
- Varga Zoltán** (1981; Zalakoppány) Költő, versei a Pannon Tükörben jelentek meg.
- Veszeli Lajos** (1945; Balatonalmádi) Festőművész, művészeti író.
- Wehner Tibor** (1948; Budapest) Költő, drámaíró, művészettörténész.
Legutóbbi kötete: *Tapló (Kíméletlen művészeti napló)*. Enciklopédia Kiadó, 2013.

Következő számaink tartalmából:

Tari István, Bence Lajos, Halász Albert, Báger Gusztáv, Szűk Balázs, Búzás Huba, Illés Vizler András versei; összeállítás az Európai Költői Torna résztvevőinek verseiből; Kabdebó Tamás, Molnár Miklós, Weiner Sennyey Tibor, Horváth Márk prózája; Kelemen Erzsébet, Zsávolya Zoltán, Suhai Pál, Szemes Péter tanulmánya, kritikája; P. Szabó Ernő, Kostyál László, Péntek Imre képzőművészeti írásai.